

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

ПАВЛЕНКО І.О.

**ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ
У ВИМІРІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
МИРУ ТА ВІЙНИ**

монографія

Запоріжжя
2017

УДК:316.42:355.01:341.231.12:341.373(477)

П12

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організації Запорізької державної інженерної академії, академік Української академії політичних наук

Воронкова В.Г.

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету

Утюж І.Г.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Запорізького національного університету
(протокол №10 від 25.04.2017 р.)

Павленко І.О. **Феномен розвитку соціального світу у вимірі взаємозв'язку миру та війни: монографія** / Іва Олександрівна Павленко; за наук. ред. М.А. Лепського. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. – 201 с.

ISBN 978-617-7019-27-4

У монографії висвітлені історико-методологічні засади дослідження розвитку соціального світу у взаємозв'язку миру та війни, експліковано закономірний характер розвитку соціального світу, визначені особливості прояву гібридних миру та війни у соціальному світі, обґрунтовано формування механізмів умиротворення, миротворення та війнотворення, суб'єктів миротворчої та воєнної діяльності у посилені інститутів цілісності, з'ясовані детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу України.

Монографія призначена для викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів, усім, хто досліджує процеси миротворчої, воєнної та антивоєнної діяльності, миротворчих та антитерористичних операцій у світі.

ISBN 978-617-7019-27-4

© ТОВ «КСК-Альянс»

© Павленко І.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ У ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ МИРУ ТА ВІЙНИ	5
1.1. Генезис соціально-філософського осмислення взаємозв’язку миру та війни у розвитку соціального світу	6
1.2. Методологічні принципи та підходи дослідження розвитку соціального світу у взаємозв’язку миру та війни.....	31
РОЗДІЛ 2. ЗАКОНОМІРНИЙ ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ	56
2.1. Взаємозв’язок миру та війни як закономірність розвитку соціального світу.....	56
2.2. Особливості прояву взаємозв’язку миру та війни у соціальному світі.....	82
РОЗДІЛ 3. СТАН І ДЕТЕРМІНАНТИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ МИРУ ТА ВІЙНИ НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ’ЄКТА СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ	110
3.1. Стан розвитку соціального світу суспільства.....	110
3.2. Детермінанти оптимізації взаємозв’язку миру та війни у розвитку соціального світу України	137
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173

ВСТУП

Актуальність роботи визначена процесом глобалізації у сучасному світі, формуванням цілісних структур організації і, одночасно, механізмів опору національних господарств і регіональних об'єднань цьому процесу, а також суттєвими протиріччями, що визначають майбутній соціальний світ, одним із джерел розвитку якого є діалектика миру і війни. У теоретико-пізнавальному дискурсі актуальність теми обумовлена потребою соціально-філософського дослідження еволюції людського суспільства, яке повинно супроводжуватись осмисленням миру та війни у соціальному світі. Соціально-філософське осмислення цієї наукової проблеми спрямоване на визначення закономірностей розвитку соціального світу, вивчення його суттєвих характеристик, принципів розвитку та функціонування у процесі становлення його як глобального феномена.

Останні події, пов'язані із антитерористичними операціями у просторі внутрішніх протистоянь в Україні під впливом зовнішньої агресії, політики війни та миру у глобалізаційному вимірі, розв'язування гібридних війн актуалізують дослідження взаємозв'язку миру і війни в націй країні. Світовий розвиток пов'язаний із революціями, громадянськими та світовими війнами, які призводили до суттєвих змін соціального світу та визначали етапи історичного розвитку у мирний період. Отже, взаємозв'язок миру і війни можна вважати основним протиріччям у розвитку соціального світу. Так, поствоєнні дипломатичні угоди протягом історії часто визначали світопорядок, світоустрій, новий спосіб організації світу (Версальський мирний договір 1919 року, Ялтинська та Потсдамська конференції 1945 року, Паризька конференція 1954 року тощо). Ускладнення просторових вимірів соціального світу (поява та домінація віртуального, Internet світу та інших соціально-технічних світів) визначають необхідність вивчення конкретних проявів взаємозв'язку миру і війни, їх диференціації та інтеграції у розвитку соціального світу, що актуалізує

обрану тему. У наш час виникає потреба визначення механізмів миру та війни України як суб'єкта розвитку соціального світу та оптимізації її життя.

Монографія ставить за мету здійснити соціально-філософський пошук відповіді про основні фактори розвитку соціального світу в Україні та детермінанти його оптимізації у взаємозв'язку миру та війни.

Об'єктом цієї наукової монографії є мисленеві моделі діалектики миру та війни у розвитку соціального світу. *Предметом дослідження* монографії виступають детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу України.

У першому розділі «Історико-методологічні засади дослідження розвитку соціального світу у взаємозв'язку миру та війни» визначаються історико-філософські та методологічні основи осмислення взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу. У другому розділі «Закономірний характер розвитку соціального світу» розглядаємо сутність та закономірний характер розвитку соціального світу у взаємозв'язку миру та війни, а також ключових процесів управління та самоорганізації. Третій розділ «Стан і детермінанти оптимізації розвитку взаємозв'язку миру та війни на етапі трансформації України як суб'єкта соціального світу» присвячений дослідженню шляхів мобілізації взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу і України як органічної частини цієї цілісності.

Висловлюю велику подяку та відданість моєму Вчителю Максиму Анатолійовичу Лепському, доктору філософських наук, професору за моє становлення, виховання і досягнення гармонії в душі.

Вдячна моїм колегам кафедри соціології Запорізького національного університету за вчасну допомогу, досвід і віру у найщиріші людські відносини.

Дякую своїй любій сім'ї!

Монографія присвячена моєму дідусю Камілу Шайхуловичу Ібрагімову, кандидату технічних наук, заслуженому винахіднику СРСР, найкращій людині у світі!

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МИРУ ТА ВІЙНИ

Дослідження історико-філософських та методологічних основ взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу розгортається від історичного аналізу основних етапів, традицій осмислення феномена соціального світу та парадигмально значущих у дослідженні соціального світу концепцій до теоретичного узагальнення результатів та визначення методологічних засад проблематики. Історично діалектика миру та війни визначає розвиток соціального світу, тому ця проблема окреслюється у предметному полі дослідження, яке відображає сутність соціального світу. Після з'ясування сутності явища та визначення поняття «соціального світу» важливою частиною наукового дослідження є втілення принципів сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного, що в подальшому є основою для вивчення феномена соціального світу із застосуванням таких методологічних підходів, як історико-генетичний, герменевтичний, системно-холістичний, синергетичний, діяльнісний та діалектичний.

1.1. Генезис соціально-філософського осмислення взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу

Для дослідження взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу необхідним є визначення генезису осмислення цього феномена, його сутності у конкретноісторичних проявах. Тому для експлікації смислового простору теми ми відстежили етапи становлення проблематики, з'ясували історико-філософське осмислення основних аспектів цього питання. Дві основні проблеми у дослідженні теми – це, по-перше, співвідношення миру та війни у розвитку світу та, по-друге, – розгляд соціального світу. У сучасній філософії поняття «соціальний світ» розглядається конвенційно, у тих випадках, коли необхідно

визначити буття соціальних відносин між людьми, відсутність війни, стан миру, соціальне середовище. Тут відтворюється лише абсолютизація війни або миру в осмисленні соціального світу, але необхідно дослідити взаємозв'язок протилежних процесів у розвитку феномена. Тому послідовність та смислове наповнення дослідження спрямоване на визначення сутності, яка відображена в родовому понятті «світ» та видовому уточненні – «соціальний світ».

На першому етапі дослідження проблематики зазначаємо, що осмислення соціального світу та взаємозв'язку миру і війни, не було предметом самостійного аналізу в Стародавньому світі. Вони розглядалися в контексті загальнішої проблеми – пошуку ідеальної моделі держави, що гарантує гармонію і порядок на землі. Витоки цієї проблеми пов'язані, перш за все, з цілісним образом світу, який зокрема в Індії мав антропоморфний характер. Перший етап датуємо приблизно з VIII – II ст. до н.е. в період «осьового часу» за визначенням К. Ясперса, який характеризувався образністю мислення [179, с. 35]. І. Надольний звернув увагу, що К. Ясперс присвятив спеціальне дослідження психології світоглядів [158, с. 7]. Тож, центральним питанням філософського осмислення цього періоду був устрій Всесвіту, розуміння людського світу, космологічна тема. Світ сприймався образами, як явище космічне, переважали натурфілософська, міфологічна та космогонічна традиції, онтологічний аспект в дослідженні буття.

Для індійської філософії того часу характерний тісний зв'язок з релігійними традиціями, які глибоко проникали в усі сфери суспільної свідомості. Світ розглядався з духовної точки зору та існувало чітке розмежування на Божественний та Земний світи [7, с. 11]. В Упанішадах суспільство розглядалося як соціальний організм, образ Пуруши, або духовний початок буття, відтворював образ абсолюту і першооснови світу. Таку традицію можна назвати соціально-органістичною.

Відповідно до соціально-органістичного підходу формувалася і соціальна структура Стародавньої Індії, яка складалася із чотирьох варн. Варни визначали соціальну ієрархію в суспільстві [98, с. 129]. Таке розділення соціуму було

суворою традицією, яка визначала стійкі соціально-економічні форми в індійському суспільстві. Ця соціальна структура стала інертною та жорсткою щодо розвитку суспільства, але мала великий потенціал виживання соціуму. Наприклад, усі завойовники Індії ставали новою кастою варни Кшатрійів, а тому потрясінь соціальної структури не відбувалося. Це демонструє стійку самоорганізаційну основу суспільства. Також, спостерігалось невподобання войовничих намірів сусідніх держав, кожен член соціуму мав «своє місце» у ньому й не змінював його, слідуючи так званому принципу «джаджмани». Отже, і відданість своїй країні й тому, чим індивід володіє, відіграла величезну роль в житті. Таким чином, соціальний світ у Стародавній Індії сприймався як мирне співіснування громадян не лише всередині своєї системи (міста, поселення, тощо), а і відносно інших сусідніх народів.

У VIII–VI ст. до н.е. почався перехід від релігійно-міфологічних уявлень до раціоналістичного погляду на світ взагалі і державу, зокрема. У Стародавньому Китаї одними із перших розглядав питання побудови соціального світу як місця відносин держави та суспільства Лао-Цзи. У творі «Дао де Дзин» мислитель зауважив, що «кращий правитель той, про якого народ знає лише те, що він існує. Деяко гірші ті правителі, яких народ любить і прославляє. Ще гірші ті правителі, яких народ боїться, і гірше за все правителі, яких народ зневажає [52, с. 119]. Філософ застерігав, що уряд, за допомогою релігійних постулатів, змушує людей до вчинків й стилю життя, які є ворожими для природнього перебігу подій в соціумі. Стихійність в самоорганізації і мінімізація контролю й управління збоку держави є основою для успішного суспільства та попереджують війнотворчі процеси в країні.

Йому опонував Конфуцій, на думку якого головною умовою життя людей в світі є дотримання законів і правил держави. Суть соціального порядку виражається формулою: «Правитель завжди має бути правителем, слуга – слугою, батько – батьком, син – сином» [52, с. 148]. Тобто для Конфуція головним сенсом в соціальному світі є порядок, соціальна ієрархія, дотримання законів, норм, які пізніше будуть сприяти формуванню природнього шанування

миру і злагоди в соціумі та сприяти відсутності війнотворчих процесів. Конфуцій заклав основи державного управління в китайській цивілізації, а порядок та покарання за його порушення позиціонував як основу для мирного соціального світу.

У Давньому Китаї існували три релігійні концепції: конфуціанство, даосизм й чань-буддизм [1, с. 21, 46, 72]. Своєрідний анархізм, хаотичні процеси в організації, властиві даосам, жорстоко критикувалися конфуціанцями. Представники даосизму, в свою чергу, критикували раціоналізм й безкомпромісність конфуціанства. Тобто виникала абсолютизація однієї сторони: або управління, або самоорганізації, що дестабілізувало мир у соціальному світі та провокувало війнотворчі процеси. Позиція чань-буддизму полягала у звільненні людей від жорстких правил та норм і тим самим виробленні дисципліни та культурної поведінки у суспільстві.

У Стародавньому Китаї виділяємо патерналістсько-підданську традицію в проблематиці, її часові межі відповідають V – III ст. до н.е.. Принцип патерналізму є уособленням практики державного управління, побудованого на парадигмі виховання і контролю батька за дітьми в патріархальній родині [112]. Отже, патерналізм у Стародавньому Китаї став засобом захисту існуючих порядків від загрози руйнування шляхом війни, а правителю надавалася роль батька для народу як гаранта миру та відсутності війни.

У Стародавній Греції об'єктом вивчення ставали не лише явища природи, але і світ самої людини, її відносини з іншими та її індивідуальне існування. Визначні ідеї у філософії суспільства і управління висунули Платон і Аристотель, а розуміння світу відобразилося у світі полісів та ойкумен. Започаткована полісна традиція осмислення проблематики, якої торкається це дослідження (VI – III ст. до н.е.).

Платон започаткував вчення про ідеї, так звані «ейдоси», та стверджував існування двох світів: світу ідей (ейдосів) і світу речей або форм. Ідеї породжують дійсність світу та є першоджерелом всього матеріального, сама ж матерія нічого не може створити [114]. Філософ відобразив поняття ідеї в

людській свідомості як утворюючої моделі суцього, а також зобразив речі реального світу, їх відносини один щодо одного і до людини. Тобто, мислитель вперше формулює ідею про розшарування соціального світу.

Абсолютна протилежність світу ідей – є абсолютно пасивна матерія, небуття, дещо неосяжне, беззмістовне, те, що не може бути осмисленим, правильно вираженим та відтвореним [116, с. 364]. Таким чином, з'являється поняття про світ небуття як протилежність дійсності, одвічна боротьба істини та неправди, добра та зла. Таким чином Платон формулює діалектичні ідеї.

Окрім світу ідей та світу речей існує чуттєвий світ, дещо проміжне та середнє відносно попередніх двох областей. Саме в ньому знаходиться «душа світу», або світова душа. «Душа схожа із божественним, а тіло із смертним» [117, с. 46]. Тобто, між тілом і душею виявляється єдність та протиборство добра і зла, життя та смерті, божественним та тлінним.

Стосовно державного управління, Платон вважав, що найголовніше – розуміти, як керувати державою, таке вміння називається розсудливістю та справедливістю [114, с. 143]. «...Щоб завжди і скрізь прибуток супроводжувала справедливість, розсудливість, чесність або яка-небудь інша частина чесноти. Якщо ж цього немає, то вона ніяк не буде чесною, навіть, коли досягається благо» [115, с. 389].

У творі «Менон» описується, що у світі самих ідей є єдина мета, складова одночасно найвищої мети всього існуючого, – ідея добра, блага. За допомогою понять «справедливість», «розсудливість», «чесність» ілюструється аксіологічний аспект світу та суспільства. Благо ототожнюється із миром, а протилежний стан всесвітньої справедливості втілюється у війні.

Аристотель своїм найголовнішим завданням вважав побудову ідеальної держави. Він вважав, що уся діяльність государя і законодавця спрямована на створення поліса, а державний устрій – це організація його громадян [9, с. 444]. Тобто, полісом є самоуправна структура із соціально-політичними та економічними засадами, ієрархічними відносинами між заможними і бідними.

Таким чином, поліси регулювали стан соціального світу, згідно з уявленням про гармонію і порядок утверджували відсутність війни та досягнення миру.

Поліси мали політичні, правові та інші інститути – систему демократичної самоврядності з правом і обов'язком кожного повноправного громадянина, члена поліса, брати участь у громадських справах [30, с. 88]. Центральна площа поліса – Агора, знаходилася у спільній власності усіх громадян поліса. Найтяжчим покаранням було вигнання громадянина із цієї площі, тобто нехтування його свободою, власністю, особистістю, вигнання із общини – остракізм. В управлінні полісом робився акцент на систему приватно-правових гарантій із захистом інтересів кожного громадянина. Громадянин поліса, особа, яка власними зусиллями досягає змін на краще, рівна іншим громадянам, пов'язана з ними узами солідарності і підкоряється законам, прийнятим демократичним шляхом на самоорганізаційній основі. А це означає – досягнення миру в соціальному світі.

А. Уйомов у своїй праці аналізував дослідження Аристотеля щодо існування двох світів: земного й небесного [150, с. 27]. Це перші згадки про взаємозв'язок елементів між собою в системі, а також про складність функціонування, самоорганізацію та впорядкування самостійних частин світу, взаємозв'язок двох протилежних, але невід'ємних один від одного світів.

Соціальний світ у Стародавній Греції розглядався як існуючий соціальний порядок, філософи визначали загрозу його руйнування та розробляли засоби та механізми захисту соціального порядку від війни. Отже, в Стародавньому світі виділяємо наступні традиції осмислення соціального світу: соціально-органістична, патерналістсько-підданська, полісна, за яких світ визначався як явище соціальне.

Таким чином, перший етап характеризувався вивченням світу як явища космічного – у натурфілософській, міфологічній та космогонічній традиціях, та соціального – у соціально-органістичній, полісній, патерналістсько-підданській традиціях.

Релігійний світогляд формувався у часи Середньовіччя. Це наступний етап дослідження проблематики, під час якого світ, суспільство та державу розглядали із домінацією теоцентричної позиції.

Так, Августин Блаженний вирізняв з реального світу Божественний, потойбічний. Це перше діалектичне поєднання внутрішнього та зовнішнього світів. Філософ вважав, що світ зобов'язаний своїм існуванням Богові. «...Оскільки під світом розуміється перший твір духовної істоти, то було б необхідно, щоб існувало і тілесне, тобто наш видимий світ, який і був створений в (подальші) два дні з цих двох найбільших субстанцій, з яких складається Всесвіт...» [6, с. 475]. Взаємозв'язок миру та війни втілювався у внутрішніх протиріччях сакрального світу людини, який мав вихід у зовнішній світ. Чим гармонійніший внутрішній світ кожного індивіда – тим більш мирним є і зовнішній світ.

Фома Аквінський зосереджувався на доказі Бога як «першодвигуна» всього суцього та аргументував це таким чином: «отже, необхідно прийти до чогось первинно рушійного, яке нічим не приводиться в рух, і всі під цим розуміють Бога» [160, с. 380]. Відсутність онтологічного смислу ще більше акцентує значущість Бога, як істоти величної й не вимагає роздумів, щодо його існування чи не існування. Гносеологічний аспект цих роздумів полягає у вірі, що світ створений Богом.

У творі «Про суще й сутність» Фома Аквінський продовжив ідею самостворення Бога та неможливість наділення речі буттям самотійно [159]. Тобто Богу приділялась роль не лише створення світу, а і усіх процесів мирних та воєнних, гармонії та розбрату серед людей.

Отже, другий етап – характеризується домінуванням теоцентричної позиції у вивченні світу, релігійним світоглядом та розрізненням світу на світ небесний та земний. Особливе значення мала концепція Августина Блаженного з розрізненням часових модальностей. Виділяємо в даному етапі теологічну традицію осмислення соціального світу.

Третій етап – модерну, характеризувався гуманістичним рухом та відмовою від теологічного обґрунтування суспільного життя та світу. Це призвело до радикальних змін в усіх сферах ідеології та світогляду. Часові рамки періоду – XIV–XVIII ст.

Н. Макіавеллі ототожнював світ із державою, яку зіставляв із іншими складовими соціуму, а ідею державного управління проголошував мистецтвом. «Якщо завойована держава з незапам'ятних часів живе вільно і має свої закони, то існують три способи її утримати. Перший – зруйнувати; другий – переселитися туди на проживання; третій – надати громадянам право жити за своїми законами, при цьому обклавши їх данню і ввівши правління невеликому числу осіб, які ручалися б за дружність государеві» [84, с. 73]. Філософ зображував устрій держави як особливий світ із своїми законами та положеннями. Н. Макіавеллі намагався довести необхідність сильної та могутньої армії й війська. Відчувалося прагнення до свободи та руйнування тодішнього порядку, який характеризувався глибокою політичною, соціальною та економічною кризою. А отже, державі надавалася головна роль у підтриманні миру в соціальному світі.

Протилежних поглядів щодо ролі держави та управління тримався Т. Мор. Він сповідував утопічну, протосоціалістичну концепцію устрою світу, а значить, суспільство визначало основні процеси миру та війни, управління та самоорганізації у соціальному світі. «Несумісно з королівською гідністю проявляти свою владу над жебраками, а швидше над людьми достатніми і заможними» [95, с. 234]. Таким чином, аксіологічний аспект виявляється в шануванні людської свободи, рівності між людьми, створення благополуччя в соціумі на надійних гуманних засадах.

Т. Кампанелла також вважав головною причиною всіх нещасть – розшарування суспільства, існування багатства й убогості, тобто соціальну нерівність. Вихід один – життя громадою, коли «громада робить всіх одночасно і багатими, і в той же час бідними: багатими – тому що у них є все, бідними –

тому що у них немає жодної власності; і тому не вони служать речам, а речі служать їм» [60, с. 97].

Солідаризувався вчений із Т. Мором і з приводу воєнної справи. Велику увагу приділяв військовим вченням та добре підготовленої армії, але не для того, щоб воювати, а щоб суспільство відчувало єдність не тільки в благополуччі та мирі, а й в суспільному захисті. Отже, згідно з творами Т. Мора та Т. Кампанелли ідеї утопічного соціалізму зображували суспільство та державу як спробу формування фантастичного світу у визначенні порядку. Ідеальний устрій світу транспонувався у реальний світ, тобто виникала абсолютизація ідеального.

Р. Декарт бачив світ незалежним від Бога. «Зміни у світі не можна приписати безпосередньо діям Бога, оскільки його дії досконало незмінні. Тому я приписую їх природі. Правила, за якими здійснюються ці зміни, я називаю законами природи» [49, с. 200]. Отже, створення світу належить Господу, але хаотичні процеси, які в ньому виникають притаманні лише природі. Таким чином, Р. Декарт мав діалектичне світосприйняття у розвитку та у самостійності виникаючих процесів. Він відобразив примирення світів: релігійного та наукового, створивши, тим самим, дуалістичну концепцію світу. Картезіус бачив світ як субстанцію, атрибуцію, у якій мир проявляється процесом примирення.

Ф. Бекон також не вважав Бога єдиним першоджерелом усього сущого. Світ він уявляв в образі Пана, тобто сукупності усіх речей, Всесвіту. «Вкрай правильно і зображення тіла природи, що має двоїсту форму, бо тіла вищої сфери відмінні від тіл нижчої» [27, с. 193]. Мислитель зображував двоїстість світового організму, якому притаманні різні за природою процеси порядку, для вищої сфери – людей, а хаосу – для нижчої сфери, тобто світу природи. Метафора Пана уособлювала процеси, аналогічні управлінню у протиставленні хаосу.

Філософ відстоював ідею гуманізму і був супротивником тиранії. «Завжди повинна існувати справедлива, благочестива, така, що викликає пошану і прихильність людей причина війни. Серед усіх причин війни найбільшого схвалення заслуговує бажання скинути тиранію, під гнітом якої страждає знесилений і змучений народ...» [27, с. 201]. Тобто якщо руйнується створений

порядок у світі через воєнні дії, такий процес можливий лише заради благородної мети, яка об'єднує усе суспільство задля визволення народу, а не узурпації влади або запровадження тиранії. Отже світ почав розглядатися як взаємодія та діалектичне поєднання протилежних процесів миру та війни. А завданням для соціуму було віднайти правильний спосіб організації системи.

Велику увагу питанням управління у світі як побудові порядку та злагодженої взаємодії суспільства із державою приділив Т. Гоббс. «Необхідно мати контроль над людьми, але не тотальний та войовничий, а задля попередження воєнних конфліктів та коригування проявів лідерства в соціумі, які походять з відмінностей ментальних і фізичних» [45, с. 110]. Отже, в природі людини Т. Гоббс знаходив три головні причини війни: по-перше, – суперництво; по-друге, – недовіра; по-третє, – жага до слави. При грамотному управлінні суспільство регулює свої потреби та амбіції, щоб попередити руйнацію держави та світу в цілому. Отже, в осмисленні проблеми соціального світу, філософ розглянув процеси управління та самоорганізації суспільства для попередження війни та підтримання миру.

Б. Спіноза вважав, що свобода і необхідність сумісні: «та верховна влада є найкращою, за якої люди проводять життя в згоді, і коли їх права виконуються нерушимо» [142, с. 300]. Тому, особистість, яка формується у свободі та повазі збоку держави, головним своїм сенсом життя матиме мир та відсутність війни у світі.

Дж. Локк розглядав ідеальний стан суспільства в добровільному об'єднанні громадян, так званому громадському договорі, який укладався між людьми і державою. «Ми маємо зрозумілу відмінність між природним станом і станом війни; а ці стани, що б не стверджували деякі люди, настільки ж далекі один від одного, як стан миру, доброї волі, взаємної допомоги, безпеки і стан ворожнечі, злості, насилля і взаємного руйнування» [78, с. 272]. Тож, основна мета держави – захист природних прав людей, прав на життя, свободу і власність.

Ж.-Ж. Руссо бачив соціальний світ як відсутність рабства і верховенство закону, свободи. Соціуму потрібна свобода і воля, але, в той же час, люди

потребують регулювання власного життя, а значить верховного правителя, який би встановлював загальні правила для досягнення спільної мети [130, с. 86]. Ж.-Ж. Руссо наполягав, що лише один принцип – суспільна воля може допомогти в досягненні всезагального блага і миру, лише така воля здатна управляти силами держави та людьми. Рівність всіх громадян та спільне відчуття єдності та бажання миру створюють необхідні умови в соціальному світі для попередження війни.

У «Критиці чистого розуму» І. Кант досліджував відмінність між Пізнаваним і Божественним світом. За допомогою холістичного підходу він визначав світ як ціле [61, с. 350-370]. Отже, онтологічний аспект виявляється в існуванні різних за своєю суттю світів: живий та не живий, чуттєвий та пізнаний.

Інша важлива лінія філософії І. Канта – це поняття речі-в-собі або сутності, і речі-для-нас або явища та речі для інших [61, с. 400–420]. Звідси випливають поняття про трансцендентність світу. Трансцендентний світ як поле за межами особистості – не пізнаний, а внутрішній світ, який існує в кожному індивіді, є пізнаним.

Що стосується устрою соціального світу, І. Кант висловлював чітку позицію, щодо мирного та воєнного стану в державі. Кожна країна має право на війну, але тільки, якщо виникає небезпека – тоді необхідно акумулювати воєнні сили. Він наполягав, що війна та мир не мають нічого спільного, це абсолютно протилежні поняття. І. Кант розрізняв, навіть, поняття «перемир'я» від «миру», бо «жоден мирний договір не повинен вважатися таким, якщо при його укладенні таємно зберігається основа нової війни» [62, с. 380]. Отже, філософ розглядав війну та мир як абсолютно протилежні, але взаємодіючі стани, з яких побудований соціальний світ, його устрій.

Негативне ставлення І. Кант мав і до постійних армій в державах: «Постійні армії (*miles perpetuus*) з часом повинні повністю зникнути» [62, с. 13]. Мирний стан між людьми не є природним станом, тож люди живуть в постійній загрозі війни, а постійні армії мотивують суспільство до воєнних дій та чекають необхідного часу розпочати війну.

Для Г. Гегеля весь світ, усе суще уявляється у вигляді рівнів послідовного розгортання абсолютної ідеї: «...Саме власна діяльність логічної ідеї визначає себе до подальшого і розвивається в природу і дух» [41, с. 260]. Філософ досліджував головне питання – чим є ця абсолютна ідея, яка породжує увесь світ? Ідея, яка містить в собі тотальність та єдність всього Універсуму, тобто буття сущого.

«Буття, невизначене безпосередньо, є на ділі ніщо і не більше, і не менше як ніщо» [41, с. 20]. Він порівнює буття з чистим листом, початком існування, адже історія сущого виникла з нічого, з пустоти. Філософ розрізняє «визначене, кінцеве» буття, «чисте буття і чисте ніщо» та «наявне буття» [41, с. 25–27].

А. Шопенгауер у роботі «Світ як воля та уявлення» розглядає світ як суб'єктивне уявлення кожного індивіда [177, с. 21]. Гносеологічний аспект полягає у знаходженні людини як індивіда у світі, тобто його пізнання, яке є обумовлюючим носієм цілого світу як уявлення. Людина – головний елемент світу, вона пізнає та вивчає світ у своїй суб'єктивній природі.

Філософ розкрив у своїй роботі такі поняття як «реальність» та «дійсність»: *Realität* та *Wirklichkeit* [177, с. 23]. Суспільство, матерія світу має здатність впливати на реальність та тим самим спотворювати й змінювати простір навколо себе. Це абсолютно закономірна зміна всередині меж дійсності.

Звідси можна провести аналогію зі соціальним світом, головною ознакою якого А. Шопенгауер вважав «згоду, в якій знаходяться між собою всі сторони і частини світу» [177, с. 86]. Аксіологічний аспект його теорії виявляється в утвердженні цінності згоди і злагоди усіх членів суспільства. Не тільки у внутрішньому світі людини, який залежить від волі та визначається чеснотами, а й в зовнішньому. Таким чином, А. Шопенгауер розглядав світ в усіх його аспектах, а саме відношення кожного індивіда до навколишнього світу. Воля людини розглядалася ним як рушій, сила та жага до життя у світі, і навпаки, будь-яку силу в природі він розумів як волю, оскільки поняття «сила» є основоположним в пізнанні об'єктивного світу.

Й. Фіхте вважав, що справжня мета існування людського роду не розумне буття, а розумне становлення через свободу. Остання вища мета суспільства – повна згода і одностайність з усіма можливими його членами [8, с. 239]. Тобто, мир розглядається у значенні злагоди в суспільстві.

А. Бичко та І. Бичко уточнюють, що Й. Фіхте, наголошуючи на ідеї примату практичного (морально-етичного) розуму перед «чистим» розумом, ставить у центр своєї філософської уваги вільну діяльність людського Я. Уся реальність у Й. Фіхте діяльна, і все діяльне є реальністю. Діяльність є позитивною абсолютною реальністю [23, с. 132].

Таким чином, у ХІХ столітті філософи починають активно працювати над визначеннями внутрішнього й зовнішнього, чуттєвого та природного світів. Тема трансцендентальної реальності набуває головного значення в їх працях. У класичній німецькій філософії ідеї про світ й буття зайняли провідні позиції.

Г. Сковорода, також, розвивав ідею про подвоєність світу на внутрішній та зовнішній, а також про безкінечність, вічність матерії, яку ототожнював із Богом. «...Безкінечний кінець, початок без початку й Бог – все єдине» [138, с. 332]. Онтологічний аспект бачимо в існуванні Бога як творця всього суцього та причини життя усього живого.

С. Кримський, досліджуючи творчість Г. Сковороди, зазначає, що філософ розглядає акти творення світу, викладені у Книзі Буття як символи самотворення внутрішнього світу людини [72, с. 44].

Згідно з іншою класифікацією світу філософ розрізняв три світи: перший – це загальний і мешкальний світ, де живе все, що народилося. Інші два – це часткові й малі світи. Перший мікрокосмос, або світик, світець, або людина. Другий світ символічний, або Біблія [137]. Отже Г. Сковорода визнає такі світи, як Великий світ (макрокосмос) і Людина (мікрокосмос). Біблія постає як посередник між цими світами, це світ слів та символів. Ці два світи знаходяться у стані гармонійної взаємодії.

Отже, третій етап – модерну, ознаменований домінацією об'єктивованого світу з винаходом Й. Гутенбергом друкованого станку та розвитком інституту

освіти, інституалізації науки, утвердженням світу знань. Світ розглядався вже не лише у космологічному, теологічному сенсі, а у поєднанні різних процесів миру та війни, осмислювалося значення держави та державного управління над суспільством для злагоди у світі, а також, відбулася диференціація та розділення світів на внутрішній та зовнішній, земний та Божественний тощо. Таким чином, слід виділити прогресивну традицію в осмисленні соціального світу.

З точки зору автора наступний, четвертий, етап розпочинається у середині та наприкінці XIX ст., коли у соціальному світі відбулися якісні зміни, почався швидкий розвиток промисловості і техніки, матеріальних відносин у суспільстві, що призвело до виникнення нових філософських течій та поглядів на буття людини.

Українське суспільство того часу переживало проблеми миру та війни у повсякденному світі. Саме тому Кирило-Мефодіївське братерство втілювало ідеї рівності, незалежності і свободи на засадах християнського вчення про справедливість, братерство та гуманність. Усі члени Кирило-Мефодіївського товариства відстоювали права народу на свободу, визволення й вимагали скасування будь-яких станових привілеїв і «ліквідації рабства та будь-якого приниження нижчих класів», національної нерівності, поширення загальної освіти серед народу, запровадження всенародного виборчого права та виборність чиновників [69, с. 11].

У європейському суспільстві головним завданнями нової марксистської ідеологічної доктрини також було звільнення робітничого класу (пролетаріату) від експлуатації та побудова вільного від соціального гноблення суспільства. «Буржуазія, всюди, де вона досягла панування, зруйнувала всі феодальні, патріархальні, ідилічні стосунки. Вона перетворила особисту гідність людини на мінову вартість і поставила на місце незліченних подарованих і благонадбаних свобод одну безсовісну свободу торгівлі» [88, с. 427]. У роботі «Маніфест комуністичної партії» авторами наглядно описується уся безглуздість капіталістичного режиму й буржуазії як такої. Отже, аксіологічний аспект підходу К. Маркса виявляється у відстоюванні «особистої гідності людини» та

відкиданні «безсовісної свободи торгівлі». Праксеологічний аспект виражається в осмисленні дій буржуазії, яка зруйнувала як негативний вплив феодалізму на суспільство, так і всі моральні чесноти, які заступила мінова вартість та торгівельні відносини. Отже, світ у марксизмі розглядався як всесвітній історичний процес, а із розвитком суспільних відносин починали зароджуватись конфлікти і революції як особливі форми соціального світу.

Філософське осмислення цього періоду визначене і філософією життя Ф. Ніцше та А. Бергсона, які критикували позицію представників соціалізму як головної течії етапу. Ф. Ніцше повністю заперечував ідеї соціалізму, зокрема щодо зрівнювання потреб і рівня життя людей. «Соціалізм, – як до кінця продумана тиранія нікчемних і нерозумних, тобто поверхневих, охоплених заздрістю, на три чверті акторів – дійсно є кінцевим висновком з «сучасних ідей» і їх прихованого анархізму...» [101, с. 91]. Причина створення соціалізму як концепції, на думку Ф. Ніцше, полягає у громадському відчутті небезпеки зі сторони обраних вищих людей. Але в той же час філософ сам невільно зробив внесок в обґрунтування тиранії, анархізму, абсолютизувавши самоорганізаційні процеси. Парадокс соціалізму філософ вбачав в тому, що кожна людина не є індивідуальністю, вона – лише раб, атавізм суспільства. Тобто, повстання народу, надлишкова самоорганізація без гідного управління в соціальному світі призводила до війнотворчих процесів. При цьому причина створення соціального світу полягає у суспільному відчутті небезпеки та бажання захисту миру від війни. Отже, слід виокремити ідеологічну традицію в дослідженні соціального світу.

А. Бергсон у своїй роботі «Два джерела моралі та релігії» описує закриті й відкрите суспільство [18, с. 288]. У розділі «Механіка і містика» філософ описує головний антипод відкритому суспільству – інстинкт війни, який властивий закритому. «Війни – неминучий наслідок існування закритих суспільств, як і націоналізм і ксенофобія» [18, с. 300]. Онтологічний аспект війни як причина її виникнення – існування закритого суспільства. Таке суспільство налаштоване ворожо по відношенню до всього оточуючого і не має належного рівня свободи.

Е. Гуссерль, згідно із феноменологічними уявленнями про світ, визначає його як сукупність сутностей [47, с. 30]. Вся реальність розглядається в межах значень і смислів, які вона має, і які використовуються для пізнання.

Філософ розрізняв наявний, практичний, природний, матеріальний та дійсний світи [47, с. 89–93, 119, 144]. В його філософії виникає метафізична класифікація світів, в центрі якої фрагментарний підхід дослідження. В середині кожного світу мають місце протилежні та взаємопов'язані процеси хаосу та порядку, миру та війни, організації та самоорганізації, а сукупність світів формує єдину цілісність світу соціального. У розвитку видів світів та їх взаємозв'язку і взаємозалежності використовується холістичний підхід, і таким чином, класифікація перетворюється у діалектичну єдність. Отже, у дослідженні виділяємо ще дві традиції: ідеалістичну та матеріалістичну.

Історичні події ХХ ст. кардинально вплинули на подальший розвиток осмислення соціального світу як протиріччя миру та війни, життя та смерті. Першими такими потужними якісними змінами у світі стали руйнація ключових імперій: Росії та Австро-Угорщини, відбулася Перша Світова війна. Почали формуватися великі виробничі підприємства, заводи, корпорації. А. Файоль і Ф. Тейлор заснували класичну школу управління, яка виникла під час розвитку індустріальної фази. «Управляти – означає передбачати, організовувати, розпоряджатися, координувати і контролювати» [154]. Такими були основні управлінські принципи для А. Файоля, які визначали джерело ефективності системи виробничих процесів.

«Для кожного окремого індивіда найвищий матеріальний добробут може мати місце лише у тому випадку, коли цей індивід досягне найвищої доступної для нього міри продуктивності, тобто коли він даватиме в своїй роботі максимальну щоденну продукцію» [146, с. 10]. Ф. Тейлор розглядав спільноту як інструмент досягнення прибутку, а управління цією спільнотою головним чином відображалось у контролюванні виконання завдань корпорації. Отже, визначними рисами періоду стали нарощування прибутку, поява світового капіталу, людина розглядалася як інструмент досягнення високих стандартів

добробуту для вищого класу, що породжувало самоорганізаційне протистояння народних мас і перших революцій всередині суспільства за гідність та свободу кожного громадянина. Соціальний світ переживав якісні зміни та нову розстановку пріоритетів суспільного життя. У дослідженні світу переважав функціональний підхід та управлінська традиція.

М. Хайдеггер зауважував, що для людського буття світ є сферою практичної діяльності та заохочення своїх потреб. Питання про буття взагалі дуже широке та потребує визначень в часовому та просторовому смислах [164, с. 53]. Тобто світ, який люди створюють навколо себе, є власним унікальним світом кожного індивіда. Автор згоден із Л. Бінсвангером, у тому що М. Хайдеггер зробив спробу створити нову онтологію, засновану на постулаті, що людина є по суті буття-в-світі [22, с. 14].

Якщо мова йде про соціальний світ, виникають асоціації мирної ситуації в суспільстві або знаходження людей пліч-опліч один з одним. «Мирність» онтологічне поняття і має на увазі структуру конститутивного моменту буття-в-світі [164, с. 64]. Онтологічний аспект в цьому визначенні полягає в сутності світу як буття й Універсуму суцього. При чому світом можуть називатися і географічні регіони, і сфера науки чи мистецтва. Отже феноменологія М. Хайдеггера була зосереджена на пізнання людського буття, не просто його усвідомлення, а й розуміння буття взагалі. «Мирність» виступає як структура «буття» у світі.

Характерною подією цього етапу стала Революція 1917 р. в Росії та поява соціалістичного політичного устрою. «Те становище, коли народом управляють, повинно бути замінено самоуправлінням народу» [87, с. 80]. Розвиваючи ідеї марксизму, В. Ленін та партія «більшовиків» запропонували здійснення соціалістичної революції, яка на їх думку, поєднала б вирішення всіх накопичених проблем в суспільстві, а також започаткувала б національно-визвольний та антиколоніальний рухи.

«Чиста демократія» є брехливою фразою ліберала, яка обдурює робітників. Історія знає буржуазну демократію, яка йде на зміну феодалізму, і пролетарську

демократію, яка йде на зміну буржуазній [73, с. 251]. У країні почала створюватися соціалістична модель управління, яка в подальшому розділила світ на соціалістичний, капіталістичний та країни третього світу.

В. Лутай зазначав, що, на жаль, принципові ленінські ідеї демократичного централізму з певних причин не лише не були впроваджені в життя, а навпаки, роль централізованого начала продовжувала збільшуватися, що і призвело до сталінського й постсталінського тоталітаризму в партії і у суспільстві загалом [81, с. 31].

В. Скворець, досліджуючи життєустрій українського народу в радянські часи, вважає суттєвим недоліком обмеження свободи людини в різних сферах суспільного життя та ухвалює процес відтворення виробничих відносин [135, с. 133–140]. Таким чином, спостерігаємо позитивні моменти в устрої соціального світу – це всеохоплюючий ентузіазм побудови нового суспільства, реалізація новацій, тощо, а негативні – абсолютизація управління в житті суспільства, що призводило до руйнування мирної обстановки в соціальному світі та незадоволення народу.

У цей період О. Богданов створює свою працю «Тектологія», яка означає загальну організаційну науку. «Світова війна є не що інше, як організаційна криза у світовому масштабі, породжена суспільною стихійністю людства, анархією відносин між державними організаціями» [24, с. 56]. Самоорганізаційні процеси осмислювались в ідеї анархії, вчений помітив й обґрунтував взаємовідношення управління та самоорганізації за допомогою метафізичного підходу. Під час війни ситуація у соціальному світі є нестабільною, тому для дослідження станів і процесів у світі необхідне стимулювання тектологічного мислення в соціумі.

М. Бердяєв запевняв, що Російська революція антинаціональна по своєму характеру [19]. Філософ звинувачував революційні процеси у неспроможності згуртувати суспільство у природній спосіб, тому що це відбувалося лише заради матеріальних вигод. Росія, на думку М. Бердяєва, незворотно змінилася, а

виникаючі ідеологічні конфлікти призводять до розшарування суспільства, нових непорозумінь і труднощів управління неорганізованим натовпом.

І. Ільїн вивчаючи суспільні процеси того часу, був прибічником демократії та дослідив два варіанти управління державою: держава-корпорація як прояв формальної демократії суспільства та держава-установа як прояв тоталітарного режиму. Філософ застерігає, що абсолютна корпорація може призвести до анархії, а завершений принцип організації знівелює самодіяльність людей, гасить свободу духу і призводить до насильства [57].

Таким чином, О. Богданов, М. Бердяєв та І. Ільїн передбачали тяжкі наслідки нерозумного державного управління в соціальному світі та відчували в абсолютизації цього процесу нерівномірність розвитку суспільства та головну причину війнотворчих процесів. Це ще раз підтверджує розвиток філософсько-обґрунтованих ідей управління та самоорганізації філософії ХХ ст. як драйверів творіння миру або війни в соціальному світі.

Психологічна концепція З. Фрейда визначала інстинкт життя «Ерос» та інстинкт смерті «Танатос», а також, некрофілію як протилежність біофілії. «Усе живе внаслідок внутрішніх причин вмирає, повертається до неорганічного, тому ми можемо сказати: метою всякого життя є смерть, і, навпаки, – неживе було раніше, ніж живе» [162, с. 46]. Тобто, виникнення Світової війни та жагу індивідів до руйнування живої та будь-якої системи вчений бачив у природньому інстинкті. Протилежне положення З. Фрейда стверджує «існування жаги до самозбереження, яку ми приписуємо кожній живій істоті» [162, с. 48]. Поряд із бажанням руйнації, живі організми намагаються захистити себе від смерті, а збереження існування та жага до життя є такими ж сильними, як і жага смерті. У цьому полягає парадокс людського існування, який виявляє причину деструктивних процесів в соціальному світі.

К. Хорні також досліджувала психологічні аспекти у розвитку миру та війни. «Пошук любові і прихильності є одним зі шляхів, часто використовуваних в нашій культурі для отримання заспокоєння від тривожності. Пошук влади, престижу і володіння – другий такий шлях» [168, с. 127]. Таким чином, влада,

престиж та володіння, ототожнюються із потребою в любові, а брак позитивних емоцій, щастя людина компенсує у пануванні над кимось або чимось. Прагнення до влади, престижу та володіння призводить до війни та руйнації світової системи. Отже, автор вважає за потрібне виділити психологічну традицію у дослідженні соціально-філософського осмислення проблематики роботи.

Поступово світ почав набувати якостей всесвітньої економічної та політичної системи із сукупністю мінливих та сталих якостей, процесів. Друга світова війна 1939 – 1945 років започаткувала формування нової демократичної системи устрою світу, відбулася зміна провідних геополітичних та геоекономічних позицій. Методами досягнення миру під час воєнних дій були жорстке управління та стратегічне мислення, що мало вплив і на подальший розвиток суспільних відносин та механізм миротворення в соціальному світі.

Одним зі результатів воєнних подій стало дослідження відкритої системи управління у кібернетичному підході Н. Вінера як одному з різновидів соціального управління [34].

Також у роки Другої Світової війни для планування бойових дій широко застосовувалася теорія операцій. Наступна теорія, запропонована П. Херсі, отримала назву ситуативного управління. Виникає теорія стратегічного управління (Дж. Барні, Б. Вернерфельт, Р. Вітінгтон). Тобто кібернетичний підхід до управління, теорії ситуативного, стратегічного управління використовувалися не лише для досягнення економічного зростання у післявоєнному світі, а й транспонувалися на управління суспільством для попередження хаотичних і анархічних проявів в соціальному світі.

З кінця 40-х років почався прискорений розвиток подій, які, наростаючи, стали змінювати кордони, структуру і динаміку росту економіки. У 1946 р. Фултонська промова У. Черчілля стала сигналом для початку Холодної війни між капіталістичною і соціалістичною системами, а також стимулювала антикомуністичні ідеї та політику гуманізму в світі. Створення міжнародних організацій, таких як ООН, ЮНЕСКО, Всесвітній Банк, Римський Клуб та ін., які виступають за відсутність війн, конфліктів та підтримують мир, стали

механізмами протидії виникненню нової світової війни. Наприклад, діяльність Римського клубу, представниками якого є Дж. Форрестер, Д. Медоуз, М. Месарович, Е. Пестель, А. Печчеї тощо, спрямована на вивчення глобальних проблем сучасності, розуміння труднощів розвитку людства та зміну громадської думки щодо цих викликів [182]. Отже, слід виокремити миротворчу традицію в дослідженні світу.

В цілому, світ у післявоєнному періоді трансформується згідно з новими світовими економічними, соціальними, політичними, екологічними, воєно-технічними, духовно-культурними вимогами і правилами. Так, у ХХ ст. після Другої світової війни почалася ера модернізації.

Г. Дерлуг'ян, досліджуючи стан світової системи та основні процеси, які виникають у світі, зауважив, що класичні революції починалися загальним панічно наростаючим усвідомленням неадекватності старого режиму і його ганебного провалу перед небезпекою зовнішніх загроз [51, с. 125]. Це призводило до самоорганізації населення, пошуку альтернатив управління для досягнення прогресу в усіх сферах суспільного життя. Такі революційні настрої народу супроводжувалися невдоволенням різних верств населення, адже серед суспільства зустрічаються як прихильники старого режиму так і ті, що прагнуть змін. Революційний конфлікт визначається як джерело виникнення суб'єктів війни та миру, управління та самоорганізації. Тому, досліджувати процеси в соціальному світі необхідно тільки із врахуванням світового історичного контексту.

Таким чином, четвертий етап – це етап промислово-індустріальної інституалізації та світових інституцій, позначений ідеологічною, ідеалістичною, матеріалістичною, управлінською, психологічною та миротворчою традиціями. Суттєвою зміною, яка визначила позицію у розгляді світу, стала промислово-індустріальна фаза, яка обумовила розгляд миру та війни як світового явища. Ця фаза характеризувалася: появою світового капіталу, світової війни, миром як подоланням війни. Нова течія екзистенціалізму відтворювала розуміння абсурду війни, а також відбувалися пошуки причини воєнних дій і шляхи вирішення

конфліктів. Відбулося формування світових інституцій ООН, ЮНЕСКО, тощо для осмислення світових проблем. Після утворення Римського клубу виникла концепція мирного існування капіталістичного та соціалістичного світів.

Наслідками описаних вище подій стали ідейне утвердження миру на Землі, розвиток інформаційного суспільства, та відповідно, формування інформаційного та віртуального світів, відбулася дискусія про системний підхід та психологізаторське управління. Цими особливостями характеризується наступний, п'ятий, етап.

Для нашого дослідження важливим є визначення системного підходу. Слід враховувати такі позиції в його розгляді: по-перше, напрям методології наукового пізнання, заснований на розгляді об'єкта як цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів (І. Блауберг, В. Садовський, Е. Юдін); по-друге, – сукупність об'єктів, які взаємодіють, на біологічному рівні (Л. фон Берталанфі); по-третє, – сукупність сутностей і відносин (А. Холл, Р. Фейджин). І оскільки соціальний світ є цілісністю із сукупністю різних фрагментів, у тому числі миру та війни, хаосу та порядку, організації та самоорганізації тощо, то доречно вивчати проблематику за допомогою системного підходу.

Інший підхід – постструктуралізм являє собою втілення принципу свободи особистості, влади випадковості, волюнтаризму, ірраціональності в людських діях. Постструктураліст К. Леві-Строс, постструктуралісти Ж. Деріда, Ж. Лакан, Р. Барт та постмодерністи Ф. Гваттарі, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко та ін. відстоювали ідеї створення вільних умов розвитку особистості та унеможливлення тотального контролю політичної влади над сферами життя.

М. Фуко розглядає право дискурсу як право говорити, яке сприяє розвитку компетентності в розумінні, забезпечує узаконений і безпосередній доступ до корпусу вже сформульованих висловів [163, с. 142]. Необхідність дискурсу визначається у гармонійному поєднанні думок різних індивідів. Дискурс створений для того, щоб суспільство не протистояло й не суперечило самому собі. Через порівняння фактів, сперечання, історичний аналіз, можна досягти

істини. Тобто, у дискурсі, свободі дій, думок, у вільному доступі до інформації народжується гармонія в соціальному світі.

Після двох Світових війн та намагання світової спільноти завадити війнотворчим процесам поступово назріває інформаційна революція, виникає нове інформаційне суспільство, кероване новими технологіями. Автором концепції інформаційного суспільства є Й. Масуда: інформація пронизує виробництво, управління, політику, побут і всі інші сторони життя людей [188, с. 336-338]. Вчений висував ідею нового управління суспільством на засадах демократії участі, доцільність якого обумовлена глобальними проблемами людства: взаємозв'язок війни та миру в соціальному світі, розвиток атомної енергетики, забруднення навколишнього середовища, інфляція, міжнародний тероризм, тощо, які можна вирішити під час обговорення усіма членами суспільства й злагодженими діями усіх громадян.

Отже, п'ятий етап характеризувався формуванням інформаційного та віртуального світів, які спираються на об'єктивний та об'єктивований світи, в центрі яких є суб'єктивний світ людини та відношення «соціум – техніка». З огляду на це слід виділити системно-холістичну традицію в осмисленні світу.

На сучасному етапі синергетичного світу спостерігаємо такі тенденції у розвитку соціального світу як гібридна та мережева війни, звідси необхідними є розробки аналогічних миротворчих процесів. Протиріччя у міжнародних відносинах між державами впливають на стан і форму суспільних відносин.

I. Валлерстайн досліджував сучасний світ згідно світо-системного підходу. «Вивчаючи світо-систему, ми приходимо до розуміння, що інтелектуальна діяльність визначається не тільки інтелектуальними або вольовими якостями, але і соціальною своєчасністю – у світо-системному сенсі» [28, с. 274] Тобто суспільство має здатність використовувати інтелектуальні можливості для побудови нового світу на засадах сучасної демократії та організованості.

Згідно із мережевим підходом М. Кастельса нові види технологій, а саме – світ Internet визначають новий світопорядок, стан економіки, політики, тощо, усе суспільство вимушене існувати на основі мережевих правил [64, с. 8–15].

З'являється мережевий бізнес із новими рисами, мережева соціальна комунікація, мережеві взаємовідносини, мережеві війна та мир, які є спотвореним мережевим ефектом.

Необхідним є звернення до світоглядного підходу П. Копніна, що простежує, яким чином світогляд впливає на пізнавальну діяльність і соціальні ідеали вчених, на пошуки і обґрунтування практичних наслідків нових наукових теорій [68, с. 5–10]. Світогляд людини має великий соціальний вплив на подальші її дії та в цілому на формування у суб'єктів поваги до миру в соціальному світі.

З позицій синергетичного підходу світ досліджується як єдність порядку та хаосу, війни та миру, самоорганізації та управління у розвитку соціального світу як складної нерівноважної системи.

Так, А. Назаретян, розглядаючи витоки гармонії природи та баланс агресій, які утворюють гнучку самоорганізаційну систему біосфери, звертається до синергетичного узагальнення щодо фундаментальних чинників, які роблять неминучими соціальні конфлікти та періодичне загострення антропогенних криз, але одночасно слугують незмінним імпульсом якісного розвитку. Першим є вичерпність ресурсів для підтримки стійко нерівноважних процесів, що зумовлює неминучу конкуренцію. Другим – парадоксальне прагнення стійко нерівноважних систем до нестабільних станів. Діалектичне протиріччя полягає в тому, що такі системи за своєю суттю орієнтовані на досягнення і збереження стійкості, однак тривалий стан такої стійкості створює їх внутрішній дисбаланс [96, с. 99].

Таким чином, можна виділити шостий – сучасний етап синергетичного світу, ознаменований появою гібридної та мережевої війни та миру. На цьому етапі виникає проблема холістичності, динамічної невизначеності як фактора суб'єктивного проектування, які висвітлені у світо-системному підході І. Валлерстайна, мережевому підході М. Кастельса, а також виникає необхідність поєднання різноманітних підходів для осмислення шляхів

досягнення миру у соціальному світі. На цьому етапі виділяємо гібридну, мережеву та синергетичну традиції в дослідженні соціального світу.

Таким чином, в цьому підрозділі був визначений генезис відношення миру та війни у розвитку соціального світу. З'ясовано, що соціальний світ у конкретно-історичних проявах філософи розглядали через функціонування державотворчих процесів управління та самоорганізації, і абсолютизація одного із них призводила до війни, а гармонізація – до миру. Але діалектика цих дихотомій потребує подальшого дослідження в умовах розвитку глобалізованого соціального світу. Тому для подальшого дослідження було відстежено етапи становлення проблематики та визначено традиції осмислення соціального світу. Перший етап характеризувався вивченням світу як явища космічного – у натурфілософській, міфологічній та космогонічній традиціях – та соціального – у соціально-органістичній, полісній, патерналістсько-підданській традиціях (філософи Давньої Індії, Лао-Цзи, Конфуцій, Платон, Аристотель). Другий етап – домінації теоцентричної позиції – характеризувався розрізненням світу на небесний і земний у філософії Августина Блаженного, Фоми Аквінського. Тут отримала розвиток теологічна традиція. Третій – етап модерну – відзначався домінацією об'єктивованого світу у зв'язку з винаходом друкарства, розвитком інституту освіти, інституалізацією науки і був пов'язаний із прогресивною традицією, яку представляли Н. Макіавеллі, Т. Мор, Т. Кампанела, Р. Декарт, Ф. Бекон та ін. Четвертий – етап промислово-індустріальної інституалізації та світових інституцій (ООН, ЮНЕСКО та ін.), який характеризувався розглядом миру та війни як світового явища, позначений ідеологічною, ідеалістичною, матеріалістичною, управлінською, психологічною та миротворчою традиціями (К. Маркс, Ф. Енгельс, Ф. Ніцше, А. Бергсон, Ф. Тейлор, З. Фрейд, Н. Вінер, П. Херсі, Дж. Барні та ін.). На п'ятому – етапі формування інформаційного та віртуального світів, яке відбувалося у цілісності відношень «соціум – техніка», виділяємо системно-холістичну традицію. Її представляють І. Блауберг, В. Садовський, Е. Юдін та ін. Шостий – сучасний, етап синергетичного світу, визначений феноменами гібридної та мережевої війни і миру та пов'язаний із

гібридною, мережевою та синергетичною традиціями. Його представляють І. Валлерстайн, Г. Хакен, І. Пригожин, О. Князева, С. Капіца, В. Бех, В. Андрущенко, В. Воронкова та ін. Тут актуалізована проблема світу як цілісності у динамічній невизначеності та технологічного аспекту діяльності суб'єктів.

1.2. Методологічні принципи та підходи дослідження розвитку соціального світу у взаємозв'язку миру та війни

Дослідження соціально-філософського змісту поняття «соціальний світ» потребує визначення основних етапів становлення проблематики, а також предметного поля і смислів, відображених цим поняттям. Тому визначення поняття є важливою частиною наукового дослідження із втіленням принципів сходження від абстрактного до конкретного (Г. Гегель, Е. Ільєнков, О. Зинов'єв), єдності історичного та логічного (Ю. Семенов, Б. Кедров, В. Садовський, П. Копнін, Б. Кримський), що в подальшому стає основою для вивчення феномена соціального світу із застосуванням таких методологічних підходів, як історико-генетичний, герменевтичний, системний, синергетичний, діалектичний та діяльнісний. Методологічно важливими у дослідженні є роботи Г. Гегеля, К. Маркса і Ф. Енгельса, О. Зинов'єва (діалектичний підхід), Т. Ойзермана, М. Мамардашвілі, П. Копніна; І. Надольного, О. Бойко.

Соціальним явищам внутрішньо властивий смисл як відображення суб'єктом пізнання важливих закономірностей соціального. Загальне й особливе розкриваються та втілюються у поняттях «мир» та «світ», їх родових та видових характеристиках відносно соціального. Також необхідним є визначення поняття «війна» як протилежного щодо «миру» та розрізнення понять «мир» та «світ». Для дослідження етимології поняття «соціальний світ» важливим є визначення його родових та видових характеристик, смислових аспектів, які відображають сутність соціального світу. Осмислення основних смислових аспектів у соціально-філософській дефініції «соціальний світ» потребує визначення загального у різноманітному.

Тому на першому етапі філософського дослідження поняття соціального світу слід вивчити семантичний смисл поняття та розмежувати його зі схожими поняттями «мир», «Всесвіт» та іншими. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «мир» тлумачиться як – 1. Відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; згода. Жити в мирі – мирно, без сварок, суперечок; 2. Відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами; протилежне – війна; мирна праця; 3. Угода сторін, що воюють між собою, про припинення воєнних дій, мирний договір; 4. Спокій, тиша. Іти (зоставатися) з миром – уживається як добре побажання тому, хто йде або залишається [31, с. 667]. У цьому визначенні помічаємо акцент на відсутності конфліктів, сварок, збройної боротьби; суспільство знаходиться у стані спокою, гармонії, тобто громада перебуває у злагоджених відносинах; виникає мирний стан, який є протилежним війні, звертаємо увагу на наявність процесу примирення та відсутність явища війни, збройної боротьби та сварок. Тільки після розв'язання конфліктної ситуації виникає згода, мається на увазі, і угода як договір або контракт, і згода, а саме – злагоджені відносини. Отже, визначення характеризує мирну ситуацію у суспільстві та відсутність війни.

Оскільки для досягнення миру часто спочатку необхідно вирішити конфліктні ситуації, пережити війну, то слід визначити поняття «війна». За «Тлумачним словником» під редакцією С. Ожегова це 1. Збройна боротьба між державами або народами, між класами всередині держави. Перебувати у стані війни з ким-небудь. Оголосити війну. Вести війну. Піти на війну. Повернутися з війни. Загинув на війні. Не прийшов з війни хто-небудь. Переможна війна. Регіональні війни. Війна за незалежність. Громадянська війна. 2. Боротьба, ворожі відносини з ким-, чим-небудь. Холодна війна – політика, яка полягає в нагнітанні напруженості, ворожості у відносинах між країнами. Кінець холодної війни. Війна нервів – про обопільне нервове напруження кого-небудь. На війні як на війні – 1) війна, а також взагалі будь-яка боротьба є війна з усіма її труднощами, наслідками, 2) у важких умовах, обставинах треба вміти до них пристосовуватися [104, с. 80]. Таким чином, мир є протилежністю війні,

характер якої – руйнування, деструкція мирного життя, але він знаходиться в діалектичній єдності з нею. Щоб з'явився мир, спочатку необхідна поява негативного процесу суперечки сторін.

Перше визначення слова «мир» має антивоєнний смисл. Йдеться про стан спокою та відсутність протистоянь, чи то збройних, чи то побутових. Існує ще одне смислове навантаження цього слова, яке в українській мові використовується рідше та характеризує мир як Всесвіт, Землю, громаду та інше.

Мир – 1. Земля з усім, що на ній існує; світ. Інший мир – загробне життя; потойбічний світ. 2. Усе живе, усе, що оточує нас. Люди певної території, суспільної групи. 3. Громада. Взагалі громада, народ. Миром, усім миром, у значенні – усі разом, спільно. На миру – серед людей, у присутності людей. 4. Життя мирян, світське життя, на протилежність монастирському. Ходити по миру – просити милостиню, жебракувати [31, с. 667]. Тут прослідковується визначення миру у космологічному сенсі як «Земля», «світ», а також «земля» як основа існування і буття. Релігійний смисл у детермінації «інший мир – загробне життя; потойбічний світ». Помічаємо сенс об'єднання у соціальні утворення на прикладі понять «громада», «народ».

Виходячи з етимологічного значення, поняття «мир» у наведених дефініціях розглядається як мирне співіснування, вираз «жити в мирі» має онтологічний аспект. Мир означає стан знаходження суб'єктів в узгоджених, злагоджених взаємозв'язках та взаємовідносинах, життя «без сварок, суперечок». Важливий гносеологічний аспект миру, який пізнається людиною, «усім миром», а також існує розмежування на внутрішній та зовнішній мири – «інший мир – загробне життя; потойбічний світ». Визначення миру як суспільного життя людей, спільноти, громади демонструє нам суб'єкт-суб'єктні відносини, тобто постійну комунікативну діяльність та спілкування індивідів та суб'єкт-об'єктні відносини – відтворення та перетворення світу.

В українській мові синонімом слова «мир» є «світ». В етимологічному значенні поняття «світ» відображає поле смислів, яке окреслює його семантику.

Проаналізуємо визначення поняття «світ», які надає нам Великий тлумачний словник сучасної української мови під редакцією В. Бусела.

Світ – 1. Сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; Всесвіт. 2. Окрема частина Всесвіту. 3. Земна куля, Земля з усім, що на ній є. Усе живе; все навколишнє; все, що оточує людину. Оточення, суспільство, люди. Заступати світ – а) позбавляти когось зв'язків із навколишньою дійсністю, зменшуючи потребу в спілкуванні з близькими, друзями; б) позбавляти чіткості сприйняття, викликаючи потемніння в очах (про тяжкі переживання). Зживати зі світу – а) створити нестерпні умови, не давати можливості жити де-небудь, спокійно існувати; б) позбавляти життя. Побачити світ – а) народитися; б) бути опублікованим, надрукованим. По всіх світах – скрізь. Той світ – потойбічний світ. 4. Людське суспільство, об'єднане певними соціальними, культурно-історичними та етнографічними ознаками. Лад, устрій, спосіб життя. 5. Певна галузь, сфера явищ природи. Певне коло явищ психічного життя. 6. Певна галузь, сфера діяльності людей. 7. Обмежене коло людей, що складає вищий прошарок привілейованих класів. Виїжджати у світ – бувати на світських балах, прийомах [31, с. 1298].

Визначення слова «світ» розкриває поняття та містить такі смислові аспекти, як, по-перше, ключовий акцент на онтологічному значенні – «Всесвіт», «Земна куля», «оточення, суспільство, люди», по-друге, – аксіологічний аспект – вираз «зживати зі світу» демонструє якісне життя у Світі та позбавлення його за відсутності світу, його цінність для людини, по-третє, – гносеологічний аспект певної галузі, сфери пізнавальної діяльності людей та кола явищ психічного життя. Вираз «заступати світ» – «позбавляти когось зв'язків із навколишньою дійсністю, зменшуючи потребу в спілкуванні з близькими, друзями» означає зменшення свободи суб'єкта, послаблення суб'єкт-суб'єктних відносин. «Зживати зі світу» означає позбавляти нормальних та прийнятних умов життя індивіда, тобто, від протилежного, світ є гідним місцем функціонування людини, простором життя. Сьоме тлумачення демонструє своєрідну домінацію «вищих» верств населення та деяку дискримінацію нижчої та середньої. Це означає, що

лише привілейовані прошарки мають можливість відчувати світ та жити в ньому – «бувати на світських балах, прийомах» [109, с. 210].

Ця різноманітність смислів обумовлює визначення загального, особливого та конкретного у понятті. В атрибуції поняття світу міститься сукупність усіх форм матерії, частина світу, певна галузь (сфера, коло), обмеженість кола, при цьому зображується деяка сукупність елементів та компонентів, що об'єднана певними ознаками та обмежена ззовні. Конкретне використання поняття «світ» уточнює це об'єднання за цими ознаками, наприклад, «світ речей», «світ ідей», «світ відносин» та таке інше. У конкретному значенні світ виступає як сукупність змістовної множини елементів та компонентів, які самі виступають як цілісність та знаходяться у певних відносинах, тому, на нашу думку, це поняття утверджується саме як зміст сукупності структурних частин або зв'язків.

Іншим сутнісним атрибутом поняття світу є також визначення специфіки саме цієї форми сукупності структурних частин та їх зв'язків. Світ виступає як лад, устрій, організація цих частин у зв'язках, що визначена спрямованістю на узгодження.

У цілому, змістовна наповненість україномовного тлумачення слів «світ» та «мир» пов'язана з акцентуванням ключових смислових положень синонімічного ряду, що має аксіологічне забарвлення. Це зокрема поняття «потойбічний світ», яке протиставлене земному світові, життю на землі. Сюди ж відноситься вираз «зживати зі світу», тобто створювати нестерпні умови, не давати можливості жити де-небудь, спокійно існувати. Отже, поняття «мир» та «світ» позначають життя у спокої та мирі, але мають і відмінності.

В англійській мові слова мир та світ перекладаються як world і, відповідно, peace, вони також не є тотожними. «Peace» має таке значення: 1. Нормальні, невоєнні умови існування нації, народів або всього світу; 2. Угода або договір між воюючими або антагоністичними націями, групами і т.ін. про кінець воєнних дій та стримування від подальших озброєних конфліктів чи антагонізму; 3. Стан взаємної гармонії між людьми або групами, особливо в особистих відносинах; 4. Свобода від громадянських хвилювань і насильства спільноти; громадський

порядок та безпека; 5. Припинення або свобода від будь-яких заворушень або ворожнечі [193, с. 1118]. Англійська етимологія акцентує увагу на праксеологічному аспекті, а саме, – набуття мирного стану, відсутності ворожнечі, збройних конфліктів, досягнення перемир'я. Відповідно синонімами слова «peace» є «armistice, truce, pact, accord, rapport, concord, amity, calm, quiet», що перекладаються як «закінчення воєнних дій, перемир'я, пакт, угода, взаєморозуміння, злагода, дружба, спокій, тиша» [193, с. 1118]. Синонімічний ряд демонструє антивоєнну та гуманну спрямованість слова «peace».

Англійський словник дефініцій дає такі визначення слова «world»: 1. Земля як планета, включаючи її жителів; 2. Людство, людський рід; 3. Люди, громадськість: в очах всього світу; 4. Соціальне чи суспільне життя: вийти у світ; 5. Всесвіт або космос, все в наявності; 6. Комплекс єдиного цілого, розглядається як подоба Всесвіту; 7. Будь-яка зірка або планета; 8. Підрозділ або частина землі, її історії, або її жителів: західний світ, Стародавній світ, третій світ; 9. Область, сфера: тваринний світ; 10. Будь-яка область людської діяльності або способу життя чи причетних до нього осіб: світ телебачення; 11. Період або стан існування: інший світ; 12. Загальні обставини та досвід окремих індивідів, що стосуються щастя: ви розбили мій світ; 13. Велика кількість, номер або відстань: світи; 14. Світське життя [187, с. 1652]. У цьому визначенні ми бачимо астрономічне значення – «Всесвіт або космос», біологічне – «природний, рослинний, тваринний світи», релігійне – відокремлення «поцейбічного та потойбічного світів», географічне – «західний, східний та інші світи», історичне – «Стародавній світ, Новий світ, Римський світ», соціальне – «розвинуті країни та країни третього світу» та інше. Це характеризує видову різноманітність визначення, але нас цікавить і родове, сутнісний зміст поняття. Аксіологічний аспект демонструється значенням ціннісної цілісності («ви розбили мій світ» або навпаки «душевне зцілення світу»), де світ ототожнюється із життям людини та є найголовнішим в її існуванні, а також, визначенням «світське життя» на позначення дещо привілейованого середовища, що створює розшарування суспільства на вищій та нижчій світи.

У німецькій мові термінів, які перекладаються як «мир» значно більше: Frieden – мир, згода, спокій; Welt, Erde – земна куля; All, Weltall, Universum – Всесвіт [186]. Існує розгалуження на соціальне та астрономічне значення. Світ та мир можуть означати як Всесвіт, так і життя людей у злагоді, за відсутності війни, спокій у громаді.

«Мир» та «світ» також мають значення об'єднання громадян, суспільства та відображають процеси єднання, створення єдиного, тобто переважання суб'єкт-суб'єктного характеру взаємодії як солідаризації, спільної діяльності, комунікації та спілкування суб'єктів.

У пошуку особливостей феномена соціального світу, на думку автора, слід використати саме термін «світ», спираючись на такі суттєві характеристики, що визначають зміст відображення: по-перше, це поняття позначає оточення, середовище певної цілісності; по-друге, – це простір буття, що має об'єктивний характер, місце процесів, що відбуваються, більшою мірою позитивних, але часом і негативних. Філософське відображення поняття «світ» має онтологічний, гносеологічний, аксіологічний та праксеологічний аспекти. Ці суттєві характеристики видового аспекту поняття «соціальний світ» мають такі особливості: по-перше, розглядається середовище життя людей у їх взаємодії, по-друге, – розглядається не будь-який простір, а соціальний простір буття. Визначення миру, у першу чергу, акцентує увагу на позитивній складовій, повній протилежності війни.

Визначення поняття «соціальне», запропоноване Г. Осиповим, розуміється як сукупність суспільних відносин, інтегрована у процесі спільної діяльності (взаємодії) індивідами або групами індивідів у конкретних умовах місця й часу. Будь-яка система соціальних відносин (економічна, політична та ін.) включає, в першу чергу, відносини людей один з одним і зі суспільством. Тому кожна з цих систем завжди має свою чітко виражену специфіку [141, с. 9]. Звідси випливає, що із появою людини, формуванням первісних форм людської спільноти, суспільства беруть початок із соціальних явищ. Життя людини здійснюється через суспільні та соціальні процеси.

З позицій іншого визначення «соціального», створеного групою вчених на чолі з В. Воловиком, соціальне слід розглядати як філософську категорію, що позначає все різноманіття форм існування людини, різних об'єднань людей, відносин між ними, їх діяльності як способу освоєння світу, об'єктивної реальності шляхом використання результатів матеріального і духовного виробництва попередніх поколінь, змінюваних спадкоємцями у зв'язку з потребами, що перебувають у безперервному розвитку [141, с. 10]. Аналізуючи визначення, помічаємо онтологічний аспект у контексті «різноманіття форм існування людини», праксеологічний – «діяльність об'єднань людей як спосіб освоєння світу» та «використання результатів матеріального і духовного виробництва попередніх поколінь».

Поняття «соціальне» відноситься до сутнісних характеристик світу через форми діяльності людини, види відносин між різними прошарками суспільства, на які впливають різні за своєю спрямованістю процеси управління та самоорганізації, хаосу та порядку, що викликають схвалення чи обурення; об'єднання людей (самоорганізовані та цільові), їх існування у конкретних умовах місця й часу, що відображає закономірний характер розвитку соціального світу, а також форми світу як взаємозв'язку війни та миру. А, отже, у понятті «соціальний світ» відображається друга природа, світ, який складається із соціальних процесів та обумовлений діяльністю та взаємовідносинами суб'єктів суспільства.

Визначення понять «війна» та «мир» демонструють те, що характер війни – це руйнування, деструкція соціального життя, а характер миру – це створення, конструкція і розвиток останнього [104; 31]. При цьому не будь-яка деструкція є війною, а тільки та діяльність суб'єктів, яка руйнує життя. Деструкція і руйнування, які знищують бар'єри соціального життя, входять у соціальний світ. Поняття «світ» завдяки своїй етимології та етичним засадам людського співіснування все ж розуміється, в першу чергу, у позитивному ключі. Якщо війна допомагає суспільству досягти сталого розвитку демократії, миру, толерантності, підтримання національних цінностей, патріотизму, то

праксеологічний аспект в цьому явищі буде виражатися у перетворенні загальної ситуації у більш позитивну, а отже, конструюванні соціального світу. Та навпаки, якщо у світі руйнуються внутрішні сталі принципи людини, пригнічуються суспільні сфери життя, в ньому примножуються негативні ознаки і мир перетворюється на війну.

Отже, мир є протилежністю війни, але ці два процеси взаємопов'язані та знаходяться у діалектичній єдності. Таким чином, характер війни – руйнування, деструкція мирного життя. Але без війни не буває миру, оскільки незалежно від руйнівного характеру дій, метою будь-якої війни є мир. Сторона-переможець називає миром стан, який виникає на її користь, і відповідає її потребам та поглядам. Для іншої сторони миром може бути вимушена ситуація підкорення. Для того, щоб з'явився мир, начебто спочатку необхідна поява негативного процесу зіткнення інтересів сторін, яке необхідно подолати. Але війна не можлива без протилежного, – без миру, оскільки через виснаження своїх суб'єктів вона не може бути нескінченною. У протилежному випадку незворотнім стає руйнування цих суб'єктів, які, у свою чергу, не витримують «конкуренції» із суб'єктами миру. Війна також, як і мир є формою сукупності структурних частин світу та зв'язків між ними, але відмінність полягає у спрямованості проти узгодження, на руйнування ладу, устрою та організації.

Отже, «мир» в цій роботі буде розглядатися як соціально-філософське поняття, яке відображає форму соціального світу як сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, що складають устрій, організацію, спосіб цієї сукупності та спрямовані на узгодження як процесу, так і стану. До того ж ця форма виступає як спосіб організації системи, яку складають елементи світу у своїй цілісності.

Домінуючими для миру, виходячи з етимології та предметного поля, є процеси упорядкування, організації, гармонізації, творення, побудови, злагоди. Протилежною миру є війна. Єдність змісту цих понять проявляється в тому, що вони відображують форми світу, і протиставляються у спрямуванні миру на узгодження, а війни – на дезорганізацію. До того ж ресурси розвитку під час

війни стають відкритими, часто, завдяки насильству, а у часи миру вони є закритими, оскільки зв'язки елементів миру впорядковані у цілісності держави.

Таким чином, «війна» як протилежність миру є соціально-філософським поняттям, яке відображає форму соціального світу як сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, які спрямованні на протиборство, та є способом руйнації або дезорганізації протилежної соціальної системи. Сутнісними характеристиками для війни є процеси руйнації, дезорганізації, хаосу, неузгодженості, дисгармонії.

Оскільки соціальний світ обумовлюється соціальними процесами, поведінкою та діяльністю людей, – дії індивідів опосередковуються загальною ситуацією в соціумі, в них виникає обурення чи задоволення власним життям, яке залежить від стану соціального світу. Початковими процесами, які спонукають суспільство до відповідних дій, є процеси управління та самоорганізації, які знаходяться в діалектичній єдності і боротьбі та передують станам війни та миру.

Перш за все визначимо у загальному вигляді поняття «управління», яке на думку М. Мескона та Ф. Хедоурі відображає процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації [90, с. 24]. Тобто, для того, щоб організація могла досягти реалізації своїх цілей, завдання повинні бути скоординовані шляхом вертикального поділу праці [90, с. 31]. У цьому визначенні бачимо, що в управлінській діяльності існує суб'єкт управління та об'єкт підпорядкування, а отже, відбувається підміна суб'єкт-суб'єкт-об'єктних відносин на суб'єкт-об'єкт-суб'єктні. Відносини суб'єктів опосередковуються об'єктом діяльності, у який перетворюється підлеглий, який латентно позбавляється здатності пізнавати та здійснювати цілепокладання. Із цим механістичним визначенням ролі суб'єкта діяльності, яким є підлеглий, автор не може погодитися. Управління є раціональною, осмисленою взаємодією в соціальному просторі, в якій спостерігаються суб'єкт-суб'єкт-об'єктні відносини: суб'єкт діяльності – родова ознака, суб'єкт управління – видова. Існує суб'єкт, який здійснює управлінську діяльність на

різних щаблях управління, та суб'єкт – працівник, який виконує накази керівника й у тандемі із ним вирішує проблему, при цьому об'єктом може бути проблема у сферах життєдіяльності суспільства, питання, які необхідно вирішити, або власне предмет діяльності, носій цієї проблеми, навколо якого відбувається комунікація, пізнання, спостереження та спілкування.

Г. Атаманчук вивчав управління в космологічному сенсі як взаємодію гравітаційних, електромагнітних, радіаційних та інших сил у Всесвіті [12]. Також вчений розглядав управлінські аспекти в механізмах, у фізичних, хімічних і біологічних явищах. У термінах, які він застосовував, іноді описують геологічні та географічні процеси. Він помітив, що протягом розвитку філософії, навіть, стихійну, довільну дію природних і соціальних елементів філософи уявляли як управління.

Існує і біологізаторське визначення поняття «управління», яке тут трактується як результат взаємодії будь-яких об'єктів – починаючи від інертних до біологічних (включаючи організм людини), технічних і соціальних систем [2, с. 34]. У цьому визначенні наявне зайве розширення предметного поля у бік біологічного, до того ж соціобіологічна сутність людини проявляється у тому, що біологічне є лише базовою передумовою, і саме соціальне визначає видоспецифічне у людині. До того ж технічний розвиток як інформаційний вплив на технічну систему є фактором соціальних відносин.

На наш погляд, у найбільш загальному вигляді поняття «управління» відображає такий тип взаємодії між суб'єктами діяльності, у якому один суб'єкт (керівник) надає іншому (підлеглому) імпульси, що збільшують силу діяльності, яка має цілеорієнтований вплив (управлінські команди) на функціонування об'єкта, носія проблеми. Головним в управлінні є раціональна, збалансована, скоординована діяльність суб'єктів. Якщо суттєвим в управлінні є цілеорієнтований вплив, спрямований на вирішення проблеми як розриву між дійсним та бажаним, самоорганізація як протилежне, визначена спонтанними, неусвідомленими, неорієнтованими на цілі процесами.

Отже, самоорганізація характеризується спонтанними процесами внутрішньоорганізаційного, внутрішньогрупового, внутрішньоколективного регулювання. Механізм управління в цьому випадку будується на основі взаємодії спонтанних регуляторів, які є природним продуктом функціонування соціальних систем [25, с. 39]. Самоорганізація є нераціональною взаємодією, неусвідомленим, спонтанним, самоздійснюваним процесом соціального регулювання, у якому взаємодіють суб'єкти внутрішньогрупового, внутрішньоколективного та внутрішньоорганізаційного регулювання. Самоорганізація характеризується позараціональною поведінкою та стихійним об'єднанням суб'єктів соціального світу.

Вплив на соціальний світ діалектичного протиріччя управління та самоорганізації виникає при абсолютизації однієї частини або форми процесу, яка призводить до деформації. Тобто, абсолютизація управління в країні призводить до авторитарного режиму, та навіть, до тоталітаризму влади, а надмірна самоорганізація – до хаосу в державі (нехтування законами, загальноприйнятими правовими нормами, суспільним порядком). Абсолютизація форми соціального світу, яка спрямована на протиборство призводить до воєнної самоорганізації населення, формування громадянської війни.

З'ясувавши предметне поле «миру» та «війни», а також, вплив процесів управління та самоорганізації на стан соціального світу, необхідно перейти до дослідження значення «міри» та уточнення його відносно протилежностей «війни» та «миру». Так, А. Огурцов у «Новій філософській енциклопедії» окреслив міру як – категорію філософського дискурсу, яка фіксує і узагальнює результати і процедури вимірювання якісно-кількісної визначеності предметів, процесів і їхніх взаємовідношень, тих засобів вимірювання, які виступають у функції еталонів [102, с. 528-533]. На нашу думку, мірою описується якісно-кількісна визначеність предметів, процесів та явищ, їх взаємовідношення, межі якісних та кількісних змін предмета або вища. Засобами вимірювання, так званими еталонами, є атрибутивні якості того чи іншого предмета, явища,

процесу. Зміна кількісних та якісних характеристик породжує перехід із одного стану в інший, міра змінюється та виникають нові якості предмета або явища. Коли змінюється міра або вона переходить на новий рівень, предмет або явище набуває нових властивостей, якостей. Коли втрачена міра, – змінюється сутність предмета чи явища. Отже, втрата міри миру виникає при абсолютизації процесу та стану війни, коли деструктивних чинників у світі стає більше, ніж утворюючих, організуючих систему. Та навпаки, – при завершенні стану і процесу війни система стає більш організованою, злагодженою, виникають якісні зміни війни у амплітуду миру.

Таким чином, визначено, що в українській мові, на відмінну від російської, є схожість етимології слова «мир» – «світ», їх смисл має як тотожність, так і відмінність. Ці визначення окреслили предметне поле подальшого дослідження як демаркації феноменів світу та миру. Мир є протилежним війні, це діалектична пара, відповідно – війна та мир знаходяться у діалектичній єдності та боротьбі. Як діалектична пара війна та мир є джерелом розвитку світу, динаміка якого, його зміст залежить від форми та змісту цього протиріччя.

«Світ» є соціально-філософським поняттям, що відображає зміст організації та взаємодії сукупності елементів і компонентів, які пов'язані через діалектику організації та дезорганізації, миру та війни, процесів управління та самоорганізації. Поняття «світ» та «мир» асоціюються із позитивним значенням, але при втраті міри відбувається деформація світу, перехід старих якостей у перетворені форми, зміна станів цілісності: «мир – війна», «хаос – порядок», «організація – дезорганізація». Форма виступає як спосіб організації системи, яку складають елементи та компоненти миру або війни. Тобто, переважання відповідних елементів та компонентів визначає специфіку форм. Наприклад, «світ техніки» – є соціально-філософським поняттям, що відображає зміст організації та взаємодії сукупності технічних здобутків, винаходів, приладів, знарядь та зв'язків між ними, що виступають як лад, устрій, організація, мають практичне значення, застосовуються в житті людини та спрямовані на винаходження нового та застосування корисного, а також знаходяться в

діалектичному зв'язку організації та дезорганізації, зокрема, у випадку архаїзації винаходів, коли впроваджуються в життя морально застарілі технічні прилади. «Світ ідей» – є соціально-філософським поняттям, що відображає зміст організації та взаємодії сукупності ідей та зв'язків між ними, що виступають як лад, устрій, організація, спосіб їх сукупності та спрямовані на втілення ідей та появу нових, а також знаходяться в діалектичному зв'язку організації та дезорганізації, наприклад, творча криза, відсутність нових ідей, неможливість застосувати й втілювати в життя нові розробки та ідеї.

Другий етап філософського дослідження – проаналізувати суспільно-орієнтовані роботи щодо вивчення поняття соціального світу, визначити особливості в їх тлумаченні поняття та запропонувати своє.

Е. Дюркгейм розглядав соціальну реальність як особливого роду буття людини в соціумі та взаємодії індивідів між собою, що має смисл в силу своєї особливої, колективної, природи [53, с. 184–185]. Таким чином, людину він розглядав як біосоціальну істоту, відносини з природою якої визначаються біологічним началом, а відносини зі суспільством – соціальним.

О. Леонт'єв вивчав образ соціального світу в контексті процесу і результату соціального розвитку особистості [74, с. 101]. Але образ соціального світу не можна розглядати тільки як процес і результат соціального розвитку особистості, не врахувавши взаємозв'язок із цілісністю суспільства.

А. Щюц розглядав явище соціального світу через поняття «соціальна реальність». Вона 1. Створюється в процесі соціальних взаємодій суб'єктів, є результатом їх життєдіяльності; 2. Сукупність предметів і подій суспільного культурного світу, оскільки його переживає більшість людей, які проводять своє повсякденне життя між собі подібними, пов'язані з ними безліччю стосунків взаємодії; світ культурних об'єктів і соціальних інститутів [178, с. 55–64].

За А. Щюцем, соціальний світ – це повсякденний світ, що переживається і інтерпретується людьми, які діють в ньому як структурований світ значень, котрі виступають у формі типових уявлень про об'єкти цього світу [178, с. 553]. А. Щюц ввів елементи, які мають предметний і подієвий характер, він описує,

що це процес, сукупність предметів і подій, світ культурних об'єктів і соціальних інститутів. Але це визначення він дає з позиції феноменології, оскільки «повсякденний» світ для нього не має об'єктивного судження і пролонгації у майбутнє або повернення в минуле. Зміст поняття «повсякденного» постає у одномоментності, миттєвості. Тут має місце емотивний смисл – світ як той, що «переживається»; і є раціональний смисл – те, «що інтерпретується»; присутній у дефініції і праксеологічний смисл – світ як місце «людей, які діють». У єдності й взаємодоповненні з «повсякденним» світом, який характеризується рутиною, побутовими та життєвими відносинами, існує теоретичний світ, який здійснюється через осмислення та творчість. Абсолютизація однієї зі сторін є деформацією особистості.

«Соціальний світ» як взаємозв'язок феномена «штучне – природне» з'являється у наукових доробках Ф. Хаєка. Феномен природного розуміється або як порядок, що створюється відповідно до чийого-небудь свідомого задуму, тобто свідомо створений людьми, або як те, що спонтанно складається і розвивається подібно до біологічних організмів [165, с. 311]. Але, наприклад, для вчених феноменологічної орієнтації специфіка соціального порядку полягає в його штучній, тобто соціально організованій і конструйованій природі, – це феномен штучного.

З'являються синоніми соціального світу – це соціальна реальність і соціальний порядок. Ці поняття мають як схожі характеристики так і відмінні. Поняття «реальність» відображає дійсність явища у домінуванні матеріального над духовним, Божественним, внутрішнім світами. Порядок є таким станом, який відбиває соціальний світ у єдності статички і динаміки. Соціальний стан – це прояв соціального світу, але соціальний світ не зводиться тільки до соціального стану, оскільки соціальний світ проявляється у процесі, динаміці, структурно-функціональній визначеності та розвитку, зміні станів цілісності.

Отже, смислове наповнення поняття «соціальний світ» як видового, ґрунтується на визначенні родового поняття світу. Оскільки є розмежування понять миру та світу, то протилежністю гармонійного, узгодженого, спокійного,

неконфліктного розвитку суспільства, тобто мирного процесу, є війна. А отже, війна та мир є формами світу як змісту. Вивчаючи видове поняття «соціальний світ», яке позначає світ, обумовлений людською діяльністю, взаємовідносинами суб'єктів суспільства, ми знаходимо основні рушії процесів та відносин в соціальному світі – процеси управління та самоорганізації як такі, що передують та спонукають стани війни та миру. Через реакцію суспільства на єдність і боротьбу управління та самоорганізації виникає діалектичне протистояння, яке при наростанні цих процесів призводить до зміни міри соціального світу: відбувається зміна станів цілісності – миру у війну, та навпаки. До того ж, ці процеси характеризуються хаосом та порядком. Тобто, наповненням соціального світу є процеси миру та війни, самоорганізації та управління, хаосу та порядку.

У традиційній логіці передбачається можливість «розрізати» будь-яке міркування на окремі умовиводи, останні – на судження і, нарешті, судження «розкласти» на поняття, з яких вони складаються [121, с. 10]. Соціальний світ спрямований на узгодження та злагодження відносин між суб'єктами соціальної системи та асоціюється із позитивним смислом, але при втраті міри – відбувається деформація соціального світу, перехід старих якостей у перетворені форми, зміна станів цілісності: «мир – війна», «хаос – порядок», «організація – дезорганізація».

У понятті «соціальний світ» необхідно синтезувати такі соціально-філософські аспекти, як онтологічний – відображення цілісності соціальних відносин суб'єктів і соціальної реальності; гносеологічний – пізнання в єдності суб'єктного і об'єктного, взаємодії соціальних організмів та середовища; аксіологічний – цінність цілісності соціальних стосунків у взаємозв'язку людини та суспільства; праксеологічний – відображення процесу діяльності суб'єктів зміни соціального буття на краще.

«Соціальний світ» характеризується через такі значення: 1. Дійсність – визначається через єдність суб'єктного і об'єктного як відношення соціальних суб'єктів і соціальної реальності. У цьому значенні домінує онтологічний і праксеологічний аспекти; 2. Єдність порядку і хаосу, війни та миру, управління

та самоорганізації – у цьому значенні у понятті «соціальний світ» акцентується на порядку та мирі – гармонії в соціумі; 3. Згода, узгодженість, гармонізація, – тут увага концентрується на значенні цілісності соціальних відносин; 4. Руйнування цілісності, яка відображає значення втрати єдності відносин: «соціальний організм – середовище»; 5. Діалектична єдність людини і суспільства, топіки суспільства, миру та війни, управління та самоорганізації як цілісності розвитку соціального.

Для подальшого аналізу сутності феномена, відображеного в понятті «соціальний світ», потрібно зробити акцент на таких змістовних складових цього поняття. По-перше, для визначення поняття важливим є те, що соціальне пронизує усі сфери життєдіяльності суспільства та є основою всієї соціальної системи, а отже визначає топіку суспільства, його підсистеми (соціальна, політична, економічна, воєнно-технічна, духовно-культурна, екологічна) є головними характеристиками цілісності. Даний аспект визначає холістичне системне бачення соціального. По-друге, «світ» визначається як система – те, що складається із сукупності елементів та компонентів, має такі якості як ємерджентність, інтегративність, відмежованість від зовнішнього середовища. Ця складова відображає системоутворюючу характеристику поняття. По-третє, у цілісній сукупності світу як змісту розкриваються його особливі форми війни та миру, які мають діалектичний взаємозв'язок та їх діалектична єдність і боротьба визначає розвиток соціального світу. Абсолютизація однієї зі сторін призводить до втрати міри й переходу із одного стану й процесу соціального світу в інший, змінюються якості соціального світу – миру у війну, та навпаки. Отже, «соціальний світ» – це соціально-філософське поняття, яке відображає зміст цілісності соціальних стосунків суб'єктів і соціальної реальності у взаємозв'язку соціальних організмів та середовища, що є значущими в процесі діяльності соціальних суб'єктів.

Таким чином, вище була з'ясована етимологія слів «мир», «світ», «війна», «соціальне»; проаналізовані поняття «соціальна реальність» та «соціальний світ», запропоновані Е. Дюркгеймом, О. Леонтєвим, А. Щюцом, Ф. Хаєком;

подана авторська дефініція соціального світу із його соціально-філософськими аспектами та значеннями, через які вона характеризується.

Визначення предметного поля, що відображене у понятті «соціальний світ» дозволяє визначити методологічні підходи подальшого дослідження феномена та визначити інструментарій аналізу як комплекс методологічних підходів.

Історико-генетичний підхід було застосовано при вивченні історичних етапів осмислення проблематики «соціального світу» від стародавнього світу до наших часів. Було проаналізовано картину світу за різних періодів історичного процесу, спираючись на теоретичні уявлення про управління та самоорганізацію, моделі світу, особливості людського суспільства, які існували протягом відповідних етапів. Формацийний та цивілізаційний підходи використано для визначення об'єкта та предмета соціального розвитку, починаючи з моменту виникнення суспільства. Було з'ясовано, що суспільство є визначальним елементом процесів в соціальному світі, а взаємовідносини між суб'єктами соціального світу є рушіями війни або миру в соціальній системі.

За допомогою герменевтичного підходу визначаємо предметне поле дослідження, що відображається в етимології та розвитку поняття «соціальний світ» та теоретичній концептуалізації війни, миру, світу, діалектиці експліцитного та імпліцитного.

«Мова є світом, який оточує людину, без мови неможливі ані життя, ані свідомість, ані історія, ані суспільство. Людей визначає мова, якою вони живуть [39, с. 43]. Тобто, за герменевтичним підходом виникає ототожнення світу і всього суцього із мовою, смисловим поясненням буття, суспільства, історії тощо. А отже, і соціальний світ визначається мовою і комунікацією суб'єктів.

В. Снежко зазначає, що «наша сучасна соціальна сцена «зараз і тут» являє собою арену боротьби, боротьби монізмів, монізмів різновекторних, боротьби затяжної, боротьби позиційної, глибоко ешелонованої, боротьби з перемогами і поразками, боротьби, в якій переважає зовсім не прагнення прослідкувати всі можливі шляхи смислоутворення текстів про наше єдине загальне минуле, про

те минуле, яке нас об'єднує. На жаль, соціальні суб'єкти, переважно зайняті визначенням та обґрунтуванням власних, різних, автохтоних, репрезентативних, діахронічних стабільних семантик, кожна з яких претендує на здатність дати єдине правильне розуміння нашого минулого...» [140, с. 136].

Оскільки у соціальному світі мир і війна, хаос і порядок, управління та самоорганізація є діалектичними парами, тобто взаємодоповнюючими та взаємодіючими один з одним у цілісності соціального світу, то доречним є дослідження за допомогою системного підходу, який активно розробляли і застосовували Л. фон Берталанфі, Р. Акофф, О. Раппопорт, В. Садовський, А. Уйюмов, Ю. Урманцев, Б. Флейшман, У. Ешбі, Л. Заде, М. Месарович, Дж. Клір, А. Єлісеєв, О. Агошкова, Б. Ахлібінинський, Ю. Плотинський та інші.

Системний підхід – це метод вивчення будь-якої системи, що полягає у виявленні закономірних зв'язків між елементами системи і всебічному аналізі динамічного розвитку системи, виходячи із взаємодії елементів системи між собою і зовнішнім середовищем [14, с. 31]. Отже, мир і війна, хаос і порядок, управління та самоорганізація являють собою процес взаємодії учасників міжнародної та внутрішньої системи країни, а також невід'ємними елементами для її функціонування.

Ю. Плотинський надає такі визначення системи: 1. Будь-який об'єкт, що має певні властивості, що знаходяться в певному заздалегідь заданому відношенні; 2. Відособлена свідомістю частина реальності, елементи якої виявляють свою спільність в процесі взаємодії [118, с. 14]; 3. Множина зв'язаних між собою елементів, яка розглядається як ціле, тобто відносно незалежне від довкілля [118, с. 102]. У вищеназваних визначеннях система позиціонується як множина зв'язаних між собою елементів, наділених певними властивостями, які мають певну спільність, у подальшому елементи формують цілісність, тобто систему, відособлену від зовнішнього середовища.

В. Артухов досліджував систему як певну єдність, а не «будь-яку сукупність змінних», що сповна відповідає загальноприйнятим інтуїтивним уявленням. У системі передбачаються стосунки (взаємозв'язки) між її

«первинними» (неподільними на даному рівні розгляду) елементами, які, у свою чергу, виділяються не довільно, а лише на певних підставах [11, с. 13]. Вчений застеріг від неправильного тлумачення системи як «будь-якої сукупності змінних», й зауважив, що система складається із заздалегідь визначених компонентів-елементів, які мають певні якості й безпосередньо впливають на усю систему в цілому, а саме – визначають її процеси.

Важливою є властивість «стійкості системи – здатність системи залишатися відносно незмінною протягом певного періоду всупереч зовнішнім і внутрішнім збудникам» [11, с. 90]. У соціальному світі ця властивість допомагає зберегти цілісність системи.

Але іноді система не витримує подразників ззовні й починає деформуватися, такими деформаціями можуть бути: кризи, революції, повстання, війни та ін. В. Артухов пропонує розглядати кризу як необхідний та природний етап розвитку будь-якої системи [11, с. 194]. Адже, коли не виникають жодні коливання елементів системи виникає застій – стагнація, а це в більшості випадків є більш згубним аніж кризові явища, після яких система відроджується й приймає позитивний досвід для подальшого існування.

Так як соціальний світ є цілісністю, ми досліджуємо його як систему за допомогою системно-холістичного підходу. Системно-холістичний підхід спрямований на аналіз соціального світу як складної цілісної системи, яка передбачає морфологічне дослідження в єдності її елементів: особистості, груп, спільнот, суспільства – і підсистем: екологічної, соціальної, економічної, політичної, духовно-культурної, воєнно-технічної – та їх зв'язків. Функціональний аналіз дозволяє розкрити взаємодію між елементами і компонентами в структурі системи, а також холістичними функціями взаємодії миру та війни у формуванні соціального світу.

За допомогою структурно-функціонального підходу, який включає в себе визначення структури та функцій миру та війни як форм змісту системи соціального світу, встановлення функціональної взаємодії між елементами і компонентами в структурі системи, побудову структури системи соціального

світу як взаємозв'язку миру та війни, ми виявляємо основні функції феномена для підтримання злагоджених внутрішньодержавних та міжнародних відносин у перспективі підтримання миру на Землі та попередження війни.

Досвід вивчення світу як саморганізаційної системи демонструє нам дослідження управління та самоорганізації у розвитку соціального світу на фізичному, біологічному, психологічному та соціальному рівнях. Соціальний світ зазвичай постає як нелінійна, складна, нерівноважена система, тому методологічно важливими для дослідження є синергетичний підхід. Для розвитку останнього значимими є роботи основоположника теорії синергетики Г. Хакена; зарубіжних авторів: І. Пригожина, Ю. Климонтовича, Ю. Данілова, Б. Кадомцева, С. Капіци, Г. Малінецького, О. Князевої, С. Курдюмова; а також дослідження вітчизняних вчених-синергетиків: І. Беха, В. Андрущенко, В. Воронкової, А. Назаретяна. Синергетичний підхід дозволяє дослідити соціальний світ у протиріччі миру та війни в умовах нелінійності, невизначеності, нерівноваженості, багатофакторності соціального розвитку, у механізмах управління та самоорганізації, у єдності хаосу та порядку, що обумовлюють розвиток суспільства.

Розглядаючи світ як цілісність, необхідно відмітити його складноорганізований, багаторівневий характер. Світ як цілісна система характеризується єдністю порядку та хаосу. Ці базисні поняття синергетики завдяки своїй антонімічності можуть бути замінені як крайні, граничні випадки на поняття міри організації цілісності [29, с. 120].

В той же час абсолютизація смислу порядку та хаосу окреслюється в рамках метафізичного підходу. Стан порядку – це ідеалізація соціального світу, аналогічно і хаос не буває абсолютним. А вивчення соціального світу як цілісної системи із підсистемами: соціальною, політичною, екологічною, духовно-культурною, воєнно-технічною, економічною, – тобто топіку суспільства виражає холістичний метод дослідження.

На думку основоположника синергетики Г. Хакена, порядок та хаос є протилежними феноменами. Порядок вчений ототожнює з єдиним станом

упорядкованого розташування елементів системи, в той час як велика кількість можливих місць перебування для кожного елементу і породжує стан безладу [166, с. 30]. Порядок та хаос – це взаємодоповнюючі сторони, які виникають у певному соціокультурному просторі. На прикладі війни зазначаємо впорядкований хаос. Порядок ототожнюємо із узгодженням, гармонізацією, тобто, миром.

Автор теорії дисипативних структур І. Пригожин в своїй роботі «Самоорганізація в нерівноважних системах» вводить термін «дисипативні структури» для того, щоб підкреслити відмінність відкритих, нелінійних, систем від рівноважних [100]. Але такі структури є прикладом здатності нерівноважності слугувати джерелом впорядкованості. А отже, хаос не лише виступає руйнівним процесом, але і утворюючим, конструктивним. Порядок і хаос не виключають, а доповнюють один одного: порядок виникає з хаосу, розвиток здійснюється через нестійкість системи.

Самоорганізація здійснюється як в живій, так і в неживій природі. Тому важливим поняттям є автопоезис, який У. Матурана й Ф. Варела вважали загальним патерном організації, однаковим для усіх живих систем, незалежно від природи їх компонентів [89].

Визначальна роль у соціальному світі приділяється взаємодії суб'єктів, які прагнуть до здійснення власних інтересів, це звертає нашу увагу до діяльнісного підходу. Так, С. Рубінштейн визначає світ як взаємодіючу сукупність людей та речей, а точніше, сукупність речей та явищ, співвіднесених з людьми [128]. Взаємозв'язок суб'єктів між собою та на різних структурних рівнях ускладнює процеси, що відбуваються в світі, це призводить до ускладнення усієї системи. Діяльність суб'єктів важко передбачити, а отже, за допомогою діяльнісного підходу окреслюється специфіка суб'єкт-об'єкт-суб'єктної взаємодії в соціумі.

Одними із вирішальних умов на рівні суспільства виступають інші люди, одна особистість як необхідна умова існування іншої, обумовлює, детермінує її та імпліцитно дана, наявна в ній. І тут має місце справжня діалектика: людина може змінити дані умови, але спочатку вони їй дані, вона повинна від них

відштовхуватись. І навіть тоді, коли людина їх змінює, вона повинна будувати з даного матеріалу [128, с. 59] Тобто суспільство існує у створених об'єктивних умовах, які кожен індивід може змінити, адаптувати їх або сам адаптується до них. А також, людина оптимально діє в кожній ситуації згідно з початковими умовами, які створюються іншими представниками суспільства.

Пізніше парадигму суб'єктності та діяльнісний підхід С. Рубінштейна продовжила К. Абульханова-Славська [4]. Таким чином, діяльнісний підхід застосований у визначенні специфіки відтворювальної, продуктивної, репродуктивної, практичної та пізнавальної діяльності у цілісності суб'єкт-об'єкт-суб'єктної взаємодії в соціумі, яка спрямована на знаходження оптимальних рішень суб'єктного розвитку України. Діяльнісний підхід визначає вплив війни та миру на розвиток соціального світу, використання ресурсної бази країни (соціальної, економічної, політичної, екологічної, воєнно-технічної, духовно-культурної). У стані війни ресурси відкриті, у стані миру – закриті, що в подальшому призводить до прогресивного або регресивного розвитку соціального світу України, специфіки соціальної діяльності суб'єктів розвитку. Таким чином, застосування діялісного підходу дає можливість сформулювати проблему дослідження, визначити суб'єкт та об'єкт діяльності, проаналізувати їх взаємодію задля досягнення мети та завдання діяльності, тобто здійснити саму діяльність.

Концептуальним ядром методології дослідження є діалектичний підхід, що розгортається в дослідженні закономірності розвитку соціального світу, діалектичних взаємозв'язках миру та війни, управління та самоуправління, організації та самоорганізації, хаосу та порядку. Цей підхід відображується у принципах загального взаємозв'язку, розвитку, історичності, об'єктивності, цілісності, гуманізму, єдності історичного та логічного, сходження від абстрактного до конкретного.

У цьому дослідженні діалектичний підхід ґрунтується на таких принципах: по-перше, єдності історичного та логічного – як дослідження генезису осмислення феномена розвитку соціального світу у протиріччі миру та війни,

етапів осмислення проблематики, ретроспективної картини соціального світу та дослідження поняття соціального світу із подальшим застосуванням методологічних підходів; по-друге, – сходження від абстрактного до конкретного – у русі від теоретичного аналізу розумових моделей соціального світу до вивчення конкретних закономірностей розвитку України у протиріччі миру та війни; по-третє, загального взаємозв'язку – в дослідженні соціального світу з іншими видами світу, а також соціальної реальності та соціальної дійсності у процесах миру та війни, організації та самоорганізації, порядку та хаосу; по-четверте, – розвитку – в дослідженні поступу у соціальному світі як діалектичній єдності та боротьби протилежних процесів миру і війни, управління та самоорганізації, порядку та хаосу в процесі трансформаційних змін і перетворень в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Є продуктивним розгляд поняття «соціальний світ» у світлі категорій діалектики. Передусім, це співвідносні категорії – одиничне, загальне, особливе. Світ може бути конкретним, соціальним і загальним. У цьому виражається єдність і боротьба протилежностей. Одиничне в цьому випадку – це конкретний світ окремої людини, особистість, тобто сукупність суспільних відносин. Кожен індивід має свій власний імпліцитний світ усередині своєї свідомості. Загальне – це світ, який об'єктивно існує, у сукупності процесів, предметів, взаємодій і відносин, що наявні у ньому. Особливе – соціальний світ, світ соціальних груп і соціальних інститутів, їх взаємодія між собою, подолання проблем і конфліктів у ньому.

Оскільки специфічною для соціального світу є взаємодія соціальних суб'єктів, його непередбачуваний самоорганізаційний характер у діалектичній єдності із управлінням, поєднання порядку і хаосу, миру та війни, організаційних та дезорганізаційних процесів, – то важливим є акцент на аспекті миру в соціальному світі, запереченні та попередженні будь-яких проявів війни, на гармонізації суспільних відносин, досягненні безпеки кожного громадянина країни та увага до життя індивіда як найголовнішої цінності соціального світу, і тому дослідження повинно ґрунтуватися на принципі гуманізму [110, с. 210].

Підсумовуючи результати розділу, слід вказати, що в ньому визначено предметне поле поняття «соціальний світ» та методологічний інструментарій дослідження цього поняття, в якому відобразився відповідний феномен. Термін «соціальний світ» історично використовувався для опису соціальної реальності, порядку та дійсності суб'єкта, але поступово набув окремої означеності, обумовленої другою природою світу та діяльністю суспільства як цілості. Була проведена демаркація понять «мир» та «світ», а також сформульовано визначення поняття «війна» як протилежного щодо миру. Це дозволило дійти висновку, що родове поняття «світ» та видове – «соціальний світ» є змістом форм війни та миру як способів вираження ситуації, що склалася в соціальному світі. Соціальний світ – це соціально-філософське поняття, що відображає зміст цілості соціальних відносин суб'єктів і соціальної реальності у взаємозв'язку соціальних організмів та середовища, які є значимими в процесі діяльності соціальних суб'єктів. У понятті синтезовані соціально-філософські аспекти: онтологічний виявляє цілісність соціальних відносин суб'єктів і соціальної реальності; гносеологічний пізнається в єдності суб'єктного і об'єктного, взаємодії соціальних організмів та середовища; аксіологічний відображує цінність цілості соціальних відносин у взаємозв'язку людини та суспільства; праксеологічний відбиває процес діяльності суб'єктів щодо зміни соціального буття на краще. Методологічну основу дослідження соціального світу складає комплекс таких методологічних підходів: історико-генетичний, герменевтичний, системно-холістичний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний, який відображується у принципах єдності історичного та логічного, сходження від абстрактного до конкретного, загального взаємозв'язку, розвитку, історичності, об'єктивності, цілості, гуманізму.

РОЗДІЛ 2

ЗАКОНОМІРНИЙ ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

З'ясування сутності та закономірного характеру розвитку соціального світу у взаємозв'язку миру та війни як протиріччя цього розвитку здійснюється в експлікації специфіки суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин, проявів, способів організації та механізмів устрою соціального світу, тобто процесів умиротворення, миротворення, війнотворення та їх взаємозв'язку. Діалектика миру та війни як джерело розвитку соціального світу визначає його міру, вивчається у протилежності, єдності, взаємодоповненості, взаємообумовленості, взаємопокладанні, взаємопереходах, що дає змогу визначити основні видові характеристики війни і миру, виділити атрибутивні характеристики розвитку, дослідити ідентифікацію суб'єктів соціального світу, розглянути закономірний характер розвитку соціального світу.

2.1. Взаємозв'язок миру та війни як закономірність розвитку соціального світу

На сучасному етапі розвитку суспільства виникла необхідність вивчення світу як самоорганізованої системи. У даний момент існують дві тенденції розвитку людства: або до цивілізованого демократичного суспільства та поступового набуття нового, або до руйнації рівня, що було досягнуто – архаїзації, повернення до попередніх застарілих форм суспільства. Таке становище обумовлено сучасними кризовими ситуаціями, що спіткали людство: загрозою різноманітних глобальних криз, матеріальною прірвою між різними прошарками населення, загальною політичною напругою, екологічними катастрофами, культурним занепадом у суспільстві тощо.

Дослідження розмежування понять «мир» та «світ», виявлення основних характеристик миру, світу, війни дає можливість стверджувати, що світ є змістом елементів та компонентів, їх взаємозв'язку, сповнений протилежними процесами, які відбуваються в ньому, оцінюється позитивно, а спрямованість на

узгодження призводить до цілісності, це, у свою чергу, є вищим проявом миру. Протилежна спрямованість на протиборство є вищим проявом війни. Тож не можна світ позиціонувати лише як стан, тому що в процесі, динаміці відбувається зміна станів цілісності: «мир – війна», «хаос – порядок», «управління – самоорганізація».

Автор акцентує увагу на соціальному світі як змісті цілісності соціальних відносин суб'єктів і соціальної реальності у взаємозв'язку соціальних організацій та середовища, що є значущими в процесі діяльності соціальних суб'єктів. У соціальному світі взаємодіють протилежні процеси хаосу та порядку, миру та війни, управління та самоорганізації. Ці протилежні процеси є основою для розвитку соціального світу, який має такі атрибутивні характеристики: цілеспрямованість, появу нової якості, незворотність, закономірність. Феномен має такі ознаки, як емерджентність, цілісність системи, організованість.

Феномен соціального світу відображає наявність внутрішніх, глибинних, стійких зв'язків між його суб'єктами, а також, устрій життя людей як статичної характеристики змісту соціального світу у мирному або воєнному станах; відображається у способі організації зв'язків і відносин між людьми, що визначає динамічну характеристику соціального світу у зміні процесів «хаос – порядок», «мир – війна», «управління – самоорганізація» [106, с. 259].

Розглянемо детально елементи соціального світу та його структуру, яка закріплюється у визначенні суб'єктів та об'єктів, їх рівнях, предметах, ключових процесах (управлінні і самоорганізації, хаосі і порядку), у формуванні мироустрою та устрою війни, механізмах умиротворення, миротворення та війнотворення, в особливостях змісту соціального світу (структура матеріального і духовного), формах (елементи і компоненти війни та миру) і в їх поєднанні у різновидах світу.

У монографії Ю. Бех з'ясовані рівні саморозгортання соціального світу. З міркувань автора слідує, що вони живлять один одного, а точніше, виростають один із одного, і зворотнього руху немає. Вісь розвитку соціального світу перетинає мікрорівень, продуктом якого є соціум, набуває зрілості на макрорівні,

якому відповідає суспільство, і розчиняється у мороці мегарівня – ноосфери. Тож, унікальність кожного рівня і, в той же час, їх взаємозв'язок формують єдину органічну цілісність соціального світу [21, с. 161].

Оскільки устрій життя людей формується у відносинах суб'єктів соціального світу, це відтворює взаємозв'язок між його структурними елементами на усіх рівнях: особистість контактує із соціальними інститутами, організаціями; соціальні групи взаємодіють із більш масштабними соціальними об'єднаннями, а держава із громадянським суспільством впливають на процеси і розвиток один одного тощо. Отже, на думку автора монографії, суб'єкти соціального світу мають такі рівні: мікросвіт – особистість як сукупність соціальних відносин; мезосвіт – соціальні інститути і організації, малі та референтні соціальні групи (сім'я, трудовий або навчальний колектив), усі контактні групи; макросвіт – суспільство, міжнаціональні об'єднання, великі соціальні групи (етноси, нації, соціальні класи або прошарки населення), міжнародні організації, держава, громадянське суспільство, ТНК (у сфері бізнесу як окремий сегмент громадянського суспільства); мегасвіт – людство у цілому.

Характерною особливістю суб'єктів соціального світу на усіх його рівнях є діяльність. У випадку бездіяльного соціального світу, відсутності будь-якої діяльності в соціальних відносинах виникає утрата сутності людини як суб'єкта соціальної взаємодії із цілеспрямованою діяльністю для досягнення життєвої мети і функціонування соціальних процесів.

Г. Зіммель розглядав людину, індивіда як невід'ємну частку та джерело світу. «Людська істота лише тоді дійсно цілком індивід, коли вона – не точка у світі, а сама є світом» [56, с. 292]. Тобто, сам індивід є визначальним елементом картини світу, ядром Всесвіту. Але у дослідженні суб'єкта світу нас цікавить не індивід як окрема людина, а особистість – сукупність суспільних відносин, із діяльністю, свідомістю та здатністю адаптуватися і перетворювати світ.

Отже, суб'єктом соціального світу є окрема особистість або соціальна група, яка здійснює перетворюючу матеріальну і духовну діяльність, визначає соціальні процеси і зміни, має волю і усвідомлює свої дії, пізнає світ як зміст

сукупності елементів, компонентів і зв'язків між ними, які виступають у вигляді устрою, способу організації їх життя, що спрямоване на узгодження (у випадку миру) або на розбрат (у випадку війни) як процес або стан. Це визначення потребує уточнення: окрема людина стає суб'єктом соціального світу, особистістю, якщо вона виступає репрезентантом особистих, соціально-групових інтересів або людства в цілому. Так і на інших рівнях, – соціальні групи, організації, суспільство, держава тощо є суб'єктами соціального світу при їх активній участі у розвитку та визначенні процесів, які впливатимуть на його стан, а також формують спосіб організації зв'язків і відносин між людьми та взаємодіють між собою.

Ці світи вступають у взаємовідносини у міжсуб'єктній взаємодії, яка може мати конфліктний характер, або доповнюють один одного у формуванні суб'єкта нового масштабу в інтерсуб'єктній взаємодії. Таким чином, вибудовуються соціальні відносини між суб'єктами соціального світу. Соціальний світ у матеріальному та духовному проявах є змістом організації та взаємодії елементів мікро-, мезо-, макро- та мегасвіту або зв'язків між ними, які знаходяться у діалектиці порядку та хаосу, управління та самоорганізації, війни та миру. Кожен рівень в матеріальному світі містить певну ієрархію зв'язків, складних компонентів соціальної системи. Природним процесом як для біологічної, так і для соціальної матерії є взаємодія єдності і суперечності процесів порядку та хаосу, ентропії та негентропії, управління та самоорганізації, війни та миру. Вони взаємодіють між собою та формують цілісність, а отже соціальний світ доцільно розглядати як систему.

Головним рушієм соціальних процесів у соціальному світі є людина – особистість, суб'єкт соціального світу. Суб'єкти об'єднанні діяльністю, яка визначає суб'єкт-суб'єктні відносини між їх рівнями. При чому в людини може виникати протиріччя між суб'єктністю особистою і груповою, класовою, державною, громадянською і т.ін. Ми розглядаємо людину як особистість, яка вимушена узгоджувати свої суб'єктні потреби, інтереси, діяльність, амбіції із іншими суб'єктами. А успішність узгодження закріплена в соціальних

інститутах (сім'ї, освіти, економіки, політики, соціальних та релігійних інституціях тощо).

Саме тому П. Бергер і Т. Лукман розуміють реальність повсякденного життя як інтерсуб'єктивний світ, заснований на контактах між людьми як впорядковану реальність, в якій феномени систематизовані в образах, тобто об'єктивовані порядком об'єктів для сприйняття людиною [17, с. 13–15]. Отже соціальні інститути є механізмом об'єктивації діяльності елементів соціального світу. Тому інституційний світ як і його будь-який окремий інститут є об'єктивованою людською діяльністю.

На думку С. Подмазіна, діяльність виявляється універсальним способом вираження змістів свідомості у формах культури і у той же час механізмом перетворення форм культури в універсалії змістів свідомості як її дискретних складових [119, с. 72]. Оскільки зміни в соціальному світі обумовлені діяльністю, – результати діяльності людей стають культурою, виникають соціокультурні процеси. Це означає, що взаємодія соціо-культурних об'єктів стає результатом соціального світу.

Т. Бутченко у питанні діяльності суб'єктів стверджує, що внаслідок зростання масштабів діяльності, її диференційованості відтворення діяльної єдності між суб'єктом та об'єктом ускладнюється і, водночас, зростає ціна помилкового вирішення проблеми, іншими словами, збільшуються небезпеки відчуження діяльності та її результатів [26, с. 120].

Причому здійснює свою діяльність людина не лише матеріально, предметно-практичними діями, речами, знаряддями праці, а й духовно. Усередині матеріального світу із існуванням людини, суспільства, паралельно із матеріальним виробництвом, сферами життєдіяльності суспільства є духовне виробництво, створюється духовний світ людини, її душі, тому що у людини є потреби як матеріальні, так і духовні.

Тому духовний світ є змістом організації та взаємодії елементів: емоцій, почуттів, відчуттів, ідей, задумів, фантазій, смислів, духовних цінностей або зв'язків між ними у сферах духовного життя людини та її душі, культури,

мистецтва, літератури, музики, які знаходяться у діалектиці порядку та хаосу, управління та самоорганізації, війни та миру. Мається на увазі внутрішня війна індивіда із оточуючим середовищем та власним Я або всередині своїх переживань як внутрішній конфлікт особистості.

Об'єктом соціального світу є Земля як центр людського світу. Це уявлення з'явилося не одразу в космологічній картині світу протягом історії осмислення феномена соціального світу. Так, в античній теологічній концепції світоустрою Аристотеля Земля є центром Всесвіту, створена Богом як місце життя людей. У геоцентричній системі світу Птолемея Земля також сприймається як центр світоустрою, а усі планети і зірки обертаються навколо неї. У геліоцентричній концепції побудови Всесвіту М. Коперніка, яка відрізняється від релігійних поглядів своїх попередників і сучасників, Земля визначена як один із супутників Сонця. Наукові концепції у сучасній науці спонукають автора до формулювання точки зору, за якою Земля як центр людського світу є об'єктом світу, і хімічні та біологічні процеси в ньому пристосовуються людиною до своїх потреб. Досліджуючи світ як середовище проживання біологічних організмів, екологічну систему – суб'єкт здійснює перенесення сонячної енергії в біологічну форму енергії, створення генно-модифікованих продуктів, нових бактерій і вірусів, новітніх біологічних матеріалів. Природні сили, види енергії і її якості використовуються у предметно-практичній діяльності людини, а соціальні сили, зокрема, внутрішній вплив суб'єктів на соціальну систему, здатність вирішувати соціальні проблеми дозволяють облаштовувати життєустрій суспільства. Оскільки мир і війна є формами соціального світу, то його об'єкти визначаються через сфери життєдіяльності суспільства в кожному конкретному випадку війни або миру. Наприклад, об'єкти миру – земля або люди, ідеї, науково-технічні надбання, влада, тощо, стають об'єктами війни у випадку боротьби за землю, людей, за ідейні переконання, світогляд, владу, науково-технічні надбання – духовні або матеріальні цінності.

Специфіка об'єкта соціального світу як цілісності полягає у процесах, які виникають з приводу дефіциту ресурсів і місця як території для життєдіяльності

людей, нестачі матеріальних цінностей, вироблених людиною, неправильного використання Землі та у результатах перетворення природних процесів у ході діяльності суб'єктів. Також об'єктами є елементи і компоненти, процеси в соціальному просторі, який включає такі структурні елементи: економічний, політичний, гуманітарний, духовний простір – суб'єкт, таким чином, здійснює зміни і розвиток соціального буття.

Отже, зміст соціального світу розкривається у найбільш загальній категорії – соціальне буття, яке є наповненням соціального світу через знаходження, перебування суб'єктів у ньому. Так, В. Воловик серед специфічних характеристик соціального буття визначає такі: по-перше, соціальне буття по відношенню до природного буття виступає як вторинне, таке, що виростає на природному бутті, відрізняючись від нього; по-друге, джерело розвитку соціального буття, в структурі якого як об'єктивний і необхідний наявний, принаймні, один суб'єкт – активно діючий, такий що пізнає, наділений свідомістю індивід, соціальна група або суспільство; по-третє, соціальне буття виступає як комплексна природно-соціальна реальність; по-четверте, соціально-історичне, цивілізоване буття – сукупність матеріальних і духовних досягнень соціального організму, що перебуває у саморозвитку, обумовлених діяльністю поколінь людей; по-п'яте, можливість відносин між першою і другою природою не лише таких як взаємозв'язок, узгодження, але й конфліктне протистояння [141, с. 90 – 91]. Тобто соціальне буття визначається сукупністю елементів навколишнього об'єктивного світу людини, діяльністю людей, взаємовідносинами суб'єктів суспільства один із одним та з оточуючим середовищем, сукупністю зв'язків між людьми, їх життєустроєм, способом організації їх життя. І, таким чином, соціальний світ є проявом соціального буття.

У ході дослідження структурного змісту соціального світу необхідно акцентувати увагу на відносинах між суб'єктами: індивідуальними і груповими, рівноправними та асиметричними. А також – на специфіці взаємозв'язку

структурних компонентів соціального світу: вертикальних і горизонтальних, фрагментарних і цілісних.

У суспільстві, основу якого складають суспільні відносини, люди та їх групи вступають між собою в різні форми взаємодії і взаємовпливу, внаслідок чого попадають у ситуацію залежності, підпорядкування, яке «...завжди передбачає відношення, сторони якого нерівноправні, асиметричні, де одна зі сторін домінує над іншою». Цьому частково сприяє природна і соціальна (майнова) нерівність [141, с. 125]. Тобто паралельно із рівноправними, симетричними відносинами на горизонтальному рівні взаємоз'язку елементів і компонентів соціальної системи із їх цілісним зв'язком, природними та об'єктивно-діючими є елементи управління та підпорядкування в суспільстві. Звідси виникає ієрархія елементів соціального світу, на вертикальному рівні відносин виникає фрагментарний зв'язок суб'єктів через природну і соціальну нерівність індивідів.

Через абсолютизацію влади і сили в суспільстві посилюється неоднорідність відносин, ієрархія, яка руйнує мирні настрої певних верств населення, які мають здатність об'єднуватися проти ненависного і несправедливого на їх думку режиму – перетворювати мир на війну всередині соціального світу. Тому формами соціального світу є мир та війна. Елементами системи є особистість, групи, спільноти, суспільство; підсистемами – екологічна, соціальна, економічна, політична, духовно-культурна, воєнно-технічна. Єдність миру та війни полягає у формі сукупності елементів, підсистем та їх зв'язків, а протилежність – у спрямованості об'єднання цієї сукупності.

Постає питання формування устрою миру і війни. Мироустрій розуміємо як формування соціального світу, спрямованого на узгодження, порядок, гармонію, організацію, структурування елементів системи, відсутність конфліктів між суб'єктами. А устрій війни виражається у формі сукупності елементів соціального світу, які спрямовані на дезорганізацію суспільного життя, виникнення хаотичних зв'язків, конфліктів, дисгармонії в усіх сферах

життєдіяльності суспільства. Війна виступає також фазовим станом соціальної системи, як і мир, в єдності діалектичного взаємозв'язку.

У цьому діалектичному протиріччі здійснюються різноспрямовані механізми устрою соціального світу: умиротворення, яке при виникненні розбалансування соціального світу має негативне забарвлення, є способом примирення агресора, а не виправлення ключової проблеми соціального світу; миротворення як формування якісно нового світу на засадах узгоджених відносин суб'єктів, гармонії; а також творіння війни (війнотворення) як формування крайніх руйнівних для соціального організму відносин, власне війна є крайньою формою і продуктом цього механізму.

Миротворення як механізм у структурі соціального світу проявляється в діяльності суб'єктів, виникає при несформованому соціальному світі, життєвий устрій суб'єктів і спосіб організації системи тільки починає вибудовуватися, процеси миротворення спрямовані на узгодження, гармонізацію відносин. За діалектичної єдності і боротьбі війни і миру миротворення може втратити спрямованість на розвиток світу; за домінації негармонійних, руйнівних дій, незворотного руйнування діяльності суб'єктів соціального світу миротворення втрачає міру й у формуванні суб'єктів смерті знаходить свою спрямованість і сутність війни.

При виникненні розбалансування соціального світу прояви протиріччя миру і війни в умиротворенні можуть набувати перетвореної форми через фальшивість цього механізму, що спричинено консервативним устроєм соціального світу, характеристиками архаїчності, відсталості і перешкод для необхідних змін, тобто виникає спроба заспокоїти агресора, а не змінити ситуацію. Перехід відбувається у бік війнотворення спочатку з віджилим, а значить зміна способу організації системи призводить до нового укладу життя.

Війнотворення є механізмом в структурі соціального світу, який проявляється в діяльності суб'єктів і виникає при несформованому соціальному світі, при цьому життєвий устрій суб'єктів і спосіб організації системи тільки починає вибудовуватися, але напрямок діяльності суб'єктів тяжіє до ще більшого

розбалансування системи, створення умов в устрої для часткової або повної зміни зв'язків елементів, компонентів в сторону дезорганізації, руйнування системи, дисгармонії.

Тому, діалектична міра розвитку являє собою єдність процесів миротворення та війнотворення для гармонійного розвитку і формування соціального світу.

Спосіб організації системи соціального світу здійснюється у специфічних процесах сфер життєдіяльності суспільства. Так, щодо соціальної сфери В. Глазунов зазначає, що держава, яка проводить антисоціальну політику, неминуче зустрічає опір з боку громадянського суспільства, руйнуючи, таким чином, стабільність соціального світу [44, с. 108]. Тобто, демократичність режиму визначається гармонійними стосунками держави та громадянського суспільства. Від домінування державного авторитаризму та браку каналів виявлення громадянської активності виникає спротив народу.

Механізм устрою життя суб'єктів здійснюється через переважання однієї зі сфер життєдіяльності суспільства в соціальному світі. Сучасний устрій життя суб'єктів соціального світу характеризується хаотичністю зв'язків в системі, посиленням ризику в глобалізаційних процесах, негативними проявами в усіх сферах життєдіяльності суспільства та призводить до кризи сучасної цивілізації [37, с. 16].

Розглядаючи форму соціального світу – мир як систему, яку складають елементи та підсистеми, визначаємо, на наш погляд, прояви та атрибутивні якості миру через сутнісні характеристики системи. Елементами цієї системи є особистість, групи, спільноти, суспільство. Серед підсистем соціального світу, які складають його структуру, виділяємо такі: по-перше, економічна, яка пов'язана з визначенням співвідношення мілітаризації і демілітаризації економіки та її виживанням або розвитком; вона забезпечує розмежування власності на приватну і державну. По-друге, – політична, яка проявляється у внутрішній політиці як відсутність відкритих воєнних конфліктів, підтримка порядку, дотримання законів, свобод, демократії, а у зовнішній як відсутність

агресивної взаємодії з іншими країнами. По-третє, – соціальна, що характеризується гармонією та спокоєм у соціальному житті, стабільністю соціальних інститутів, злагодженою взаємодією суб'єктів у суспільстві. По-четверте, – культурна, яка пов'язана з розвитком і активною діяльністю у культурному житті країни. По-п'яте, – технічна, що забезпечує підйом науково-технічної сфери, впровадження наукоємних розробок.

Отже, можливо встановити структурні зв'язки між елементами, компонентами та підсистемами соціального світу – порушення одного або сукупності атрибутивних якостей миру призводить до війни, нового якісного процесу в соціальному світі. Головною внутрішньою функцією держави є охорона особистості громадянина країни, а зовнішньою – захист від нападу. Для цього держава в мирний час утримує армію, флот, військово-промисловий корпус. Виконання функцій тієї чи іншої країни призводить до цілісності – миру, національної інтеграції народу, організації суспільного життя.

Порушення функцій названих підсистем призводить до якісно протилежного процесу за своєю спрямованістю – війни. У війні також елементами системи є особистість, групи, спільноти, суспільство. Підсистеми соціального світу у стані війни відрізняються такою специфікою. По-перше, в економічній підсистемі відбувається зосередження ресурсів країни на військових потребах, порушення торгівельних відносин між країнами, виникає матеріальний і економічний збиток. По-друге, – у політичній порушуються свободи громадян, політичні відносини з іншими країнами. По-третє, – у соціальній – відбувається акумулювання соціальної солідарності та взаємодопомоги суб'єктів, формується дисбаланс у самоорганізації та управлінні соціальними процесами, внаслідок цього виникає хаос у суспільстві. По-четверте, – у культурній – спостерігається часткове або повне руйнування культурного життя, зниження інтересу суспільства до культурних заходів. По-п'яте, – в технічній – відбувається гальмування науково-технічного прогресу. Головними атрибутивними якостями війни є насилля, агресія, збройна боротьба. Виникає підпорядкування цим атрибутивним якостям в цілому діяльності

суспільства та його структурних компонентів у різних сферах: в економіці, культурі, праві, моралі та інших.

Оскільки діалектичне протиріччя різноспрямованих процесів соціального світу породжує його нові якості, змінює зміст, зв'язки елементів і підсистем, сприяє його розвитку, то соціальний світ необхідно описати через категорію розвитку. В. Воловик визначає соціальний розвиток як гранично загальне поняття, категорію соціальної філософії для позначення відображуваних у суспільній свідомості цілеспрямованих, незворотних і закономірних змін соціальної реальності – об'єктів матеріальної і духовної культури – як об'єктивних і необхідних результатів минулої діяльності, а також поколінь людей, здійснюючих ці зміни і, разом з тим, таких, що змінюють самих себе у їх сучасній діяльності [141, с. 143].

У цьому визначенні виділяємо такі атрибутивні характеристики розвитку соціального світу:

По-перше, – цілеспрямованість, яка виражається у прагненні до поліпшення умов життя, удосконалення системи та ускладнення внутрішніх взаємозв'язків елементів системи у діяльності людей. До того ж будь-який соціальний розвиток як розвиток взаємодії між людьми визначений суб'єктною діяльністю як спрямування та, якщо потрібно, виправлення випадкових негараздів, тому проблемна орієнтація є основною у людському розвитку, у будь-яких його проявах та видах [76, с. 75]. Під соціальним розвитком мається на увазі здійснення змін у соціальній сфері для покращення життя людей, поліпшення умов, посилення безпеки та зниження бюрократичних перепон на шляху діяльності соціуму. Тому цілеспрямованість визначає ті необхідні зміни, які виступають рушієм покращення, навіть якщо необхідно перейти до такого стану соціального світу як війна, щоб викорінити негативні прояви життєустрою, який склався в системі й налагодити мир.

По-друге, – незворотність, що характеризується виникненням певних процесів у соціальному світі як в цілісності, які назавжди змінюють соціальну систему. До цих процесів можна віднести такі, як на міжнародному рівні, –

глобалізація, регіоналізація, інтеграція, міжнародне суперництво; всередині країни – міграція населення, акселерація молоді, розпад старих соціально-політичних об'єднань, обмін інформацією, урбанізація, соціальна і професійна мобільність тощо. Ці процеси є рушійними силами, які неможливо зупинити, вони можуть призвести як до прогресу, так і до регресу. Поняття соціального розвитку переплітається зі складністю та спрощенням. Складність відображується в емерджентності, появі якісно нових властивостей, взаємодії елементів, це – прогресивний розвиток, який включає поступ науки, впровадження новітніх технологій та ін. У регресивному розвитку виникає перехід на якісно нижчий рівень органічної системи, тобто спрощення, що виражається у занепаді економіки, появі кризи у соціальній сфері, клерикалізмі та ін.. Соціальний світ через властиві йому самоорганізаційні процеси має здатність самовідновлюватися, самоорганізовуватися та саморозвиватися. Таким чином, це ставить під сумнів характеристику незворотності.

По-третє, – закономірність як протилежність випадковості. Не всі процеси можуть бути закономірними, завжди є фактор невизначеності, випадковості. Відсутність закономірності визначає випадковий характер процесів розвитку, якісних змін, появу нового.

По-четверте, автор солідаризується з М. Лепським, який вважає що появу нової якості можна виділити як суттєву характеристику розвитку в єдності та сукупності з іншими. «Суттєва ознака розвитку – наявність нововведення, прирощення, творення як розгортання нового стосується єдності змісту та форми цілісності...» [76, с. 73]. Розвиток передбачає приріст, реконструкцію, поліпшення, або навпаки погіршення (у випадку регресу) та перехід старих якостей у нові форми.

У розвитку відбуваються структурні зміни змісту соціального світу, форм його прояву, а також, якісні сутнісні перетворення устрою призводять до змін взаємовідносин суб'єктів і об'єктів, їх зв'язків. Історично зміна устрою суспільства – механістичне, індустріальне, цифрове, мережеве – визначало нові форми соціального світу, нові види миру, війни, конфліктів і методів їх

улагодження. Також під час формування нового способу організації зв'язків елементів соціального світу і устрою життя людей виникали суттєві зміни змісту світів.

Якісні зміни у розвитку соціального світу характеризують розвиток сутності світу та багатоманітності його проявів у процесах інтеграції та диференціації, тому слід розглянути види світів, які створюються людиною в її свідомості і в процесі суспільної діяльності, а також розвиток і якісні зміни світів, які в сукупності складають соціальний світ і об'єднуються у його структуру.

Так, щодо подвоєності світу, С. Франк розподіляв світ на божественний, об'єктивний як первинно заданий і світ людської дійсності, створений руками людини [161]. В. Налімов теж зазначав існування головних двох світів – фізичного та семантичного [97, с. 61]. Є основний світ – фізичний, матеріальний із суворо заданою структурною будовою, з існуючими константами, при зміні яких докорінно змінюється зміст світу. Семантичний світ виник завдяки фантазії, розумовим здібностям людини, він не є матеріальним, не має обмежувального начала із фундаментальними константами, а значить має більший ступінь свободи, аніж фізичний. Завдяки взаємодії двох світів ми здатні бачити світ через різноманітність образів, доступних нашій свідомості.

Але соціальний світ не можна зводити лише до фізичного і семантичного, тому що він є цілісною системою із різноманітністю форм та проявів світів (фізичного, хімічного, біологічного, матеріального, духовного, семантичного). У результаті розвитку соціального світу інші світи природним чином набувають особливих характеристик розвитку: цілеспрямованості, незворотності, закономірності та появи нових якостей.

Згідно з антропним принципом не лише людина адаптована до Всесвіту, але і Всесвіт адаптований до людини [97, с. 61]. Тому головним елементом людської діяльності в світі, як фізичному так і семантичному, є пізнавальний процес. Особистість намагається оволодіти світом фізичним, через що виникає ще більший взаємозв'язок із ним. Тобто, в соціальному світі виникають

різноманітні процеси, які є результатом існування інших світів, створених діяльністю та свідомістю людини, головного суб'єкта світу.

Поряд із фізичним та семантичним світами В. Налімов виділяв світ соціального буття, світ трансперсонального буття, світ колективної свідомості спільноти, світ снів, уявлень, фантазії та світ біосфери.

К. Поппер розробив концепцію трьох світів, за якою існують три світи або універсуми: по-перше, світ фізичних станів; по-друге, світ станів свідомості, ментальних станів, і, можливо, диспозицій до дії; по-третє, світ об'єктивного змісту мислення, передусім змісту наукових ідей, поетичних думок й витворів мистецтва [122, с. 108–110]. К. Поппер відносить третій світ до епістемі – світу об'єктивного наукового знання, об'єктивних теорій, об'єктивних проблем та об'єктивних міркувань. Іншими словами, світ ідей зводиться до об'єктивного, такого, що відмежовується від внутрішнього світу суб'єкта. Але це породжує метафізичність та абсолютизацію світів. Світи взаємодіють між собою, наприклад, суб'єкт другого світу створює ідею, яка поміщається в третій світ і діє в ньому. Комунікація пояснює суб'єкт-суб'єктні відносини у третьому світі, а це означає, що третій світ обумовлюється не тільки об'єктивними аспектами, а й суб'єктивними. Хімічний, біологічний і соціальний світи не розглядаються К. Поппером як види світів через зведення фізичного світу до соціального, семантичного, матеріального і духовного. А це означає втрату смислу загальної структури світу із особливостями кожного із видів: фізичного, хімічного, біологічного та соціального.

Сучасний соціальний світ характеризується процесом глобалізації – як ускладненням інформаційних, інноваційних, економічних відносин суб'єктів як у міждержавних, так і у внутрішньодержавних відносинах. Тому усе частіше виникає потреба нового осмислення соціального світу, в якому зростає роль комунікативних відносин в організації, взаємодії у соціальних, політичних, економічних, культурно-духовних та технічних сферах. Звідси є потреба звернення до позиції К. Юнга, який розрізняв дві пояснювальні моделі світу: плерому – модель природних наук, і креатуру – модель ідей і комунікацій. У

плеромі є сили і імпульси. У креатурі ефекти викликаються лише відмінностями. Саме відмінність, що забезпечує розрізнення, є одиницею інформації, елементарною ідеєю Е. Канта [15, с. 303–305]. У цьому випадку, світ ідей та комунікацій виступає складною системою, оскільки при обміні ідеями їх носіїв стає більше, а значить кількість ідей зростає, система відкривається, ускладнюється та стає нестабільною. Під час комунікації виникає взаємодія суб'єктів, яка посилює непередбачуваність, хаотичність дій та вчинків. Отже, К. Юнг виокремив науковий світ у плеромі, який відображає зміни в креатурі, як, наприклад, появу нових світів, процесів інституалізації і т.ін.

М. Лепський стверджує, що світ за своєю природою подвоєний на об'єктивний та суб'єктивний, першої і другої природи, і також, на його думку, можна виділити «третьій світ». Таке розділення підкреслює протиріччя між природою і культурою, об'єктивним світом та соціальним [75]. Об'єктивний світ є первинним, апріорним, базовим, а соціальний – вторинним, породжується в процесі діяльності людей у зв'язку з реалізацією їх власних цілей та поглядів, їх взаємовідносин і соціальних процесів. Досліджуючи концепцію «вторинного світу», тобто соціального, можна зазначити, що врахування існування такого світу розширює горизонти пізнання різновидів світів та враховує існування фантастичних та уявних, детермінованих культурою народу і науково-технічною сферою.

«Третій світ» – світ Internet, світ ідей, за виразом М. Лепського «віртуально-інформаційний світ» – визначений протиріччями «людина – машина», «соціум – мережа», де дійсність віддзеркалюється в ігровому й комунікативному просторах. Таким чином, одним із проявів «третього світу» є об'єктивований імітаційний світ – це вже не просто світ проблем, ідей і теорій, відображений у книгах і підручниках, це ілюзія життя, яка сконструйована й імітована законами програмування у відносинах «людина – машина», яка володіє своїм специфічним процесом проживання, залежності і локалізації [75].

М. Лепський робить акцент, що із розвитком інформаційного суспільства «четвертий світ» виникає внаслідок об'єктивації «третього світу» як знятої

соціальності і формування соціо-технологічного-імітаційного укладу як основи четвертого світу [75]. Життя людей пронизане новітніми технологіями, соціальними мережами, які утворюють паралельну реальність людей в соціальному світі, їх діяльності і спілкування один із одним. Тобто технологічний світ тяжіє до самостійного виділення його виду, створеного у результаті людської діяльності і культури.

Розглядаючи життєвий світ, О. Білокобильський слушно зауважує, що «важко сьогодні обґрунтувати перехідний характер цивілізаційних альтернатив, які хоч і відрізняються від нашої культурної реальності, але зазнавши низки метаморфоз, одного разу «доростуть» до життєвого світу техногенного суспільства» [16].

Отже, у сучасних умовах світ розглядається не тільки як географічний простір, а і як сукупність усіх існуючих форм реальної та віртуальної дійсності. Спостерігається пов'язаність і взаємопроникнення онтологічного, другого й третього світів як унікальних, особливих й самостійних форм реальності. Більше того, протилежні за своєю спрямованістю, формами і змістом процеси відбуваються на всіх рівнях світів – як у внутрішньому виникають процеси управління та самоорганізації, миру та війни, хаосу та порядку, так і в об'єктивному світі теж наявний розвиток через єдність та боротьбу цих діалектичних пар.

Диференціація соціального світу обумовлюється домінацією діяльності соціальних суб'єктів та його багатовимірністю, що відображується у відповідних вимірах його класифікації: 1. За своєю спрямованістю: внутрішній, суб'єктивний, зовнішній, об'єктивний, який існує незалежно від людського сприйняття, експліцитний, в якому людина сприймає себе у розриві із самовідчуттям, та імпліцитний, тобто світ душі, психічний світ, який не має об'єктивної реальності, в ньому людина знаходиться відстороненою від експліцитного світу, неімпліцитний, тобто світ тіла та зовнішніх форм, який існує поза межами імпліцитного. Суб'єктивний світ розглядається як світоглядна основа цілісності буття людини, а також, кожен індивід має свій власний

внутрішній світ, який складається на основі життєвого досвіту, переживань, є визначальним у його поведінці та межує із зовнішнім світом навколишньої дійсності, знаходиться у взаємодії із ним. 2. За формами свідомості: проявляється у світі політики, права, моралі, етики, естетики, релігії, міфології, науки, філософії та в аспекті винаходження нового в бутті, як прекрасного і огидного, так і корисного і марного, але згідно із поглядами суб'єкта, слід виокремити – світ ідей, речей, фантазії, містичний та ін. світи; 3. За сферами культури: матеріальний або духовний, про що йшлося раніше. 4. За сферами життєдіяльності суспільства: соціальний, політичний, економічний, культурний, технічний, воєнний світи, Internet-світ. Ці світи взаємопов'язані між собою, відтворюють механізми функціонування суспільства, а також продукують необхідні блага для життя людини.

Із розвитком науки людина йшла від уявлення про світ як випадкового зібрання ізольованих одна від одної сфер до розуміння світу як цілісної системи, де усі процеси, елементи й компоненти поєднані взаємними переходами [132, с. 24]. Це означає, що у світі нерозривно пов'язані протилежні за своєю спрямованістю процеси війни та миру, хаосу та порядку, управління та самоорганізації. Сформований соціальний світ як організація є цілісною системою у діалектичній єдності процесів формування миру та війни, які також тяжіють до цілісності системного існування, але обмежуються одне одним.

Для подальшого дослідження теми звернемося до праць вчених, прихильників формаційного та цивілізаційного підходів, які мають різні погляди на Всесвітній процес розвитку й становлення суспільства.

Ю. Семенов, досліджуючи суб'єкт історичного процесу з позицій формаційного підходу, робив акцент на значенні людини в суспільних змінах. Він вказував на те, що в доробках вчених різних історичних часів суб'єктом історичного процесу виступає держава, нація, людство, народ, культура, спільноти людей. Пізніше стало зустрічатися словосполучення «соціальний організм» як ототожнення суспільства, побудованого на основі об'єктивних соціальних відносин [134, с. 22]. Таким чином, згідно з формаційним підходом

суспільство є основоположним елементом в соціальному світі, головним рушієм його змін і процесів.

З позицій цього підходу процеси, які виникають у соціальному світі, є джерелом соціальних змін усього людства та забезпечують перехід суспільних відносин на новий рівень, якісно інший стан – із хаосу в порядок, із війни у мир та навпаки. Після таких змін відбувається трансформація, розвиток або зміна суспільно-економічних формацій. Іншими словами, війни, революції, конфлікти, заворушення є інструментами зміни стану соціального світу. Суспільство, соціальний організм співвідноситься із соціальним світом через взаємодії, які історично склалися, взаємовідносини між людьми, суспільні відносини (економічні, політичні, соціальні, духовні або ідеологічні), тобто через формування соціального буття.

Інші дослідники, прихильники цивілізаційного підходу, розглядають історію соціального світу як існування окремих, закритих спільнот – цивілізацій, які мають власну логіку розвитку: зародження, розквіт, занепад. Спосіб організації і формування соціального світу цивілізацій відбувався завдяки основним механізмам розвитку війни та миру, зв'язків між суб'єктами, обміном культури і досвіду поколінь.

Ф. Арместо, розглядаючи самоорганізаційні об'єднання людей як системи, звернув увагу на подальший розвиток і перетворення їх у цивілізації. «На іншому рівні слово «цивілізація» означає процес колективного самовідмежування від світу, що характеризується як «варварський», «дикунський» або «примітивний». Звідси – суспільства, що очевидно досягли такого роз'єднання, називаються «цивілізованими» [10, с. 23]. Отже, історично цивілізації жили одна одну, що призвело до обміну якостями ззовні системи, що надало нові риси елементам всередині й призвело до сучасного визначення мультицивілізаційного світу. Войовничість або мирне спрямування цивілізації визначало і устрій їх соціального світу.

А. Дж. Тойнбі досліджував руйнування цивілізацій, а причиною бачив втрату міри самоорганізації й управління, війни та миру всередині суспільства.

«Кінцевим критерієм і основоположною причиною надломів, які передують розпадам, є початок внутрішніх розбіжностей, в яких суспільства втрачають свою здатність до самовизначення» [147, с. 12]. Всередині суспільства виникають протилежні управлінські вектори, сповнені різними ідеями, що суперечать одна одній. Таким чином, усі суспільні зусилля витрачаються на підтримання миру, а не на самовизначення народу.

У житті варварського суспільства війна стає всепоглинаючим заняттям суспільства [147, с. 74]. Щоб запобігти в певному моменті повному зникненню цивілізації та протистояти варварам, внутрішній пролетаріат створює вищі релігії, які прагнуть втілитися у Вселенських церквах» [147, с. 313]. Такі дії демонструють горизонтальний розрив – відособлення верхівки від народу і формування Вселенської церкви, яка може представляти вищий вид суспільства.

Цивілізації співвідносяться із соціальним світом через цивілізоване буття людини, а це означає, що сукупність матеріальних і духовних надбань народу, визначення устрою життя, історична ієрархія елементів соціального світу, спрямованість цивілізації на війну або мир, ступінь свободи особистості визначає подальший розвиток соціального світу аж до сучасності. Отже, аналіз соціального світу за допомогою формаційного та цивілізаційного підходів демонструє нам, що розвиток світу можна розуміти як динаміку складних систем.

На соціальний світ впливають зовнішні й внутрішні фактори через сфери життєдіяльності суспільства (екологічна, соціальна, економічна, політична, воєнно-технічна, духовно-культурна сфери). На фактори, які опосередковані поведінкою, а не діяльністю, позараціональні, суб'єкти соціального світу не мають впливу через їх стихійний характер, а лише пристосовуються відповідно до ситуації, що склалася. Таким чином, соціальний світ є непередбачуваною, відкритою, дисипативною та складною системою.

Соціальний світ є системою, якщо існує цілісність не просто як сума його частин, а й структурований взаємозв'язок елементів в нелінійній динаміці. Якщо декілька суспільних об'єднань перетворюються у світові цивілізації або людство

взагалі, то детермінація відносин визначена метарівнем соціального світу. Також соціальному світу притаманні дисипативні процеси, функціонування яких можливе при постійному обміні енергією, таким чином система не може залишатися рівноважною. Тобто, результати нестабільних процесів у системі мають спрямованість у сторону ускладнення, поліпшення, прогресу або, навпаки, регресу.

Суспільний прогрес пов'язаний із життєустроєм народу, який являє собою систему забезпечення самовідтворення і розвитку організму країни [136, с. 138]. Принцип єдності прогресу і регресу є відображенням діалектичної природи суспільно-історичного процесу [136, с. 149]. Здійснюючи ті чи інші дії, суб'єкти соціального світу створюють умови для війни або миру, суспільного занепаду або прогресу. Передують цим станам соціального світу процеси самоорганізації та управління. До того ж, життєустрій народу, формуючись історично як виживаність культури, принципів, устоїв виражається через певні шляхи розвитку, прагнучи досягти кращого життя. В той же час непередбачуваність може призвести і до гіршого стану, спричинити регрес.

Система життєвого устрою сьогодення є малоефективною. Використання інтелектуальних здібностей та застосування науки зводиться до нарощування прибутку при ігноруванні екологічних проблем. Централізований (колективний) і кооперативний види власності, розширюючи свої ареали у суспільстві, здатні корінним чином змінити всі сфери діяльності базуючись на самоорганізації і самоуправлінні [86, с. 50].

Соціальний світ визначений взаємозв'язками процесів управління та самоорганізації, миру та війни, хаосу та порядку як основних джерел його розвитку. Втрата міри між протилежностями, часто-густо, визначається абсолютизацією однієї зі сторін протиріччя. Абсолютизація самоорганізації призводить до анархічного безладу в державі, абсолютизація управління – до авторитарного режиму. Тобто, абсолютизація управління веде до деформації й насильства над суспільством, нехтування любов'ю до країни, внаслідок чого виникає війна. Та навпаки, абсолютизація самоорганізації веде до анархічної,

стихійної складової у втраті цілісності, у здійсненні свавілля різних акторів, наслідком чого також є війна.

При врахуванні діалектичної єдності управління та самоорганізації та відсутності метафізичного акценту лише на одному процесі у соціальному світі наслідком є розвиток, досягнення нового стану або, при втраті міри, – лише фазова циклічність: зміна попереднього стану на протилежний – з війни на мир та навпаки. Також у соціальному світі виникають взаємні переходи прогресу та регресу, хаосу й порядку. Це теж є причиною для появи якісно нових процесів в соціальному світі, що призводить до якісно нових станів. Самоорганізаційні процеси, з одного боку, стабілізують систему, маси об'єднуються, з'являється внутрішній взаємозв'язок, вирішення індивідуальних й соціальних потреб прискорюється через відкритість системи, з іншого боку, – соціальний світ стає складним і непередбачуваним.

Процеси самоорганізації та управління як ключові процеси розвитку соціального світу відбуваються в діалектичній єдності. Управління є раціональною, осмисленою взаємодією в соціальному просторі, у якій спостерігаються суб'єкт-суб'єкт-об'єктні відносини: де суб'єкт діяльності виступає як родове поняття, а суб'єкт управління – як видове. Існує суб'єкт, який здійснює управлінську діяльність, навіть на різних щаблях управління, та суб'єкт – підлеглий, який виконує накази керівника і в тандемі з ним вирішує проблему; при цьому об'єктом може бути проблема у сферах життєдіяльності суспільства, питання, які необхідно вирішити, або власне предмет діяльності, носій цієї проблеми, навколо якого відбувається комунікація, пізнання, спостереження та спілкування [107, с. 201].

Управління узагальнює в собі управлінську діяльність і процеси, пов'язані з розробкою концепції і стратегії розвитку організації, постановкою її цілей, плануванням, організаційною діяльністю, розпорядництвом, координуванням і контролем, а за необхідності, і коригуванням рішень, що були прийняті раніше [129, с. 12]. Самоорганізація є позараціональним, необдуманим, стихійним, спонтанним процесом, часом не обґрунтованим спільною метою об'єднання

людей, який спирається не на раціональну взаємодію, а позараціональну, спонтанну практику. Управління як і самоорганізація, може бути деструктивним, руйнуючи соціальні відносини, суспільство взагалі, та конструктивним, – виробляючи нові якості в розвитку соціуму. Але коли другорядні потреби переважають над стратегічними, виникає небезпека деструктивного чинника.

Отже, необхідність соціального світу обумовлюється наявністю процесу управління. За допомогою контролю, координування, розпорядництва, цілепокладання, конкретної діяльності суб'єктів – процес стає передбачуваним та внутрішньо обумовленим. Випадковість соціального світу обумовлюється процесом самоорганізації, в якому визначається не діяльність, а поведінка людей. Такі відносини суб'єктів позиціонуються як суб'єкт-суб'єктні, комунікативні.

Через складність системи соціального світу методологічно важливим в дослідженні проблеми є синергетичний підхід. Як вказує Г. Хакен, хаос та порядок є протилежними феноменами. Порядок дослідник ототожнює з єдиним станом упорядкованого положення елементів системи, в той час як велика кількість можливих місць перебування для кожного елемента породжує стан безладу [167, с. 60]. Порядок та хаос – це взаємодоповнюючі сторони, які виникають в певному соціокультурному просторі. Елементи в рамках єдиної системи постійно взаємодіють між собою. Складність, невизначеність полягає в розвитку станів хаосу або порядку. У залежності від точки біфуркації виникає той чи інший стан системи соціального світу. Основоположним чинником в системі є взаємодія, динаміка. Непередбачуваний розвиток подій характерний для хаосу. Але й у хаосі є своя впорядкованість – можливість хаотичних структур тяжіти до станів безладу. У структурі тяжіння атрактором є спрямування до впорядкування системи після нестабільності. Тому цілком логічним є твердження, що в хаосі народжується порядок.

Формами соціального світу є війна та мир як специфічні динамічні стани. Мир спрямований на узгодження, структурування елементів системи, переважно визначається порядком на протиположному до хаосу. А у війні, що спрямована на

руйнування та розбрат, переважають процеси хаосу. У формі сукупності елементів порядку виникають зв'язки впорядкованості, а в хаосі – навпаки. Це є основною відмінністю хаосу від порядку, миру від війни. У формі сукупності елементів хаосу дезорганізаційна спрямованість необхідна для появи нових якостей і не завжди є негативною. Коли руйнуються віджилі норми – ефективність процесів всередині системи поліпшується та збільшується.

С. Капіца разом із С. Курдюмовим та Г. Малінецьким стверджували, що «часто хаос виступає як ознака здоров'я, а зайва впорядкованість – як симптом хвороби» [63, с. 27]. Саме самоорганізаційні процеси природно породжують стан порядку без зайвих зовнішніх чинників. У фазовій картині соціального світу можна спостерігати унікальність розвитку подій, відхилення системи у стани порядку або хаосу.

Хаос руйнує емерджентність порядку, йому властива відмежованість від зовнішнього середовища, нестабільність. На рівні соціуму хаос як процес опору обумовлюється попередньою авториторизацією в момент, коли окремі класи або спільноти стають домінуючими та претендують на автономність у системі суспільства, суб'єкти підпорядковуються власним законам і нормам, виробленим всередині своєї системи, уникаючи при цьому гетерономії, за якої усі члени суспільства повинні виконувати загальноприйнятій порядок. Якщо кожен компонент системи має тенденцію до автономності, то відбувається пошук міцних контактів з іншими системами, на відміну від зв'язків зі своєю. Прикладом може слугувати ієрархія українського суспільства в соціальному світі України з соціально-структурним відривом еліти відносно всього іншого народу, відрив у диференціації за доходами між елітою та безпосереднім виробником ВВП країни. На противагу українській моделі економічного занепаду результати досліджень 2015 р. центру «Rand Corporation» описують зростання середнього класу в країнах, що розвиваються (Азії, Латинській Америці і Африці), що, в свою чергу, розглядається як прямий наслідок економічного зростання, яке було зафіксоване, та яке звільнило велику кількість людей від злиднів. Ця тенденція також діятиме як найважливіший драйвер подальшого економічного,

соціального та політичного світового розвитку [194, с. 16]. У випадку України порушується цілісність – виникає хаотичність соціальних зв'язків, невпорядкованість, іноді система спрощується та з'являється надмірна соціальна напруга у суспільстві. Коли ж хаос руйнує старі згубні якості системи, на їх місці постають нові, покращені – з'являється позитивний ефект його дезорганізаційних процесів. Але залишається можливість зміни не за рахунок нових, а архаїчних якостей у поглиблені деформації розвитку.

Порядок виникає із хаосу в разі акумулювання та масштабування інтегруючої сили в суспільстві, у єднанні людей. У ролі такої сили може виступати держава з її організаційними та управлінськими методами, а також громадянське суспільство, що відстоює інтереси самоорганізації людей. Діалектична єдність держави та громадянського суспільства заради розвитку є процесом зцілення суспільства.

Отже, світ хаосу, який переважає у здійсненні війни в соціальному світі, є змістом організації та взаємодії сукупності елементів і компонентів, які спрямовані на руйнування, дезорганізацію та характеризується невпорядкованістю, нелінійністю, а також, випадковою та непрогнозованою поведінкою елементів системи. Складна взаємодія й скупчення великої кількості часток призводить до їх хаотичного руху. Світ порядку, який переважає у здійсненні миру в соціальному світі, – навпаки, є змістом організації та взаємодії сукупності елементів і компонентів, які спрямовані на їх гармонізацію між собою та із зовнішнім середовищем. Але такий рівноважний стан в динамічній системі світу є штучним. Як не існує абсолютного хаосу, так і абсолютно рівноважного порядку. Ці два стани взаємодіють і конкурують між собою, відбувається флуктуація, під час якої стара система не витримує напруження і руйнується, виникає нова, невідома, і складно передбачити, яким буде наступний розвиток події, чи буде новий стан хаотичним або впорядкованим. Отже, неможливо виокремити один процес в соціальному світі, так як він є цілісною системою із щільними взаємозв'язками елементів, компонентів.

Найважливіша синергетична площина філософії соціального розвитку – це дослідження фактора непередбачуваності у перехідні біфуркаційні епохи, який здатний порушити послідовно лінійне протікання соціальних процесів і подій [38, с. 29]. На наш погляд, саме через людський фактор, суспільний спосіб існування, стихійну діяльність, взаємовідносини між людьми, другу природу соціальний світ стає непередбачуваним, складним, нестабільним та відкритим, здатен формувати упорядковані та хаотичні структури більш високого порядку. Точками поліфуркації, відхилення системи в різні варіанти розвитку подій є люди із власним суб'єктивним поглядом на світ й унікальними вчинками.

У соціальному світі країн, що розвиваються, та відсталих, у час, коли здійснюється перехід від архаїзації до модернізації системи, відбувається перетворення системи від простої до складної і завданням синергетики є відображення та пізнавальне відтворення організації елементів нелінійного соціального світу. Система традиційного світу та розвинутих країн більш стабільна. А отже, вживання синергетичного підходу є актуальним лише при відкритості усього світу та саме динамічності складності міжнародних економічних відносин таких країн. В той же час низка революцій ХХІ століття довела нестабільність усталених соціальних систем закритого характеру.

З позицій синергетики відкриваються можливості пошуку універсальних принципів самоорганізації й еволюції складних систем із застосуванням деяких аналогів законів збереження й еволюції зі старої, рівноважної, термодинаміки. А такого роду знання виключно важливе для моделювання катастрофічних ситуацій й еволюційних процесів в екології, економіці, політиці, культурі [65, с. 311]. Так, О. Князева в роботі «Підстави синергетики» виступає проти розгляду синергетики тільки як наукової теорії. На думку автора, синергетика є способом інтерпретації, а не збирання фактів про еволюцію, стилем мислення, можливістю прогнозувати та проектувати політичні, економічні, соціальні та культурні процеси у суспільстві.

З'ясовано, що в діалектичній єдності та боротьбі протилежностей миру та війни як форм соціального світу виникає його розвиток. У певних умовах

можливий перехід зі стану миру у стан війни та навпаки. Дійсність соціального світу проявляється завдяки реалізації вказаного вище переходу, збільшенню еталонів певного стану в соціальному світі та визначальному значенню війни чи миру у певний період часу.

Соціальний світ є системою, тому має структурований взаємозв'язок елементів в нелінійній динаміці, а отже виступає як складна цілісність. Через наявність процесів управління та самоорганізації, які є ключовими процесами в соціальному світі та обумовлюють мир і війну, феномен соціального світу є системою відкритою – дисипативною, яка обмінюється своїми якостями та енергією з оточуючим середовищем. Отже, абсолютизація управління веде до деформації й насильства над суспільством, нехтування любов'ю до країни. Та навпаки, – абсолютизація самоорганізації веде до анархічної, стихійної складової у втраті цілісності, у здійсненні свавілля суб'єктів соціального світу.

2.2. Особливості прояву взаємозв'язку миру та війни у соціальному світі

Сучасне формування вимірів світу зосереджене на основних концепціях гуманізму, соціоцентризму, антропоцентризму, а також мироцентризму та війноцентризму. Дослідження світу як цілісності вимагає постановки нової концепції – світоцентризму, а саме єдності мікро-, мезо-, макро- та метарівнів світового організму. Тому відображення сутності соціального світу потребує аналізу особливостей прояву взаємозв'язку миру та війни у конкретноісторичному розвитку соціального світу, його визначеності як диспозиції соціальних суб'єктів у вирішенні нагальних проблем суспільства (зміцнення миру і безпеки держав) у діяльнісно орієнтованій вимірності соціального світу.

Комплексний підхід до вивчення проблеми війни і миру, представлений у роботах К. Клаузевіца, зокрема у його концептуалізації поняття інтегральної війни, Е. Вайда, Р. Коуіна, Л. Уайта, які вивчали особливості військової та миротворчої діяльності, Х. Терні-Хая, що здійснив експлікацію розвитку світу в

протилежних процесах хаосу і порядку, В. Сагатовського, який дослідив мир як цілісну систему, А. Першица, Ю. Семенова, В. Шнірельмана, які аналізували функції війни, І. Панаріна, що вивчав комплексний характер інформаційної війни, тощо.

Діалектична єдність і боротьба війни та миру має прояви у різних соціальних вимірах, що часто визначає диференціацію проявів цього взаємозв'язку за різними підгрунтями, які, у свою чергу, відображають прояви соціального світу як об'єктивної реальності, найбільш широкою диференціацією стає світ матеріальний та духовний. Наприклад, війна ідей є формою світу ідей як сукупності ідеальних образів та зв'язків між ними, що склалися в духовному світі і утверджують духовний зміст війни. Війна ідей є проявом протиборства ідейних настанов, концепцій, теорій тощо у самоусвідомленні суб'єкта, переконаннях, які виникають в інтерсуб'єктних відносинах, вони є проявом зіткнення суб'єктів з різними поглядами та організації або дезорганізації систем суспільства та світу. Суттєвими характеристиками війни ідей є процеси руйнації застарілих ідей, дезорганізації нових як неузгодженості різних позицій і понять, процеси хаосу, дисгармонії у соціальному світі.

Мир ідей є формою світу ідей як сукупності ідеальних образів, узгодженості ідейних переконань у самоусвідомленні суб'єкта, та у зв'язках між суб'єктами, які склалися у духовному світі. Часто мир ідей ґрунтується на конвенційних та когерентних інтерсуб'єктних відносинах і спрямований на узгодження як процесу духовної діяльності, так і її результату, є проявом системи ідей та поглядів суб'єктів світу.

Війна речей є також формою світу речей, проявом протиборства суб'єктів щодо речей, матеріальної сторони існування та розвитку життя, часом вона може відбуватися як конфлікт за оречевлення духовного як сукупності опредмечених образів та зв'язків між ними в матеріальному світі, які виникли зі світу ідей та спрямованні на протиборство суб'єктів світу. Але завжди війна речей – це спосіб організації та дезорганізації матеріального світу. Суттєвими характеристиками для війни речей є процеси руйнації відносин матеріального у соціальному світі

або соціальних відносин, що склалися навколо матеріального світу, руйнування опредмечених образів, організації та дезорганізації нових. Це завжди відбувається через відносини неузгодженості, хаосу, дисгармонії у світі.

Мир речей є формою світу речей як сукупності зв'язків між людьми в матеріальному світі, які можуть відображатися у світі ідей та бути спрямованими на утвердження узгодження як єдності інтерсуб'єктивних відносин у процесі матеріальної діяльності та її результату, є проявом організації матеріального у суб'єктів світу.

Звідси, світ ідей – це зміст організації та взаємодії сукупності ідей та зв'язків між ними, що склалися у духовному світі і виступають як лад, устрій, організація, спосіб їх об'єднання, спрямовані на втілення ідеальних образів та появу нових, а також знаходяться в діалектичних зв'язках у площині організації та дезорганізації. Остання може проявлятися як творча криза, відсутність нових ідей, неможливість застосовувати і втілювати в життя нові розробки та ідеї. Світ речей має свою специфіку як видове поняття відносно родового – інтегрованого світу. Світ речей – це зміст організації та взаємодії суб'єктів навколо матеріальної організації соціального життя, організації соціальних зв'язків відносно сукупності речей, зв'язків між людьми в матеріальному світі, що проявляються як лад, устрій, організація, спосіб упорядкування цієї сукупності.

Отже, війна у світі ідей та речей спрямована на протиборство та є домінацією дезорганізації, ключовими процесами в ній є руйнація, хаос, неузгодженість, дисгармонія. А домінуючими для миру у світі ідей та речей є процеси упорядкування, організації, гармонізації, творення, побудови, злагоди та спрямування на узгодження.

У сучасному глобалізованому світі виникають різноманітні процеси, які дестабілізують світову політичну, економічну, соціальну системи. Через боротьбу країн за природні ресурси, спроби отримати лідерство на світовій арені світова спільнота часом забуває про наслідки неефективного управління та неналежної уваги до першочергових проблем: попередження глобальних та локальних війн згуртованими стратегічними засобами й застереження Світу від

масштабних конфліктів, а також стабільне підтримання миру на Землі. Започаткування культури миру у сучасному світі дасть змогу відтворити механізми попередження конфліктних ситуацій та вмотивує протидіючі сторони спільно діяти на етапі становлення процесу розвитку соціального світу. На практиці ключ до культури миру є перетворенням жорстокої конкуренції у співпрацю країн для досягнення спільних цілей [195, с. 19].

Для знаходження міри війни та миру необхідно знайти межу, де виникають зміни атрибутивних якостей в соціальному світі, коли можна стверджувати, що відбувається війна або світ знаходиться в мирі. Наприклад, звичайний страйк, набуваючи широкомасштабності, перетворюється на революцію або громадянську війну, з'являється нова якість, відбувається розвиток міри. Але коли конфлікт вирішено або процес революції не знайшов відображення в усіх сферах життя суспільства, втратив свої якості, відбулася втрата сутності, а значить втрата міри, тоді і виникає явище, протилежне конфлікту і революції. Кількісні та якісні характеристики можуть діяти тільки взаємопов'язано, вони впливають на зміну міри у єдності, неподільності [189, с. 100].

Тож, продовжуючи ідею культури миру та війни, зауважимо, що насильство породжує ще більше насильство в суспільствах із досвідом громадянської війни. Це актуалізує поняття політичного, соціального та економічного насильства і показує, як громадянська війна створює умови, в яких насильство з різними цілями, такими як самосуд, повстання, групове насильство і ксенофобія можуть співіснувати і процвітати. Приклади з Південної Африки, Північної Ірландії, Лівану та Сирії ілюструють симбіоз між різними видами насильства та демонструють як культура війни може зберігатися навіть після її закінчення [191].

Досліджуючи мир у розвитку, виділяємо два протилежні напрями – прогрес, який може виражатися у модернізації економіки, прирості, позитивній реконструкції соціального життя, поліпшенні, появі нової якості соціального життя, та регрес, пов'язаний із погіршенням загальної ситуації в суспільстві, архаїзацією усіх сфер суспільного життя. У соціальному світі виникають взаємні

переходи прогресу та регресу, хаосу й порядку, війни та миру, організації та дезорганізації, управління та самоорганізації. Якщо цінностей війни більше ніж цінностей миру в діяльності більшості суб'єктів, – ситуація змінюється у негативну сторону дезорганізації, міра змінюється.

Якщо відбувається перехід однієї атрибутивної якості в іншу, змінюється стан соціального світу. Наприклад, мирне співіснування після воєнних дій можливе, якщо одна зі сторін отримала бажані умови співіснування; вичерпані протиріччя; виникла вимушена або природна згода сторін; воєнні дії призупинені попри серйозні протиріччя, але жодної із сторін не вигідне застосування воєнної сили. Таким чином, в залежності від зміни міри, зміни кількісних та якісних характеристик явища, світ війни може перетворитися у світ миру, світ існування у світ розвитку і т.ін.

Єдність миру та війни виражається у формі сукупності елементів та компонентів та їх зв'язків, а протилежність – у спрямованості об'єднання цієї сукупності. Мир змінюється, коли виникає деформація соціального життя. Наприклад утиск міри життя – це коли суспільство знаходиться в рамках фізичного виживання, але ніяк не йде до соціального процвітання. Мир спрямований на узгодження та організацію, а війна – на руйнування узгодженості та дезорганізацію. Отже, міра змінюється під час переходу критеріїв узгодження до критеріїв руйнування. Ситуація, що склалася у Югославії, Сирії, Іраку, Єгипті може бути прикладом протиборства суспільних відносин, які з часом призвели до руйнації держав.

Важливу роль у досягненні миру грають міжнародні організації, такі як ООН, НАТО, Міжнародний суд в Гаазі та ін., соціальні інститути, які спрямовані на реалізацію певних соціальних функцій. Саме вони виступають як розвиток міри війни та миру, балансують ситуацію у світі. Статут ООН передбачає застосування насильства тільки за рішенням Ради безпеки ООН. Тому ООН проводить миротворчі місії в конфліктних точках планети. У міжнародних відносинах для уникнення воєнних дій демократичні країни використовують римський принцип *par in parem non habet potestatem* (рівний над рівним не має

влади). Соціологами та економістами з міжнародної групи експертів з миру Інституту миру разом з Центром миру та вивчення конфліктів розроблений «Глобальний індекс миролюбності», який враховує як внутрішні фактори, наприклад, рівень насильства в країні і злочинність, так і зовнішні міжнародні відносини країни, витрати на військові потреби та інші параметри. За цими показниками вчені аналізують ступінь захищеності або критичного становища тієї чи іншої країни, щоб вчасно допомогти в усуненні і попередити конфліктну ситуацію [196].

Для дослідження діалектичної взаємодії миру та війни як розвитку соціального світу доцільно вивчити феномени у вимірі сучасного світу, а через види війни визначити мир по відношенню до кожної загрози.

У сучасному світі концепція гуманізму спрямована на розвиток прав і свобод людини, запобігання війн, вирішення конфліктів дипломатичним шляхом без матеріальних і фізичних втрат, таким чином утверджуються цінності життя. Паралельно формуються технології розвитку миру і розвитку війни. Досягнення науково-технічного прогресу, які створюються заради миру й безпеки суспільства, призводять і до стимулювання швидкої еволюції військової справи. Але воєнні заходи взаємопов'язані із заходами миру, вони спрямовані на досягнення мирної обстановки у світі й припинення воєнних дій. Тож такі процеси відбуваються у діалектичній єдності й боротьбі.

Концепція мироцентризму втілюється у громадянському суспільстві як прагнення і дії суспільства щодо задоволення своїх потреб, досягнення гідного життя із акцентом на духовні та матеріальні цінності. Війноцентризм акцентує на ролі держави в соціальному світі, через що виникає небезпека тоталітарного чинника в суспільстві, на зміні духовних і матеріальних цінностей на безпосередній розвиток військово-промислового комплексу і перетворення гуманітарної орієнтації устрою життя на воєнну. Якщо відносини між громадянським суспільством і державою не гармонізовані, виникає боротьба між мироцентризмом і війноцентризмом, абсолютизується одна сторона стратегії

суспільства, внаслідок цього відбувається деструкція усіх елементів системи, а значить і системи соціального світу в цілому.

Іншою характерною рисою XXI століття є впровадження ІТ технологій в усі сфери життєдіяльності людей: наука, виробництво, побут. Це призводить до взаємозалежності різних галузей народного господарства і будь-які порушення в системах передачі інформації або обмеження передачі інформації можуть призвести до глобальних катастроф. Такі катастрофи можна назвати інформаційними катастрофами. Важливість міжнародного співробітництва для вирішення проблем, які виникають у цій сфері, вкрай необхідна.

Інформаційні й комунікативні зв'язки між державами у наш час стають визначальним фактором їх взаємовідносин. Формується інформаційна цивілізація, яка визначає нові форми війни та миру, останнє розглядається як світопорядок; відбувається новий розподіл праці із професіями, пов'язаними із інформаційними технологіями, інформаційні процеси вибудовують нові економічні відносини – пошук клієнтів та збут товарів керується через Internet, виникає споживання та обмін інформацією. У XXI ст. основним засобом сучасної світової політики, домінуючим способом досягнення духовної, політичної та економічної влади є інформаційна війна. Така війна визначається як спосіб створення системи управління інформаційними потоками з метою організації ноосфери і світового інформаційно-психологічного простору в своїх інтересах [111, с. 3].

Зараз у світі інформаційна війна розглядається як інформаційно-інтелектуальна і ведеться на нових фронтах: культурному, цивілізаційному, етнічному, релігійному [111, с. 3]. Таким чином, через глобалізацію у сучасному світі інформаційні потоки стають швидкими та мають сильний вплив на свідомість людей та усі сфери суспільства. Інформаційна війна розглядається як система, а це означає, що вона раціонально і спрямовано впливає на організацію світового інформаційного простору. Отже, інформаційна війна є спонукальним фактором для більш радикальних дій та масштабних конфліктів. Тому необхідне вироблення інформаційного імунітету проти маніпуляції та руйнуючого впливу

на життя суспільства. Постійний контроль та фільтрація потоків інформації є цензурою, що суперечить свободі слова. Потрібно, навпаки, створити ті інститути інформації, які використовують інформацію для розвитку життя. Якщо руйнуються віджилі форми суспільного порядку за допомогою поданої інформації, то виникає позитивний вплив інформаційної війни.

На перший план в оборонному потенціалі країни виходять не велика чисельність військ на базі живої сили, а використання високоточної зброї і зброї на нових фізичних принципах із інформаційним протиборством. Метою руйнації стає економіка країн, а не політична система. Через інформаційний характер нової війни змінюється геостратегічна обстановка у Світі, постає глобальна проблема зміцнення миру й безпеки держав.

Застосування так званих «інформаційних стабілізуючих операцій» у сучасних протиріччях між країнами поширює заходи, спрямовані на заспокоєння поваленого ворога і намагання покласти край насильству або порушенню дій зі сприяння миру [181, с. 5].

У наш час виникла віртуальна війна – бурхливе обговорення реальної війни в соціальних мережах, протиборство на словах із застосуванням ненормативної лексики, кожна сторона віртуальної боротьби відстоює свої позиції, а слова є інструментом впливу та віртуальною зброєю. При цьому лєвова частина учасників віртуальної війни або, практично, ніхто із них не перебував в реальному перебігу воєнних дій озброєного протиборства, яке обговорюється. Так, в 2014 році під час кровопролитного протистояння – революції на Майдані Незалежності в Києві та під час війни на Сході України організувалась так звана «диванна сотня», яка веде словесну війну в мережі Internet.

Війну слід розглядати як складне суспільно-політичне явище, що включає сукупність різних видів боротьби: політичну; економічну; військову; інформаційну та ін., які ведуть між собою держави або суспільні системи [139, с. 4]. Визначення демонструє, що незалежно від виду боротьби, політичної, економічної, військової, інформаційної та ін., форма вираження змісту не змінюється – відбувається протиборство, протистояння сторін, яке

часто переходить в озброєний конфлікт, а інколи у війну, а причинами боротьби можуть бути політичні, економічні, соціальні, культурні, етнічні та інші суперечності між країнами або суспільними системами всередині країни (громадянська війна).

Через існування ядерної зброї на планеті постає загроза ядерної війни, яка зрештою неминуче призведе до екологічної, економічної, соціальної, політичної, культурної та інших руйнацій. У війні із застосуванням ядерної зброї форма озброєної боротьби знищує її зміст [139, с. 5]. Єдиними прикладами бойового застосування ядерної зброї в історії людства є атомні бомбардування Хіросіми і Нагасакі у часи Другої світової війни 6 і 9 серпня 1945 року, відповідно. Ядерна війна спрямована на тотальну руйнацію живої матерії та може призвести до винищення обох сторін протистояння, навіть тієї, яка використала цю зброю. Така війна змінює не форму боротьби, а увесь її зміст, елементи, компоненти та систему в цілому. Озброєна боротьба перестає бути засобом досягнення політичних, економічних, соціальних та інших цілей. Виникає загибель біологічної матерії, постає загроза метаіснуванню живого.

У війнах майбутнього (нова війна шостого покоління) знайде широке використання променева зброя: електромагнітна і акустична. Дія цієї зброї буде досягатися лазерним, радіочастотним, інфразвуковим випромінюваннями, а також електромагнітними і акустичними перешкодами, що мають і зараз загальну назву – радіоелектронні перешкоди [139, с. 17]. Отже, держави, які в сучасному світі хочуть бути захищеними від нападу сусідніх країн та війни, повинні використовувати свої ресурси для створення найбільш передових, високотехнологічних виробництв – ракетно-космічної техніки, авіабудування, радіоелектроніки, систем управління і зв'язку.

Одним із видів війни, який виділяв К. Клаузевіц, є інтегральна війна – не лише розгром озброєної сили противника, але і повне його винищення, поневолення, викорінення його як нації [157, с. 18].

В той же час війну ведуть не тільки для того, щоб вбивати. Початковою метою є перемога, а кінцевою – мир, відновлення гармонії [157, с. 17]. Отже, мир

є природною формою соціального світу для людства. Мир сприяє духовному, психологічному, економічному, політичному відновленню держави.

Особливо важливою автор вважає проблему справедливої війни, яка розкривається в роботах Г. Жоміні, К. Маркса та Ф. Енгельса, П. Сорокіна, М. Головіна, А. Свечіна та інших. У них стверджується, що іноді, щоб досягти справедливості, необхідно піти найскладнішим і руйнівним шляхом – насильства [82]. З цих позицій, нібито, насильство стає справедливим інструментом досягнення миру. На нашу думку, таке обґрунтування «справедливої війни» є зброєю агресора, що намагається виправдати свої насильницькі дії.

Якщо війна ведеться в ім'я держави і нації, а метою є захист вищих духовних цінностей – вона визначається як справедлива. Якщо ж війна не відповідає інтересам і потребам держави і нації, – вона не відповідає і вимогам вищої справедливості і називається несправедливою [157, с. 14]. Отже, при ідеалізації значимості державних потреб війна може виправдовуватися як вираження любові до країни, захист цінностей держави та нації. Ш. Монтеск'є говорив, що найжорстокіша тиранія – є та, яка виступає під стягом законності і справедливості.

Разом із руйнівним, дезорганізаційним характером війна, по суті, є і найголовнішим актом творчого начала [157, с. 95]. Тож, якщо війна відбувається у випадку перебудови світу, коли архаїзований устрій заважає розвиватися суспільству, тоді воєнні дії мають позитивний вплив. Вони вибудовують світопорядок – формування мирної структури світу та спрямовані на мирне врегулювання.

Історично війна відіграла як негативну роль у становленні суспільства через економічні, демографічні, культурні та інші втрати після завершення воєнних дій, так і позитивну, – через вирішення стратегічних питань, перехід на вищий ступінь суспільного розвитку, звільнення країни від агресора, знищення диктаторського режиму та ін. Е. Вайд виділяє такі функції війни: економічну (отримання доступу до ресурсів), демографічну (встановлення демографічного

балансу), каральну (відновлення соціального порядку), психологічну (перенесення внутрішньої напруги зовні) [35, с. 30]. Аналізуючи перелічені функції, зауважимо, що економічна функція зводиться не лише до отримання доступу до ресурсів, – а ресурси в країні є не лише економічними, а також виникає домінування політичного фактору. На нашу думку, економічна функція характеризується захистом усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Невідтворена екологічна функція, яка має конкретні прояви в житті суспільства, адже екологія буває як біологічна, так і соціальна. Лише на прикладі демографічної функції демонструється екологічна функція війни як усунення антропогенної перенавантаженості Землі та встановлення демографічного балансу. Проте коректніше термін «баланс» використовувати щодо попередньої економічної функції, оскільки через самоорганізаційну специфіку природних процесів баланс можна підтримати лише штучним чином – виснаження сил суспільства аж до його загибелі або розширення населеної території через скупчення людей.

Вчений виділив каральну функцію, яка полягає у відновленні соціального порядку. Але в соціумі наявні як порядок, так і хаос, акцент на одному соціальному процесі переводить дослідження у площину метафізики. Абсолютизація примусового соціального порядку породжує диктаторський режим в країні. Взаємодія хаосу та порядку необхідна для функціонування суспільства в умовах як війни, так і миру. До того ж, війна характеризується відновленням хаосу, дестабілізацією суспільства, дезорганізацією світових процесів.

Психологічна функція, на думку Е. Вайда, полягає у перенесенні внутрішньої напруги назовні щодо меж системи. Проте це порушує емерджентні якості системи світу. Внутрішні зв'язки елементів деформуються, стають слабкими, постає загроза руйнування усієї системи. Через економічні, демографічні, політичні, психологічні проблеми рівень життя знижується, а внутрішня соціальна напруга зростає, виходом є воєнні дії, порушення старого режиму в країні задля відновлення гідного життя населення.

У спільній роботі А. Першиц, Ю. Семенов, В. Шнірельман, проаналізувавши різні дослідження війни, розглядають цей феномен застосовуючи три критерії: 1. Організаційно-структурний критерій – війна є формою міжгрупового насильства аж до наміру вбивати один одного [35, с. 48]. 2. Наслідково-цільовий критерій – продовжуючи лінію Л. Уайта, щодо визначення війни як боротьби між соціальними організаціями, певними націями за виживання, за отримання й використання ресурсів землі, за родючі поля і т. д.. Також, згідно з цим критерієм, вчені зверталися до робіт Б. Маліновського, який, перефразовуючи німецького військового теоретика К. Клаузевіца, писав, що «війна – це озброєне зіткнення між двома незалежними політичними одиницями з використанням організованої військової сили з метою проведення племінної або державної політики» [35, с. 51]. 3. Військово-технічний критерій – був розроблений американським антропологом Х. Терні-Хаєм, який для розмежування війни на первісну та справжню, ввів поняття «воєнний горизонт», тобто ведення тактичних операцій, вживання серії різноманітних бойових дій, наявність військового керівництва і чіткого уявлення про групові причини і цілі війни [35, с. 53].

Стосовно першого критерію, визначено, що війна є формою міжгрупового насильства, тобто способом прояву його змісту. Насильство має характеристику агресії, але не тільки фізичної, як вбивство один одного, а й психологічної, що виражається як інформаційна, психологічна війна. Це визначення характеризує масштаб дій як міжгрупове зіткнення, але тут слід вказати, що війни можуть бути глобальними, між країнами, континентами. Якщо виникає згода, поступово зникають суперечності, насильство, а виходом з протистояння стає домовленість, згода сторін, то міра розвитку світу переходить до організації, впорядкованості, гармонії, що є характерними рисами миру. Виникає трансформація обох сторін процесу, обмін якостями та поява нових рис елементів і компонентів системи. Недосконалим, на нашу думку, є цитоване дослідження феномена війни за організаційно-структурним критерієм, оскільки організація зводиться тут лише

до структури, відповідно, відсутнім є важливий функціональний зміст та генетичний напрям дослідження.

Щодо другого критерію, Л. Уайт робив акцент на війні за ресурси, за територію, оминаючи політичний, соціальний, культурний та інші аспекти. Ресурси розвитку у війні є відкритими, якщо їх закрити, заблокувати до них доступ – це унеможливить воєнні дії, знизить бойову здатність та призведе до закінчення воєнних дій, домінуючими стануть процеси побудови, організації, упорядкування, тобто миру. Відмінною від позиції Л. Уайта точкою зору є положення Б. Маліновського, який метою війни вважав впровадження нової ідеології, нової державної політики. Якщо одна сторона приймає ідеологію іншої, часом суперечної із традиційними поглядами першої, але тим самим нівелюється джерело конфлікту, то міра війни переходить у міру миру, через здійснення домовленості, угоди сторін. В обох визначеннях встановлена мета та очікувані наслідки війни. Так як наявний цільовий критерій, описується спрямована діяльність, якій характерна раціональність, організованість, визначеність. На нашу думку, необхідна увага і до протилежного – спонтанного, стихійного та самоорганізаційного, тобто поведінка позараціональна, стихійна, спонтанна, яка впливає на діяльність та подальші процеси. До того ж, критерій причинності необхідно розглядати у єдності з наслідками.

За третім критерієм стверджується, що розвиток компонентів воєнного горизонту визначає два типи війни. Для первісної була характерна невелика територія воєнних дій, швидкоплинність, майже повна відсутність суворої військової організації, вирішувались тільки тактичні задачі та превалювали соціальні й ритуально-психологічні цілі над економічними і політичними. Із еволюцією суспільних відносин та класоутворенням, війна набувала значення інструменту для досягнення стратегічних цілей. Коли цілі досягаються, деструктивні процеси війни перестають бути актуальними, виникає зміна стану, трансформація процесів в суспільстві: «дезорганізація – організація», «війна – мир».

Одним із видів війни є «справжня» війна – це конфронтація між двома і більше автономними групами, що викликає санкціоновані суспільством організовані тривалі у часі озброєні дії, в яких бере участь вся група або, що буває частіше, її частина, з метою поліпшити свій матеріальний, соціальний, політичний або психологічний стан, чи в цілому шанси на виживаність [35, с. 57]. Звідси слід зауважити, що війна може мати різний характер: раціональний характер має війна, яка здійснюється через санкціоновані суспільством, злагоджені та організовані воєнні дії; цільовий характер війни пов'язаний із матеріальними, соціальними, політичними або психологічними інтересами; технічний характер виявляється у розробці і застосуванні новітнього озброєння. Технічна сфера має взаємозв'язок із науковою сферою. Із розвитком науково-технічної сфери війни набували іншої форми, масштабу, ресурсна база розширювалася новою досконалою зброєю масового ураження.

«Із розвитком культури сталося швидке вдосконалення техніки вбивств, що не супроводилося виробленням біологічних механізмів гальмування» [35, с. 19]. За часів примітивної культури війни були здебільшого наслідком гомеостазу, вони велися заради об'єднання племен для становлення сильнішого угруповання, утримання від боротьби із сусідніми родами. Але людські інтереси масштабуються й війни набували політичного та економічного значення. У цьому контексті методологічний інтерес становить теорія антропосоціогенезу, в якій вивчалось виникнення людини, перехід від біологічних до соціальних закономірностей, формування, становлення й розвиток суспільства. В основі цієї теорії лежить осмислення діалектичного співвідношення між біологічним і соціальним, тому в ній використовується термін антропо-біо-соціогенез. За яким біологічна еволюція у світі закінчена, а соціальна є безкінечним процесом. Людину позиціонують як суб'єкта предметно-практичної діяльності у соціумі. На сучасному етапі розвитку теорія антропо-біо-соціогенезу доповнюється ще двома невід'ємними елементами й стає антропо-біо-культуро-техно-соціогенезом. Звідси стає очевидним значення

культурної спадщини та винаходів технічної сфери в житті суспільства, регулюванні процесів в соціумі.

Отже, дослідження діалектики миру та війни у розвитку соціального світу, аналіз функцій, структури та критеріїв війни, дозволяють визначити такі положення з класифікації взаємозв'язків миру і війни. Соціальний світ, розвиток якого обумовлений діалектичним протиріччям війни і миру, не є системою, якщо в ньому відсутня цілісність, фігурують не суспільні, інтегровані цілісністю відносини, а лише диференційовані соціальні зв'язки, які зводяться до окремих елементів системи. Оскільки зміна станів цілісності соціального світу, таких як «мир – війна», «хаос – порядок», «управління – самоорганізація», охоплює усі сфери суспільного життя, впливає на екологію, економіку, політику, культуру, воєнно-технічну сферу та суспільство в цілому, визначає хід подій в державі, а цілісність світу обумовлена його життєустроєм, – то слід звернутися до розгляду конкретних проявів розвитку соціального світу за сферами життєдіяльності суспільства.

Взаємозв'язок війни та миру проявляється в таких їх різновидах, що виконують відповідні різноманітні функції. На цій основі можна розробити класифікацію, що подана нижче.

1. Екологічний мир/війна – може виконувати рекреаційну, природну, технічну, екологічно-наглядову та функцію охорони здоров'я. Екологічна війна відбувається задля захисту та належного використання природних ресурсів та рекреаційних зон країни, впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток технологій переробки та утилізації відходів, здійснення комплексу державних заходів для екологічної безпеки країни, реалізації заходів. Цей різновид війни здійснюється щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки країни, розширення її участі в міжнародному співробітництві з цих питань, а також здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічну безпеку ядерних та хімічних об'єктів і надійний радіаційний захист населення.

Тобто, якщо екологічний стан країни не задовольняє суспільні потреби з екологічної безпеки життя, виникає деформація в існуючій системі, яка спрямована на зміну стану. Коли досягається екологічна, соціально-екологічна, ресурсно-екологічна, екзогенна та техногенна безпека, виникає екологічна рівновага країни, а також запроваджується ефективно використання природних ресурсів та рекреаційних зон, організовується система екологічної безпеки як у біологічній, так і соціальній сферах (соціальна екологія суспільства) – виникає новий стан, що визначається як екологічний мир.

2. Економічний мир/війна, перш за все, реалізується у внутрішньо-економічних та зовнішньо-економічних функціях. Війна такого різновиду має на меті налагодження економічних процесів виробництва, споживання, обміну та розподілу, досягнення безпеки приватних та державних підприємств, забезпечення злагоджених відносин між державою та ринком, між суб'єктами економіки приватної та державної власності, встановлення торгівельно-економічних відносин з іноземними державами, розвиток ділового партнерства і співробітництва в міжнародній економічній сфері. Економічний мир виникає, коли міра змінюється та досягається економічна безпека та економічний баланс країни завдяки ефективно діючим економічним функціям війни.

3. Соціальний мир/війна – відбувається задля забезпечення гідних умов життя людини, соціальних груп, класів, страт, спільнот, суспільних організацій, суспільства в цілому, їх вільного розвитку і рівних можливостей для усіх громадян, допомоги соціально-незахищеним верствам населення. До того ж, на причини та хід воєнних дій впливає соціально-демографічна криза. Відповідно, коли сформовані гідні умови життя людини, соціальних груп, спільнот, класів, страт, суспільних організацій, суспільства в цілому, досягнуто їх суспільний добробут та вільний розвиток, подолана соціально-демографічна криза, захищені усі верстви населення, – проявляється мир.

4. Політичний мир/війна – виконує державно-управлінську, правову, громадянсько-суспільну та зовнішньо-політичну функції. Через наявність протиріч між громадянським суспільством і державою, політичні партії

намагаються здобути державну владу усіма методами, а громадські об'єднання протестують проти тоталітаризму і включають самоорганізаційні регулятори суспільного рівня. Коли руйнуються бар'єри для побудови демократичного громадянського суспільства, надання соціальної захищеності особистості, встановлення законності та правопорядку, досягнення свободи суспільства, можна стверджувати, що війна відбувається для забезпечення миру, визнання незалежності країни сусідніми державами та світовою спільнотою, панування законності та правопорядку.

5. Воєнно-технічний мир/війна – реалізує інформаційну, технічну, воєнну функції. Мир у діалектичній єдності з війною в цьому контексті виражається як досягнення інформаційної, технічної та воєнної безпеки країни, а саме – громадяни країни забезпечуються правдивою інформацією, вживаються запобіжні засоби для попередження інформаційної війни, військово обладнання використовується лише для навчань боєдатної армії. За абсолютизації воєнно-технічної сфери в країні виникає насильство держави над усіма членами суспільства і необхідним завданням як державних структур, так і самоорганізованих об'єднань стає вироблення механізмів для попередження такого становища.

6. Духовно-культурний мир/війна втілює функції конструювання-трансформації смислів, цінностей, норм, ідей, переконань та таке інше у суспільних відносинах. Духовно-культурна війна руйнує віджилі бар'єри для розвитку суспільних відносин у мистецтві (література, живопис, музика, архітектура, кіно, театр і т.д.), або навпаки – ведеться за збереження духовних і культурних цінностей нації. Іноді війна це руйнування власне духовно-культурного життя людей. Духовно-культурний мир є результатом боротьби суспільства за формування цілісного національного духовно-культурного простору, що призводить до консолідації держави і суспільства.

У наведеній вище класифікації визначено, що результатом та завершенням війни є мир, але процеси, які характерні для цих феноменів мають різну спрямованість. Війна спрямована на протиборство, деформацію, деструкцію, а

мир – на улагодження, організацію, гармонізацію, творення. Тому, доцільним є визначення диференціації конкретики соціального світу у класифікації взаємозв'язку війни та миру за своєю спрямованістю. Коли відбувається домінування внутрішньої війни, а саме спрямування сукупності державних елементів, компонентів або зв'язків між ними на протиборство, дезорганізацію й руйнацію внутрішніх систем, досягається внутрішній мир, який характеризується організацією сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, спрямованими на узгодження як процесу так і стану всередині системи. Відповідно, домінування зовнішньої війни – спрямування сукупності державних елементів, компонентів або зв'язків між ними на протиборство, дезорганізацію і руйнацію систем ззовні призводить до досягнення зовнішнього миру, який характеризується організацією сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, спрямованими на узгодження як процесу так і стану ззовні системи. Отже, мир та війна відрізняються за своєю спрямованістю. Внутрішній та зовнішній мир можуть не бути гармонізованими, індивід із внутрішнім конфліктом здатний як цілком бути в злагоді із зовнішнім світом, так і навпаки.

На сучасному етапі конкретно-історичного розвитку соціального світу виділяють гібридні і мережеві війни. Американський дослідник Г. Грег розглядає сучасну гібридну війну як новий тип бойових операцій – гібрид нерегулярної та звичайної війни. Гібридні війни змішали летальність звичайної війни з тактикою і фанатизмом нерегулярної. Протиборчі сторони надзвичайно адаптивні та оснащені високотехнологічною зброєю, наприклад, високоточними керованими ракетами [184].

На думку І. Чайки мережевість – новий спосіб соціальної структуризації пронизує всі ієрархічні рівні соціальних систем, подекуди руйнуючи їх, але у більшості випадків зберігаючи традиційну структуру, залучаючи, втім, її компоненти до нових мережевих утворень, що не характеризуються ієрархічністю, у функціонуванні мережевих спільнот відсутня жорстка нормативна регуляція тощо [169, с. 247]. Тож, мережева війна характеризується нежорсткою воєнною політикою і не підкріплена ієрархічними зв'язками

суб'єктів, наявний горизонтальний тип відносин влади та управління, превалюють громадянські форми протистояння (державна влада проти ополченців і т.п.).

Гібридна війна втілює в собі суміш протистояння в усіх сферах життєдіяльності суспільства із задіянням терористичних сил. Виявляється як відкрита або прихована агресія однієї країни по відношенню до іншої із інформаційним протиборством і пропагандою. У процесі змінюється конфігурація війни: економічна – інформаційна – державна – громадянська – терористична боротьба. Має воєнно-локальний характер через акумулювання деяких територій країни, на яких ведуться воєнні дії із інформаційним впливом кожної сторони. Таким чином, гібридна війна має схрещенні типи протистояння. Суб'єкти гібридних і мережевих війн впливають на їх типи в залежності від різноманітних природних і людських факторів.

Таким чином, досліджуючи війну та мир у їх діалектичному взаємовідношенні, слід виділити рівні взаємозв'язку миру та війни: по-перше, рівень цілісності, на якому проявляються холістичні війна та мир із сучасним гібридно-мережевим режимом як комплексування, співвідношення, конструювання, використання різних рівнів війни та миру у способі організації світу; по-друге, підсистемний рівень, який можна поділити за сферами життєдіяльності суспільства: екологічний, економічний, соціальний, політичний, духовно-культурний, воєнно-технічний мир/війна або поєднання декількох сфер; по-третє, – інституціонально-організаційний; по-четверте, – рівень суб'єктної діяльності. Останні два рівні будуть розкриті нижче.

П. Бергер і Т. Лукман, досліджуючи конструкцію світу визначили, що об'єктивність соціального світу означає, що останній протистоїть людині як щось зовнішнє по відношенню до неї. Головне питання полягає в тому, чи усвідомлює людина, що яким би об'єктивованим не був соціальний світ, він створений людьми і може бути ними перетворений [17, с. 43]. А отже, війна і мир в соціальному світі теж об'єктивовані діяльністю суб'єктів, соціо-культурним порядком, створені людиною і можуть бути керовані людськими діями. При

цьому процес реіфікації заперечує значення суб'єкта у долі соціального світу. Але, впливають на мир і війну як природне, так і людське оточуюче середовище. Це означає, що війна і мир є продуктами людської діяльності.

Об'єкт миру, наприклад, земля або люди, у фазових переходах соціального світу із миру до війни, стають об'єктами війни – боротьба за землю, людей. Тобто, в залежності від об'єктивних характеристик війни бувають різними. Якщо виникає абсолютизація однієї сторони, формується чітка спрямованість боротьби: за землю, за народ, тобто війна за ресурси; війна за мир, за ідеологічні переконання, за ідею, за світогляд, за владу і т. ін.

Суб'єкти соціального світу виражають власну прихильність та погляди щодо війни або миру, таким чином відбувається їх світоглядна ідентифікація та самоідентифікація. Цей процес здійснюється у причетності суб'єктів до механізмів та способу організації соціального світу – миру або війни – умиротворення, миротворення, війнотворення, їх участі у процесах, спрямованих на руйнацію системи або на її утворення.

Так, суб'єкти соціального світу можуть ідентифікуватися як белуфіли (від латинського слова *bellum* – війна та грецького *filia* – дружба, любов), світогляд яких спрямований на воєнні дії, вони переживають жагу до деструкції, руйнування соціального світу, протиборства, дезорганізації суспільного життя. Моральне задоволення у суб'єктів виникає при спогляданні хаосу, неузгодженості та дисгармонії у соціальному світі. Але таке позитивне ставлення до війни виникає через бажання змінити архаїзований, зіпсований мир, який суб'єкти відмовляються сприймати як свою повсякденну дійсність. Белуфіли стають активними учасниками воєнних дій та суб'єктами війни, щоб зруйнувати і перетворити світ. Наприклад, у політичній сфері діячів-белуфілів прийнято називати «яструбами», які спрямовують свої сили і вплив на воєнно-промисловий комплекс і військову орієнтацію країни. Таким чином, вони вважають, що миру можна досягти лише через застосування воєнної сили та постійної і якісної підготовки воєнних кадрів, армії. Латинський вислів «*Si vis*

pacem, para bellum» у перекладі на українську звучить як «хочеш миру, готуйся до війни» і описує філософію таких політиків [108, с. 115].

Суб'єкти можуть ідентифікуватися і як белуфоби (від латинського слова *bellum* – війна та грецького *fobos* – страх), світогляд яких формується страхом воєнних дій в агресивному ставленні до деструкції, руйнування соціального світу. У цих суб'єктів виникає відчуження та жах при сприйнятті хаосу, неузгодженості та дисгармонії у соціальному світі. Белуфоби не стають активними учасниками воєнних дій та, навіть, переховуються під час війни, приймають мир таким який він є, лише б не стати суб'єктами війни.

Важливою ідентифікацією суб'єктів соціального світу є пацефіли (від латинського *pacem* – мир та грецького *filia* – дружба, любов), світогляд яких спрямований на мирні дії, і які сповідують гуманне ставлення до всього живого та людства у суспільній діяльності. Суб'єкти є прихильниками упорядкування, гармонізації, творення, побудови та відсутності будь-яких проявів протиборства й руйнування соціального світу або будь-якої системи (соціальної, матеріальної, технічної або біологічної), а також суспільного життя та суспільних відносин. Моральне задоволення у суб'єктів виникає при спогляданні миру, узгодженості та гармонії у соціальному світі. Пацефіли є активними учасниками миротворчих заходів, та, часом, воєнних дій, але для досягнення миру, а отже є суб'єктами і миру, і війни.

Пацефоби (від латинського *pacem* – мир та грецького *fobos* – страх) – це суб'єкти соціального світу, світогляд яких формується страхом мирних дій та заперечує мирну ситуацію соціального світу. У цих суб'єктів виникає відчуження та відраза до миру, гармонії у соціальному світі. Пацефоби мають різні причини такого ставлення до миру: 1. Занепокоєння, що мир стане гіршим за війну або не стане відповідати їх потребам; 2. Суб'єкти ненавидять й зневажають мир, який склався після воєнних дій і він їх пригнічує та лякає. Пацефоби стають активними учасниками, як воєнних дій, так і миротворчих, але згідно із власними поглядами на перетворення існуючого миру в соціальному світі. Отже, вони можуть стати у подальшому прихильниками і війни і миру. У

розвитку соціального світу відбувається взаємний перехід ідентичностей, взаємодентифікація. Ідентитетами суб'єктів соціального світу є заперечення або ствердження суб'єктом процесів миру або війни.

Ключовими факторами, які впливають на суб'єктів соціального світу є екологічні, економічні, соціальні, політичні, духовно-культурні та воєно-технічні, а також процеси управління та самоорганізації в країні. Через те, що проблеми, які виникають у сферах життєдіяльності суспільства, зумовлені дисбалансом управління та самоорганізації в країні або абсолютизацією одного із процесів. Не ключові фактори виражаються у суб'єктивному сприйнятті окремої людини загальної ситуації в соціальному світі. Її психологічний стан, сімейні конфлікти, внутрішні розбіжності особистості або деяких організацій на мікрорівні суб'єктів впливають на відношення до світу, але не гарантують всеохоплюючого характеру формування белуфілів, белуфобів, пацефілів і пацефобів. Необхідна об'єктивність у поглядах щодо стану соціального світу задля його перетворення. Тому негативна, незадовільна ситуація у сферах життєдіяльності суспільства формує белуфілів та пацефобів. І навпаки, якщо ситуація в соціальному світі є сприятливою для життя суспільства і влаштовує все або більшу частину населення – формуються пацефіли та белуфоби.

Цілісність суспільства визначається сукупністю його соціальних інститутів. Особа, яка виступає як белуфіл, белуфоб, пацефіл та пацефоб формується у ключових соціальних інститутах: сім'ї, освіти, економічних, політичних, соціальних, релігійних). Наприклад, в інституті сім'ї та у трудових або навчальних колективах, в яких головними життєвими принципами є гуманізм, мироцентризм, цінність миру на Землі, – виховується пацефіл і белуфоб. У подальшому такі суб'єкти поважають державу, Батьківщину, служать країні, що позитивно впливає на клімат у громадянському суспільстві, стають активними учасниками руху за мир і порядок. У сім'ї та у трудових або навчальних колективах, де зневажаються державні, духовні цінності та пропагандується деструкція соціального життя в усіх його проявах на усіх рівнях, – виховується пацефоб та белуфіл. У подальшому такі суб'єкти нехтують

свободою, порядком та гармонією в державі й громадянському суспільстві та стають активними учасниками проти миру і порядку в соціальному світі. На світогляд і свідомість інших суб'єктів такі малі, референтні групи мають великий вплив, який згодом формує подальше бачення й ставлення до інших соціальних інститутів, з'являється вплив суб'єктів – членів міжнародних організацій, ООН, ОБСЄ, НАТО, які виступають миротворцями або, навпаки, агресивними воєнними блоками, спрямованими на дезорганізацію ворожої системи задля підтримання миру на Землі. А дії, вчинки та поведінка суб'єкта визначають стан і процеси у соціальному світі.

Розглядаючи процеси взаємодії суб'єктів соціального світу всередині системи, Н. Луман пропонує користуватися схемою не «система – система», а «система – навколишній світ», де системою є суспільство або внутрішній світ соціуму у зовнішньому, соціальному, світі [80, с. 11]. Це дає змогу соціальному світу та суспільству розглядати один одного у розрізі взаємозалежності, а не відокремленості.

Нестабільність системи посилюється у сучасних умовах. К. Майнцер у своїй праці говорив про атрактори дисипативної системи, яка все більше віддаляється від стану термодинамічної рівноваги. Відповідні фазові переходи називаються дисипативною самоорганізацією [83]. Саме у співвідношенні управління та самоорганізації, хаосу та порядку виявляється головна особливість складних дисипативних відкритих систем, якою є сучасний глобалізований соціальний світ. Глобалізація підвищує ризик локальних конфліктів, які можуть в будь-який момент перетворитися в глобальну катастрофу. Одним зі згубних прикладів нерівноважної динаміки є міжнародний тероризм. Мир має здатність перетворитися у війну – якісно інакший, протилежний процес. Тому у сучасних умовах для управління країною, суспільством необхідно віднайти міру, коли свобода дій людей – самоорганізація – не переходить межі неконтрольованого хаосу. Таким же чином і адміністративні дії уряду не мають переходити межі диктаторського режиму. Відміна самоорганізації населення та заміна її централістськи керованою машиною уряду призведе до масових страйків,

революцій, а згодом переросте у війну. Таким же чином абсолютна свобода дій народу в соціальному світі призводить до анархії.

С. Курдюмов, С. Капіца та Г. Малінецький в своїй спільній праці описали характери хаосу та порядку й довели, що порядок є невід'ємним від хаосу. А хаос деколи виступає як надскладна впорядкованість [63, с. 28]. Найголовнішою причиною дослідження процесів хаосу та порядку на практиці є прогнозування ситуації. Через дивні атрактори система може знаходитися у непередбачуваному стані. Наприклад, в соціальному світі під час революції необхідним є прогноз результатів від будь-яких дій з боку держави або народу, але у такій системі це є практично неможливим, а значить результати будуть практично несподіваними.

Отже, діалектична пара «хаос – порядок» існує через природну сутність соціального світу. В. Сагатовський стверджував, що природним для світу неживої матерії є безлад, перехід від більш організованих форм руху молекул до хаотичних, а отже, – тенденція до ентропії. У світі живої матерії природним є порядок та організованість, тобто переважають негентропійні процеси [132, с. 40]. Це твердження потребує уточнення оскільки суперечливі процеси ентропії та негентропії знаходяться у діалектичній єдності та боротьбі, домінування того чи іншого процесу залежить від конкретних умов існування. Тому вчений акцентує увагу на «перевазі» негентропійних процесів у живій природі як більш високому рівні організації. Характерними як для живого, біологічного, так і для соціального є взаємні переходи від стабільних негентропійних до нестабільних ентропійних процесів – зміна станів, перетворення, новоутворення, розвиток. Для неживої матерії навпаки, характерними є статичність, відсутність розвитку, творення. Отже, єдність та боротьба двох протилежних тенденцій – ентропії та негентропії породжує протиріччя в матерії та енергії у різних напрямках, це сприяє появі нових якостей та є головним рушієм розвитку у світі. Ці процеси характеризують також і новий рівень, відносно живої матерії, соціальний світ як особливу якість організації матерії.

Часом, хаос превалює над порядком, виникають осередки конфліктів у світі, які згодом можуть перерости у масштабні катастрофи, війни. З позиції ноосферного світогляду людина як суб'єкт, може впливати на керовані фактори світових процесів, перетворювати керований неупорядкований хаос у керований, впорядкований, або, навпаки, змінювати порядок на хаос, регулювати процеси самоорганізації й управління, миру та війни. Що стосується некерованих факторів, некерованого неупорядкованого / впорядкованого хаосу, людина здатна адаптуватися до таких процесів і тим самим пристосовуватися до ситуації і відігравати основну роль у розвитку та становленні світу як цілісності.

Однією із проблем, що породжує хаос у сучасному соціальному світі, є боротьба країн за природні ресурси. У гонитві за економічним розвитком, людство наближається до глобальної екологічної катастрофи. Вийти з такої ситуації можна лише кардинально реконструювавши світову систему, перевівши її із стану стихійного розвитку в стан керованого програмного розвитку [155, с. 106]. Мається на увазі, що необхідно перейти від розвитку нашарування капіталу в окремих країнах до сталого, гармонійного, мирного і розумно керованого розвитку людства.

Концепція ноосфери як «сфери розуму», «світ розуму» досліджувалась В. Вернадським паралельно із Е. Леруа та П. Тейаром де Шарденом. В. Вернадський розумів ноосферу як стихійний, геологічний процес, як біосферу, перетворену діяльністю людини – переважно стихійною. Іншими словами, це антропогенний ландшафт [32, с. 166, 182]. Тобто, ноосферу філософ зіставляє з біологічним, біосферою як нерозривно пов'язаним з нею світом, в той же час вони не є тотожними та взаємозамінними. Такі думки В. Вернадський обґрунтовує значенням людини на Землі, пануванням людської життєдіяльності у біосфері. Вчений підкреслює значення розуму людини як двигуна її думок, а в подальшому і дій, створення фабрик думки, культури суспільства, виділяє окремий світ науки. З цієї точки зору розум і ноосфера є визначальними чинниками усіх матеріальних і духовних процесів в соціальному світі.

У роботі «Декілька слів про ноосферу» В. Вернадський висунув концепцію світу як «сфери розуму», яка постає суперечливою і непослідовною. Історичні умови створення концепції ноосфери (світова війна) вплинули на сприйняття цього феномена як явища величезних масштабів і тому важкозбагненого (з геологічної та біологічної точок зору розуміння життя) [33]. Отже, концепція ноосфери виступає як результат світової війни. Звідси і розвиток науково-технічної сфери і природної боротьби людей за виживання, що наповнює світ розуму.

Таким чином, мир в цьому дослідженні розглядається як стан соціального світу, протилежний війні, а також як певна діяльність, процес, спрямований на завершення війни. У процесі миру є ймовірність і насильства, і агресії, якщо за допомогою сутичок, мітингів, страйків підтримуються мирні умови життя задля відстоювання прав і свобод народу.

Таким чином, дослідження дає змогу визначити закономірний характер розвитку соціального світу, як такий специфічний тип зв'язку, який відображається у внутрішньому прояві соціального світу як цілісності об'єктивного та суб'єктивного, матеріального і духовного світів, у єдності війни та миру, що є 1. Суттєвим, оскільки визначає розвиток соціальних відносин суб'єктів соціального світу і соціальної реальності та характеризується життєвим устроєм людей, які завдяки повсякденній діяльності та внутрішній, глибинній, усталеній взаємодії організують своє життя в оточуючому їх середовищі. 2. Стійким, тому що формується устрій життя людей як статична характеристика змісту соціального світу у мирному або воєнному станах. Такий зв'язок є надійним, а зміни станів цілісності відбуватимуться постійно і доти, доки будуть існувати суспільство і явища миру та війни, хаосу та порядку, організації та самоорганізації. 3. Повторюваним, так як проявляється у способі організації відносин між людьми, які можуть бути у формі миру або війни. Тому суспільству історично притаманні процеси саморозвитку, самовдосконалення та саморуйнування. Війни, революції, конфлікти, заворушення та мир, примирення, узгодження є інструментами циклічної зміни стану соціального світу. Постійний

невпинний розвиток економічних, політичних, духовно-культурних, соціальних, екологічних, воєнно-технічних відносин у світі призводить до історичних змін в усіх сферах суспільства. 4. Внутрішнім, тому що єдність порядку і хаосу, війни та миру, організації та самоорганізації проявляється на усіх рівнях матерії та зрізах світу, що призводить до якісних перетворень, які визначають форми соціального світу: мир або війну. 5. Об'єктивним, оскільки зміни станів соціального світу як цілісності виникають незалежно від свідомості людей, а раціональні дії соціальних суб'єктів згодом призводять до радикальних змін у взаємозв'язку соціальних організмів та середовища. 6. Необхідним у зв'язку з тим, що у процесі діяльності соціальних суб'єктів в умовах миру або війни виникає акумулювання їх ідентифікації, як белуфілів, белуфобів, пацефілів, пацефобів, згідно із ситуацією – мирною або воєнною, що склалася у соціальному світі або із обраними механізмами устрою соціального світу – миротворення, війнотворення або умиротворення.

Таким чином, за результатами другого розділу слід зазначити, що соціальний світ організований як цілісна система, у її діалектичній єдності процесів формування миру та війни, які також тяжіють до цілісності системного існування, але обмежуються одне одним. Тому, у закономірностях розвитку соціального світу виникають різні за своєю спрямованістю процеси хаосу та порядку, управління та самоорганізації, війни та миру, які і визначають його розвиток. А оскільки діалектична єдність і боротьба війни та миру як розвитку соціального світу проявляється в об'єктивній реальності, у світі матеріальному й духовному, – з'ясовано на прикладі війни, миру та світу ідей, з одного боку, і світу речей, – іншого, що атрибутивні характеристики, спрямованість, зміст, форма, особливості та якості діалектичних пар феноменів незмінні як у матеріальному, так і у духовному зрізах світу.

Було визначено основних суб'єктів соціального світу: це пацефіли та пацефоби, белуфіли та белуфоби. Ключовими факторами, які впливають на суб'єктів соціального світу є екологічні, економічні, соціальні, політичні, духовно-культурні та воєнно-технічні, а також процеси управління та

самоорганізації в країні, у зв'язку з тим, що проблеми, які виникають у сферах життєдіяльності суспільства зумовлені дисбалансом управління та самоорганізації в країні або абсолютизацією одного із процесів.

Визначено закономірний характер розвитку соціального світу у єдності війни та миру як суттєвого, стійкого, повторюваного, внутрішнього, об'єктивного, необхідного зв'язку. Ця закономірність визначає стани режиму організації системи соціального світу у домінації процесів умиротворення, миротворення та війнотворення. Втрата міри як абсолютизація миротворення означає стагнацію соціального світу. Абсолютизація війнотворення призводить до руйнації соціального світу. Діалектична міра розвитку являє собою єдність процесів миротворення та війнотворення для гармонійного розвитку і формування соціального світу.

РОЗДІЛ 3

СТАН І ДЕТЕРМІНАНТИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МИРУ ТА ВІЙНИ НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

Дослідження закономірного характеру взаємозв'язку миру та війни обумовлює необхідність постановки діагнозу стану розвитку соціального світу, визначення особливостей профілю факторів та драйверів протилежних станів миру і війни, конфлікту та узгодження в суспільстві. Вивчаються особливості ідентифікації суб'єктів миру, війни та їх взаємоідентифікація відносно миротворчої та воєнної діяльності. Обґрунтовуються функції та дисфункції соціальних інститутів у період миру та війни, які є об'єктивацією взаємодії суб'єктів життя та їх діяльності. Рекогносцировка стану розвитку соціального світу визначає перспективу та можливості подальшого розвитку, тому з'ясовуються детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу.

3.1. Стан розвитку соціального світу суспільства

Формування глобальної цивілізації, нового світового порядку загострило протиріччя миру і війни, як в контурах загарбницьких або справедливих, так і в різних сферах і рівнях як, втім, і їх комплексних перетинів, що все частіше називають «гібридними війнами». Як зазначає Е. Тоффлер, в ХХІ ст. вдосконалюється зброя масового ураження, яка за своїми руйнівними масштабами і ступенем впливу на суспільство охоплює всю Землю. У війнах і військових конфліктах нашого часу застосовується також нелетальна зброя, яка має «регульовану» летальність: при використанні низької потужності стається легкий розлад здоров'я, а на максимумі – зброя вбиває [148, с. 203]. Нелетальна зброя не є продуктом гуманізації війни, швидше диференціює використання насильства. Так звана «гуманна зброя» може підвищувати сили злочинців, а

також може бути застосована репресивними державами для управління скупченням народу і розгоном мирних демонстрацій [148, с. 203].

Миротворчі дії ООН за останні роки, у тому числі припинення збройних конфліктів на території колишньої Югославії, Сомалі, Гаїті, Руанди та інших локальних воєн, важко визначити як ефективно встановлення непорушного миру і розвитку народів у післявоєнний період. У той же час, світова громадськість демонструє прихильність принципам міжнародного права, таким як принцип самовизначення, невтручання і незастосування сили. При цьому все частіше звучить твердження про те, що стійкий світопорядок, що склався після другої світової війни «тріщить по швах». Тому необхідним для світової спільноти є розробка нових ефективних механізмів підтримки та встановлення стійкого розвитку світу, безпеки на Землі. Актуалізується також розробка нових механізмів щодо захисту країн, які страждають від незаконного вторгнення інших держав в нових умовах, механізмів гібридного опору агресорам і тоталітаризації глобального впливу в світі.

В. Жадько визначає глобальні проблеми сучасності, серед яких акцентує увагу на таких: а) екологічна небезпека; б) процеси маргіналізації суспільства; в) зростання рівня злочинності, тероризм; г) нерівномірність економічного та духовно-культурного розвитку країн; д) релігійний екстремізм; е) інформаційна експансія тощо [54, с. 188]. Отже в кожній сфері життєдіяльності суспільства існує ризик пробудження конфлікту, війни та загальної незгоди народу. Відповідно, розробляються шляхи подолання критичних моментів в соціальному світі задля підтримання миру.

Тож, у дихотомії миротворення і війнотворення формується культура і навіть естетика миру і війни, уявлення суб'єктів соціального світу про необхідність і можливість цих станів і відповідних процесів у державі та громадянському суспільстві. Багато в чому саме від базового суб'єкта розвитку, особистості, залежить розвиток соціального світу, від його формування як суб'єкта життя або суб'єкта смерті із власним «вузлом» культури, соціальною психологією та ідеологією. Від світогляду і вольових якостей залежить

визначення масштабу суб'єктності особистості та її спрямованість, того, що несе в собі ця людина – війну чи мир. Держава стимулює формування зручної для себе і свого режиму особистості різними засобами (економічними, політичними, правовими, духовними і т.д.) у «віялі вектора дій» відповідно до конкретної ситуації: від захисту глобальної суб'єктності держави, захисту Батьківщини як національної держави, регіонального патріотизму, до сепаратизму та ірредентизму у потенційних супротивників, у використанні засобів від військових до мирних і дипломатичних. Так, і громадянське суспільство впливає на поведінку народу в самоорганізаційних процесах миротворчості та творіння війни для досягнення бажаного і необхідного соціального світу.

Окремий громадянин, організація, партія, соціальний клас, держава та інші суб'єкти політики, які беруть активну участь у політичному житті країни, також визначають формати розвитку соціального світу, створюють домінування воєнної або миротворчої діяльності. «Яструби» в уряді виступають за війну, а, отже, відображають тенденцію, здійснення і виправдання війни як механізму «зміцнення і прояву сили країни». «Успішні війни» формують самоідентифікацію потужної, незалежної держави. Прикладами є Фолклендська або Мальвінська війна, яка посилила непорушність території Великобританії у період режиму М. Тетчер, війни в Афганістані та Іраку, які стабілізували віру американців в політичну систему США, Друга війна в Чечні у 1999 році, яка встановила значущість авторитаризму В. Путіна і його верховенство у російському суспільстві тощо. Загроза поразки і втягування у виснаження сил держави у війні «яструбів» практично не цікавить, але стає основним аргументом протистояння їм у так званих «голубів миру». Тобто белуфіли у своїй політиці націлюють усю країну виконувати функцію війни та визначають розвиток держави через деформаційні процеси. Миротворці, навпаки, переслідують гуманне ставлення до суспільства та країни, а характер їх дій має пацифістську спрямованість щодо суспільних перетворень.

З. Самчук розмірковує, що зараз виникла необхідність формування гранично синтетичного, багатовимірного портрету людини, дослідження

феномена людини крізь призму її життєдіяльній динаміки, мотивів і потреб, протиріч і конфліктів [133, с. 15]. Це твердження співзвучне ідеї «суб`єкта життя» С. Рубінштейна як оптимальної діяльності у конкретно-історичних умовах. Він, вивчаючи суб`єкт життя, стверджував, що це не просто громадянин країни, а активний член суспільства [127]. Вчений розкрив діяльну сутність суб`єкта, його раціональний вплив на соціальний світ та їх взаємозалежність.

Особистість не розчиняється в діяльності, не розчиняється у відносинах, а вибудовує системи відносин зі світом, з людьми, з життям в цілому [5, с. 66–67]. Як суб`єкт життя особистість виступає її організатором [4, с. 21]. Тобто осмислені дії суб`єкта, якого спонукають зовнішні і внутрішні умови системи, його власні наміри, бажання та світогляд, суспільна свідомість стають основою для побудови нової системи відносин суб`єкта зі світом для вирішення різноманітних задач від особистих до державних, життєво важливих для усього суспільства.

На основі аналізу визначення світу відносно ролі суб`єкта у його розвитку [128, с. 5; 136, с. 295], слід відзначити, що у сукупності взаємовідносин суб`єктів, спільного життя люди спрямовують свої зусилля на перетворення світу, здійснюють миротворення та війнотворення. Таким чином, споглядаємо фазові переходи особистості задля досягнення власної мети і втілення сенсу життя – від поведінки до діяльності, і навпаки.

Отже суб`єкти соціального світу включаються в суспільні відносини, у суспільне життя, приймають роль у суспільній діяльності, спрямованій на організацію й регуляцію суспільних дій в конкретних обставинах миру або війни. В. Бех розглядає «суспільне життя як цілісний процес функціонування і розвитку розумної живої речовини, яка протікає у формі соціального організму. Соціальний організм – це специфічна форма життя, яка виникла в межах нашої планетарної системи» [20, с. 2]. Отже, слід розглядати соціальний організм як носія соціальних взаємовідносин.

Оскільки війна і мир є результатом взаємовідносин, діяльності суб`єктів, а також є вторинними, похідними процесами після ключових процесів управління

та самоорганізації в соціальному світі, доцільно визначити як формуються суб'єкти управління та суб'єкти самоорганізації у розвитку миру або війни. Для цього необхідно дослідити управління та самоорганізацію, їх види та взаємозв'язок і вплив на соціальний світ.

По-перше, слід звернути увагу, що управління та самоорганізація наявні в досліджених раніше видах світів, а домінація певного процесу призводить до миру або війни в представлених світах. Так, наприклад, матеріальному світу притаманна домінація процесів управління у діалектичній єдності із самоорганізацією, оскільки матеріальний світ характеризується діяльністю суб'єктів спрямованих на об'єкт. Це відбувається в управлінні, перетворенні і підпорядкуванні природи людиною знаряддями праці, речами, тобто наявна домінація людини над природою, раціональні дії індивіда, його діяльність. Але при надлишковому втручанні людини у світ природи, агресивному управлінні, змінюється система та виникає війна матеріального світу – руйнування екосистеми тощо. Фізичний світ (за В. Налімовим), світ фізичних станів (за К. Попером) теж характеризуються процесом управління через наявність чіткої структури, фіксованих констант та відсутності стихійності. Але абсолютне управління без елементів самоорганізації через зворотні зв'язки природи відносно другої природи тяжіє у фізичному світі до сталості.

Духовний світ із раціональними, пов'язаними із детермінаційними основами управління та позараціональними елементами, такими як емоції, почуття, відчуття, фантазії, ідеї, при цьому останні, як правило, не підвладні абсолютному контролю, пов'язані з домінуванням процесів самоорганізації. Семантичний світ за В. Налімовим із фантазіями, смислами, ідеями, також характеризується самоорганізацією. Але, якщо управління духовним та семантичним світами ззовні здійснюється під впливом суб'єктності інших, тобто характеризується гетерономністю, то зсередини ці світи суб'єкт може гармонізувати через вплив на свої емоції або сприяти появі нових ідей на основі побаченого у зовнішньому світі у процесах самоуправління, власної автономії. Тому часто гетерономність та автономність є проявами діалектичного

взаємозв'язку управління та самоорганізації суб'єкта. Інакше, без мінімального управління суб'єктом своїми власними думками, бажаннями чи фантазіями внутрішній світ людини буде переживати війну та хаос.

У концепції К. Попера, світ станів свідомості і світ епістемі відносимо до світів із домінацією самоорганізації, так як у першому – свідомість людини є самостійною системою і не може бути однозначно керованою зовнішніми чинниками, а світ об'єктивного наукового знання (епістема), навіть із об'єктивною детермінацією не є лише раціональною, тому що ідеї і смисли виникають у процесі комунікації суб'єктів, а значить із суб'єктивним, нерациональним фактором. Але, ці процеси визначені діалектичним взаємозв'язком, тому абсолютизувати або відкидати управління, чи, навпаки, абсолютизувати або відкидати самоорганізацію, що негативно впливатиме на розвиток цих світів, є процесом втрати міри об'єктивності та прагнення до істини.

Розглядаючи плерому та креатуру за К. Юнгом, слід вказати на необхідність в діалектиці управління та самоорганізації. Так, плерома є світом природних наук із силою та імпульсами, виваженими природними процесами, діями, в якій спостерігаємо детермінаційний характер діалектики управління та самоорганізації; а стохастичний характер діалектики управління та самоорганізації, що пов'язаний із волею соціальних суб'єктів, їх вибором – властивий креатурі, світу ідей та комунікацій із непередбачуваними станами через творчі, комунікативні особливості цього світу. Потрібно зазначити саме домінацію одного із процесів, але не можна заперечувати і наявність протилежного для невоєнного стану існування світів.

Розглядаючи «третій світ» слід вказати на об'єктивацію людських ідей, роздумів, смислів, комунікативного простору у соціальних інститутах, керованих технічними приладами як надбанням матеріального світу, який має структуровану систему із раціональним впливом, у зв'язку з цим в ньому наявне як управління, так і самоорганізація. Автор хотів би звернути увагу на «четвертий світ» як світ технологій, суміші діяльності, культури людини і

комунікації суб'єктів, а отже, поєднання процесів самоорганізації та управління. Оскільки управління та самоорганізація мають певні види, які співвідносяться з різновидами світів, для виявлення детермінант оптимізації взаємозв'язку управління та самоорганізації у розвитку соціального світу слід дослідити феномени через їх видові прояви.

Потрібно зупинитися на державному управлінні, всі властивості якого обумовлені тим, що його суб'єктом є держава. В основі управління тут знаходяться цілісність, суверенітет, безпека, впорядкованість і розвиток всього соціуму в історичному масштабі часу [12, с. 21]. Отже, державне управління розповсюджується на життя всього суспільства, впливає та контролює його, а ступінь залучення суспільства у життєдіяльність держави говорить про демократичний або навпаки тоталітарний державний устрій.

Паралельно відбувається формування місцевого самоврядування як низового та особливо демократичного підвиду державного управління, суб'єктом якого виступають жителі поселень і адміністративних територій, а сенсом служать проблеми комплексного облаштування місця проживання людей [12, с. 30]. Тобто місцеве самоврядування як самоорганізаційний допоміжний орган підтримує функції держави, щодо налагодження порядку в суспільстві та вирішення нагальних проблем на місцевому рівні.

У мирний час в соціальному світі державне управління спрямоване на гармонізацію внутрішньої та зовнішньої політики, створення сприятливих умов для життя людей, підтримки невоєнного стану в країні та на міжнародному рівні. Але під час війни, держава та громадянське суспільство починають виховувати суб'єктів підпорядкування та війни для захисту країни. Одним із механізмів війни є таврування чи стигматизація однієї сторони протиборства іншою. Так, у механізмі смуги за Ю. Лотманом зображуються дві системи формування суспільства та держави. У тернарній – основними елементами є конфліктна пара, яка породжує революцію, зміну стану, але наявність третьої альтернативної творчої сили попереджує розвиток катастрофи у критичні моменти боротьби. Яскравим прикладом є Велика французька революція, коли руйнуючи одні

пласти соціального порядку і культури, паралельно формувалися нові [79, с. 34]. Протилежна бінарна структура за відсутності третього елементу призводила до апокаліптичного знищення існуючої соціальної системи, породжувала смуту та характеризувалася максималізмом, сутичкою добра і зла. Результатом спроби досягнути мир після руйнації життя була поразка у протиборстві. Ця політика призводила до політичного тероризму, а крайнім проявом став фашизм [79, с. 36–40]. За допомогою такого державного управління здійснюється програмування народу на ідентифікацію суб'єктів за схемою: «свій – чужий». Причому «свій» має позитивний та ідеалістичний образ, а «чужий» завжди буде ворожим і негативним. Гасла «хто не з нами – той проти нас», «якщо ворог не здається – його знищують» природним чином створювали образ ворога та пропагували безкомпромісність суспільства щодо іншої держави, культури та соціальної системи. Така диференціація сприяє підпорядкуванню суспільства державному управлінню, а самоорганізація громадянського суспільства стимулює вироблення суб'єктів смерті та життя у стихійних об'єднаннях. Ворог не може бути порядною людиною, а значить не гідний життя, необхідно викоринити протиборчу сторону, зруйнувати ворожу систему. Таким чином, суб'єкт смерті породжує жертви. Такий механізм кодування суб'єктів здійснює і держава, і громадянське суспільство. Суб'єкт життя під час війни також відтворює деструктивну діяльність, руйнує архаїчні форми життя.

Вивчаючи стратегічне управління у режимі протилежних станів, зазначаємо, що держава та громадянське суспільство спираються на стратегію війни або миру. Вище керівництво країни детально проводить аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, дійсного стану соціального світу на теперішній час, розробляє стратегічний план дій на довгострокову перспективу, розглядає світ у взаємозв'язку держави та громадянського суспільства як цілісність для здійснення ефективного стратегічного виконання поставлених завдань у країні та отримання конкурентних переваг над ворожою стороною (у війні) або над сусідніми державами (в мирний час). У разі застосування гібридної стратегії країна використовує декілька або усі сфери життєдіяльності суспільства

для протиборства із іншою державою, ведеться психологічна, інформаційна та інша боротьба. При застосуванні мережевої стратегії уряд не використовує жорстку ієрархію у війсьній діяльності, проводиться більшою мірою м'яка політика та не відбувається тотальної мобілізації. Також стратегію у державному управлінні визначають суб'єкти політичної діяльності. Так, домінація «яструбів», белуфілів в уряді призводить до воєнної діяльності в країні, абсолютизується війна, а основними механізмами стають протиборство, озброєна боротьба у відносинах із іншими державами. Навпаки, більшість пацефілів та миротворців в країні визначають невоєнну стратегію, та під час війни механізмами улагодження ситуації стають переговори, домовленості, узгодження мирним шляхом, миротворча діяльність. Очевидно, що використання лише однієї стратегії може бути не ефективним у досягненні бажаного миру, тому держава поєднує елементи різних стратегій та взаємопов'язує миротворчу діяльність із воєнною.

Після аналізу стратегічного управління, на думку автора, доцільним є визначення стратегічної самоорганізації, а саме такого її виду як стратегічне самоуправління, яке засноване на стихійному, але саморегульованому об'єднанні людей, що мають у своєму розпорядженні оптимальний набір правил і прийомів, призначених для досягнення загальної ідеї. Поведінка членів об'єднання тут опосередковується спільним стимулом, виробленим загальним стилем спілкування один із одним. Такі самокеровані об'єднання мають навіть контролюючі органи, які обираються внутрішнім народним голосуванням, наділені повноваженням слідкувати за суспільною поведінкою та карати порушників внутрішнього порядку. Такі об'єднання виникають через дисонанс дій держави та громадянського суспільства, коли очікування людей не виправдовуються державою. Народ прагне змін в країні, зневірившись в державному управлінні, члени суспільства об'єднуються спільною ідеєю та покладаються лише на свої сили.

У часи переходу до капіталістичного режиму в світі, побудованому на засадах ринкової економіки, виникло поняття «менеджмент». І. Шавкун,

застосовує глокальний підхід до менеджменту, який виходить із того, що, перш за все, необхідне безумовне визнання того факту, що актори і соціальні відносини на локальному рівні є критично важливими для соціально-економічного прогресу і збереження миру на всіх рівнях управління – від глобального до муніципального [171, с. 92].

На нашу думку, менеджмент – це управління організацією, господарюючою в умовах ринку, метою менеджменту є максимізація прибутку, керування працівниками заради досягнення бізнес-стратегії організації. Разом із виділенням бізнесу в окрему сферу громадянського суспільства, постає небезпека олігархічного укладу в країні. Взаємодія державного управління і менеджменту – балансування прибутку, відрахування частини зароблених грошей до державного бюджету, тобто системи оподаткування, гармонізують їх вплив на життя суспільства. Недопущення авторитарного режиму держави та безладу самоорганізації є основою розвитку соціального світу.

На думку Є. Істоміна, який досліджував ситуаційне управління, особливість останнього полягає у визнанні того, що придатність різних методів управління визначається ситуацією. Тому, таке управління ґрунтується на суб'єктивному рішенні керівника – показує, як слід модифікувати організацію залежно від особливостей конкретної ситуації та оцінки її менеджерами [58; 59].

Ситуаційна самоорганізація виникає у відповідь на виклики незгоди народу з приводу певної критичної ситуації в організації або в ширшому масштабі – в країні. Коли зникає збудник поведінки більшості членів суспільства, улагоджується ситуація, яка стала приводом об'єднання народних мас – ситуаційне самоорганізоване об'єднання припиняє своє існування.

Отже, дослідження видів управління та самоорганізації виявляє характеристики розвитку певних світів та соціального світу у взаємодії протилежних процесів миру та війни, діалектики їх єдності та боротьби в цілому. Так, цілеспрямованість визначається у необхідних змінах в соціальному світі, які досягаються за допомогою злагодженої взаємодії державного управління, розробки та запровадження урядових програм для реалізації необхідних заходів

для налагодження ситуації в сферах життєдіяльності суспільства, а також, державного контролю та відстеження виконаних дій тощо.

Громадянське суспільство із самоорганізаційними об'єднаннями чітко відображає проблеми і критичні сторони в соціальному світі, на які держава повинна спрямовувати свою діяльність. Цілеспрямованість передбачає позитивний розвиток соціального світу, прагнення до прогресу. Але за неузгодженої взаємодії управління та самоорганізації, міра гармонійного розвитку соціального світу втрачається і незворотними стають процеси як прогресивні, так і регресивні, деструктивні. Незворотність характеризується сучасними особливостями соціального світу (глобалізація, регіоналізація, тощо).

Державне управління регулює відносини всередині країни та її зовнішньополітичні зв'язки, незворотною є і реакція самоорганізованої громади на вектори діяльності держави. Отже, взаємозв'язок управління та самоорганізації визначає незворотний розвиток соціального світу, як прогресивних, так і регресивних змін. Через нестабільність, нерівноважність системи соціального світу та наявність синергетичних зв'язків, самоорганізаційних процесів із стихійною поведінкою суспільства, нерациональними діями з'являється характеристика випадковості. Закономірність як протилежність, виражається у процесах управління, які є раціональною взаємодією суб'єктів діяльності, із передбачуваними наслідками, визначеними цілями. Результатом взаємодії управління та самоорганізації є поява нової якості в соціальному світі. Так як при абсолютизації одного із процесів (управління або самоорганізації), незбалансованої взаємодії, яка відображується, як в державних проблемах, так і в кризовому становищі громадянського суспільства в усіх його сферах, починаються якісно інші перетворення суспільного життя: мир перетворюється у війну, прогрес у регрес, хаос у порядок, або навпаки, тому з'являються нові особливості, форми і якості соціального світу.

Таким чином, суб'єкти управління та самоорганізації формуються у розвитку діяльності. Вони ідентифікуються у розрізі фазових переходів –

процесів управління та самоорганізації, які під час втрати міри, абсолютизації одного процесу і початку якісно іншого визначають форми соціального світу – миру або війни. Суб'єкт управління спрямовує свою діяльність на раціональне перетворення соціального світу згідно з особливостями процесу управління: із детермінацією мети, цілепокладанням, діяльністю, структурованими елементами і компонентами, контролем, координацією дій тощо. Війна або мир для суб'єкта управління є стратегічними процесами та станами соціального світу із міцними зв'язками елементів і компонентів, розвиток взаємодії яких є передбачуваним. Суб'єкт самоорганізації формується у стихійному характері цього процесу, тобто він характеризується позараціональною поведінкою, недетермінованими цілями, мотивується лише стимулом, загальним завзяттям до отримання бажаного результату. Мир та війна є непередбачуваними виходами ситуації в соціальному світі для суб'єкта самоорганізації.

За визначенням В. Воловика, під історичним станом ми розуміємо не всю сукупність властивостей і стосунків, притаманних даному соціальному організму в конкретний період його становлення і розвитку, а лише ту частину, в якій знаходить своє вираження стан сутності соціального організму. Йдеться, перш за все, про характер економічних і пов'язаних з ними політичних, соціальних і духовних, ідеологічних відносин [141, с. 152]. Тобто, розглядати стан соціального світу необхідно у контексті змін у сферах життєдіяльності суспільства і відносно сутності самого соціального світу, а саме у взаємовідносинах між людьми, у способі організації зв'язків між елементами і компонентами та в устрої життя суб'єктів.

Застосовуючи у вивченні проблематики холістичний підхід, суспільство досліджується як цілісна система, «топіка» із сукупністю усіх її сфер життєдіяльності та взаємозв'язку соціальних інститутів. З'ясовано, що сфери життєдіяльності суспільства в соціальному світі об'єктивуються через соціальні інститути, тому інститути відносимо до стандартизованих способів поведінки, які відіграють основну роль в просторово-часовій організації соціальних систем. Стандартизація поведінки у часі і просторі розкривається як постійна перебудова

соціального світу в залежності від контексту повсякденної соціальної діяльності. Часовий характер поведінки впливає на відтворення соціальних систем і пов'язаний із розумінням соціалізації [42, с. 31]. Так, завданням економічного інституту в сфері економіки у вимірі миру є регуляція фінансів і розподіл бюджетних коштів для здорового функціонування економіки країни, здійснення застережних заходів щодо дефолту і запобігання коливань національної валюти для забезпечення гідного рівня життя населення і попередження економічних криз, які можуть призвести до дисфункції інституту і в подальшому стати приводом до народного обурення. І. Чернов відмітив, що основою економічного прориву в країні є розрахунок системних рішень державної влади з формування конкурентоспроможного середовища для вітчизняного бізнесу та інвестицій в нові фактори економічного зростання [170, с. 116]. Ще однією рисою економічного інституту є світові глобалізаційні процеси, які впливають на усі сфери життєдіяльності (розрізняють: екологічні, політичні, духовно-культурні, соціальні, військово-технічні глобалізаційні процеси). Звідси, суспільство має регулювати витрати фінансів, виробництво й розподіл благ і послуг, взаємовідносини ринку, приватної та державної власності, поділ праці в громадянському суспільстві для сталого розвитку кожної сфери й досягнення злагоди і миру в суспільстві. Звісно, нормальне функціонування економічного інституту можливе лише за гармонійної співпраці держави та громадянського суспільства. У форматі війни економічний інститут переходить в іншу фазу розвитку. Так як домінуючими стають воєнні процеси, вектор фінансування змінюється на відновлення воєнно-технічних баз, воєнної техніки та устаткування. Миротворчі заходи спрямовані не на запобігання протиборчих дій, а на їх усунення, що є більш витратним та енергоємним процесом. Велика чисельність суб'єктів війни в уряді («яструбів») призводить до воєнізованої економіки, таким чином виникає занепад соціальної, духовно-культурної, екологічної, тощо, сфер.

За допомогою політичного інституту здійснюється функціонування необхідних законів в усіх сферах життєдіяльності суспільства для злагодженої

роботи державних та адміністративних органів, політичних установ. Робота політичного інституту в режимах війни та миру кардинально відрізняються. Під час війни уряд функціонує не лише на принципах стратегії із довгостроковою перспективою внутрішньої та зовнішньої політики, а з'являються тактичні дії відносно протиборчої сторони та підтримки спокою свого населення. Внутрішня політика повинна бути зосереджена на налагодженні мирного життя на територіях – осередках воєнних дій. Зовнішня політика знаходиться у пошуках підтримки сусідніх країн щодо протидії агресору або в наступальних діях проти іншої сторони. Зовнішня допомога складається із матеріальної та фізичної, а також, створення санкцій (економічних, політичних, духовно-культурних тощо) солідарних країн проти іншої сторони.

Завдяки соціальному інституту суб'єкти соціального світу запроваджують технології та механізми впливу на суспільство (мітинги, страйки, дебати). Заохочується саморегуляція у соціальній сфері як створення неполітичних самоорганізаційних об'єднань для досягнення спільної мети і попередження народних заворушень, що можуть перерости у складний конфлікт. Та навпаки, при дисфункції соціального інституту такі об'єднання використовуються суб'єктами руйнування для впливу на появу революційних настроїв в суспільстві, маніпулювання суспільною свідомістю, порушення суспільного порядку і дисгармонії в соціальному світі, що призводить до війни. Завданнями соціального інституту є і підтримка соціально-незахищених верств населення, регуляція виробничих та відтворюваних соціальних відносин; вирішення протиріч у конкретній соціальній групі або верстві населення, як частини, так і у суспільстві як цілому. Соціальний інститут розповсюджується і на інші сфери, як наприклад соціальна екологія (екологічна сфера), відношення соціуму до культурної спадщини країни (духовно-культурна сфера) або громадянська згуртованість на захист Батьківщини під час війни, мобілізація суспільства (воєнно-технічна сфера).

Інститут освіти відіграє визначальну роль у соціалізації особистості, у вихованні суб'єктів соціального світу, які впливають на життя суспільства в

цілому, а також закладає основи відношення, поведінки та спонукає до діяльності суб'єкта соціального світу в екологічній, політичній, економічній, духовно-культурній, соціальній та воєнно-технічній сферах. Інститут освіти покликаний на підвищення компетенції, ерудиції й освітнього рівня громадян країни для вироблення гідного самостійного незалежного члена суспільства, яким важко маніпулювати й призивати до невідповідних його суб'єктивним поглядам дій. Це посилює гарантії мирних відносин у суспільстві. У форматі війни інститут освіти функціонує у режимі конфліктних відносин між двома протиборчими сторонами та виховує суб'єкта відповідно до інтересів Батьківщини та її захисту від ворога. І. Тригуб стверджує, що паралельно із розвитком інституту освіти в соціальному світі, необхідно впроваджувати науковий напрям – освітологія, завданням якого є розвиток сфери освіти як цілісного суспільного феномена, що сприяє духовному, культурному, соціально-економічному і науково-технологічному функціонуванню, відтворенню і розвитку суспільства [149, с. 9].

Релігійний інститут історично впливав на духовну інтеграцію народу, шанування духовних цінностей, добра, миру, злагоди в суспільстві. Але при дисфункції інституту виникають релігійні війни, між церквами різних конфесій та міжнаціональні конфлікти з приводу різних релігій, та можлива глобалізація цього конфлікту між світовими релігіями.

В інституті сім'ї поряд із сімейними цінностями вибудовується відношення до сфер життєдіяльності суспільства. Кожна сім'я як окреме об'єднання суб'єктів виховує шану до національної культури, сприяє зміцненню національного духу, або навпаки, відрізняється нехтуванням цінностей країни, виховує невідповідального, несолідарного члена суспільства і не створює умови для раціональної та ефективної співпраці держави і сім'ї. Під час війни спостерігаються результати виховної діяльності суб'єктів інституту сім'ї – пожертвування власними дітьми та членами сім'ї як суб'єктами миру та війни заради гідного протистояння ворогу ззовні або всередині країни.

Проаналізовані функції соціальних інститутів у форматах війни та миру демонструють нам невідповідність їх роботи в Україні. Тобто, від перестановки політичних лідерів не змінюється ефективність соціальних перетворень в Україні, а лише виявляється інертність інститутів, що призводить до втілення в життя нежиттєздатних проектів та непрацюючих реформ в усіх сферах суспільного життя. Така ситуація виникла через архаїзованість політичної структури: абсолютизація кланів, сімейність у наслідуванні посад та виділення певних регіонів країни із унітарної держави. Таким чином, міра миру та війни змінюється і через внутрішні негаразди в країні війна всередині держави переходить у зовнішню війну із Росією. Характерною рисою такої війни є псевдомиротворча діяльність з боку Росії разом із наступальними воєнними діями згідно гібридної стратегії (протиборство не лише військове, а й економічне, політичне, інформаційне, тощо). З нашої сторони, мирне урегулювання конфлікту (дипломатичні переговори) не надало результатів, соціальні інститути в цьому режимі перейшли у іншу фазу та виробляють не мир, а війну.

Так, у рамках проекту ЮНЕСКО «Спрямування до культури миру», який проходив на Міжнародному симпозіумі «Від часткової незахищеності до вироблення глобальної безпеки» 12 – 14 червня 1996 року, було зазначено, що «Одного пацифізму не достатньо, щоб гідно відповісти війні. Застосування сили, для підтримки або відновлення миру, іноді необхідне» [185, с. 35].

Отже, конфліктний, воєнний, або навпаки, гармонійний стан соціальних інститутів залежить від грамотного регулювання державного впливу та управління на суспільство і рівень самоорганізації народу в громадянському суспільстві. Тобто, від протиріччя управління та самоорганізації, які призводять до миру або війни залежить стан соціальних інститутів. Вони виконують роль «екзокостюмів» для суспільства, поєднують в собі необхідні ресурси для забезпечення життя людей.

Отже, стан суспільства та соціальних інститутів також взаємопов'язані, оскільки деформація суспільства в тій чи іншій сфері визначає деформацію

певних соціальних інститутів. Якщо в соціальному світі домінують війнотворчі процеси, діяльність суб'єктів спрямована на розвиток війни, інститути функціонують в режимі війни. Створюється інститут війни, в якому белуфіли здійснюють руйнівну, дезорганізаційну діяльність та формування соціальних жертв, в тому числі виникає деградація, регрес інших соціальних інститутів. Якщо ж в соціальному світі країни виникає сприятливий соціальний клімат, відсутні масові хаотичні процеси, а превалюючими є миротворчі, гармонійні дії, то починає активно функціонувати інститут миру. У ньому пацефіли мобілізують соціальний капітал, діяльність спрямована на захист населення країни та боротьбу за те, щоб руйнівні наслідки після війни швидше були подолані та кількість жертв зменшувалась. Це стимулює прогресивний розвиток соціальних інститутів.

Але, зауважимо, що війна буває регресивною і характеризується деструкцією злагодженого соціального світу, зміною на гірший стану життя суспільства, руйнуванням прогресивного миру, в якому усі суб'єкти соціального світу задоволені діяльністю держави та громадянського суспільства, мають усе необхідне, оптимістично налаштовані відносно майбутнього, соціальні інститути ефективно функціонують тощо. Також мир буває регресивним, якщо спостерігається деградація суспільства, архаїзованість соціальних інститутів, відсутність прогресивного розвитку через застарілість системи, соціальний світ тяжіє до більш раннього нецивілізованого суспільного устрою, виникає негативне спрощення усього соціального. В ньому белуфоби не бажаючи розвитку війни не намагаються змінити ситуацію на краще. Інший приклад регресивного миру – це втрата змісту, коли форма миру залишається, а суб'єкти миру не формуються, не створюються, це руйнує сутність миру.

Таким чином, здійснюється зміна форми соціального світу, пацефоби (яких не задовольняє світ на даний момент часу) та белуфіли здійснюють перехід до прогресивної війни (розбалансування системи соціального світу, заради перетворення його у сприятливий стан для розвитку суспільства і держави, знищення регресивного устрою тощо). Через розкриття та доступ до ресурсів під

час війни, суб'єкти соціального світу мають можливість використовувати їх на благо суспільства та держави, здійснюючи цим, прогресивний розвиток соціальних інститутів. Така воєнна діяльність вигідна для «яструбів» (суб'єктів війни), які абсолютизують війну, перетворюючи її на засіб прогресивного розвитку країни. Наприклад, за допомогою воєнних дій, вдосконалюється та оновлюється воєнно-технічний комплекс країни, а саме, здійснюється збут зброї, її продаж в зоні конфлікту як всередині країни так і закордон та очищення (утилізація) від застарілих воєнно-технічних приладів.

На стан соціального світу країни впливають зовнішні процеси, зовнішнє оточення (інші сусідні близькі та більш віддалені держави, суспільство інших держав, тощо) і процеси внутрішні, які випливають із сформованого суспільства, його духовного і матеріального світів, політичної, економічної, соціальної, екологічної і т.д. обстановки. Природно, конфлікти, які виникають, розбіжності у поглядах різних індивідів або соціальних груп населення – артикуються в політичному дискурсі, все це додає нові особливості політичному смислому полю соціального світу країни, суб'єктно визначаючи хід його розвитку і стан, а також дає можливість спрогнозувати стан і процеси майбутнього.

В. Мандрагеля застерігає, що незважаючи на тривалі пошуки справедливості та виваженості у змісті та шляхах урегулювання існуючих суперечностей, глибоку історичну традицію пацифістських теоретичних концепцій, практика міжнародного життя свідчить: насильницький спосіб вирішення проблем у минулому, сьогоденні й осяжному майбутньому у багатьох відношеннях залишається безальтернативним [85]. Тобто, моральні та матеріальні втрати, фізичні жертви та страждання людей, виснаження фінансово-економічних ресурсів, нанесення шкоди довкіллю після воєн тощо не є стримуючими факторами в міжнародній практиці щодо вирішення питань шляхом воєнних насильницьких дій.

Відомо, що ані демократична, ані якась інша система не здатна виключити конфлікти і кризи з життя світового співтовариства [14, с. 14]. Таким чином, у взаєминах «природа – людина», «людина – суспільство» і «людина – людина»

невід’ємними є процеси узгодження і конфлікту. Вони породжують розвиток суспільства і міжсуспільних відносин. Для обороноздатності своєї країни, завданням уряду є нарощування військової могутності. Але втрата міри означає можливість загрози для сусідніх країн, а також небезпеки війни на випередження – превентивної війни. Нестабільність політичної ситуації, істотні внутрішні і зовнішні конфлікти визначають стан державних кордонів, від формування наддержавної прозорості до руйнування країн, появи нових держав, яскравими прикладами є розпад СРСР, Чехословаччини, Югославії та об’єднання Німеччини.

Тому в устрої країни на рівні регуляції протилежних процесів управління і самоорганізації виникає реакція народу на ступінь впливу держави на життя соціуму і, відповідно, здійснюються необхідні дії громадянського суспільства. При неузгодженості відносин держави і громадянського суспільства виявляються конфліктні ситуації в соціальному світі, які мають здатність поширюватися на все суспільство і перетворюватися на громадянську війну. Таким чином, країна стає внутрішньо слабкою, втрачає державний імунітет і схильна до руйнування системи зовнішніми чинниками.

Є. Барановський розуміє конфлікт як зіткнення інтересів прямих учасників міжнародних відносин або, іншими словами, дефіцит того, що являє взаємний інтерес [14, с. 45]. Інтереси можуть бути геостратегічними, ресурсними, сировинними, економічними, політичними та іншими. Для того, щоб спрогнозувати розвиток конфлікту, необхідно знати міру важливості інтересу і ступінь можливої поступки однієї зі сторін. Під масштабом конфлікту вчений має на увазі кількість держав, на територію яких поширюється конфлікт. За цією ознакою він виділяє макроконфлікт, який може бути глобальним або планетарним, гіперконфлікт – континентальний або світовий, регіональний конфлікт, субрегіональний конфлікт, мініконфлікт [14, с. 45].

Особливою формою розвитку міжнародного конфлікту є міжнародний збройний конфлікт, який розглядається як політико-правове відношення двох або декількох сторін: народів, держав чи груп держав, що відтворюється у формі

непрямого або безпосереднього зіткнення інтересів, цілей, практичних дій сторін; в основі цих відносин лежать об'єктивні і суб'єктивні, економічні, соціально-класові, політичні, ідеологічні, територіальні, національні (племінні), релігійні та інші за своєю природою і характером протиріччя і відповідні відносини [14, с. 67]. Тобто, через загострення конфлікту виникає ескалація протистояння, яка переростає в організований збройний наступ однієї сторони на іншу. Згідно зі статтею 51 Статуту ООН сторона, яка першою проявила силу, позиціонується як агресор, а відповідні дії іншої сторони є самозахистом і самообороною [153]. Якщо акти застосування зброї є неодноразовими, протистояння не зупиняється, а навпаки переростає в тотальну мобілізацію країн, розміщення військ по території країни, конфлікт не вичерпується і починається стадія війни.

В. Сліпченко виділив одну важливу відмінну рису між війною і збройним конфліктом взаємозв'язок між війною і політикою [139]. Якщо ці взаємозв'язки відсутні, то виникає не війна, а збройний конфлікт, зіткнення або сутичка. Отже, одна із відмінних рис війни від збройного конфлікту полягає в масштабності війни – інформаційної та територіальної, тобто в залученні світової спільноти у залагодження ситуації. Збройний конфлікт не набуває повномасштабного світового розголосу, і взаємозв'язок з політикою не такий щільний.

Науковці Кембріджського університету у монографії присвяченій дослідженню геополітичних конфліктів звертають увагу на те, що війна за самою своєю природою, викликає величезні порушення і має вирішальне значення для формування всього світу, в якому ми живемо сьогодні. Звичайний конфлікт є протиборством з приводу державних та/або територіальних питань. Конфлікти можуть бути класифіковані за двома змінними: кількістю загиблих та за типами протидіючих суб'єктів. За кількістю загиблих: незначний збройний конфлікт (0–25 жертв), середній збройний конфлікт (25–1000 жертв) і війна (1000 і більше жертв). За типами протидіючих суб'єктів: позасистемні, міждержавні, внутрішні, інтернаціональні [183, с. 4].

Відповідно до класифікації В. Гантмана, існує три стадії конфлікту: суперечка, загроза і війна [14, с. 84]. Отже, конфлікт є динамічним процесом в міжнародних відносинах, його не можна розглядати статично. Війна як найнебезпечніша стадія конфлікту являє собою безпосереднє збройне зіткнення сторін, яке охоплює всю країну і становить загрозу для життя кожного громадянина.

На нашу думку, конфлікт межує з таким явищем як військова загроза – потенційна небезпека війни, яку можна оцінити готовністю якоїсь держави (коаліції держав) у скоєнні нападу на інші держави [36, с. 31]. Тобто, конфлікт як протистояння, протиборство однієї країни відносно іншої породжує агресивну форму конфлікту – військово-політичне протистояння із застосуванням зброї масового ураження, якщо причина конфлікту не вичерпується, а навпаки набуває більшого значення для обох сторін. Під час конфлікту країни знаходяться постійно у військовій загрозі.

Військове зіткнення позиціонується як пряме протиборство держав із застосуванням військової сили. Воно може відбуватися у формі військових провокацій, конфліктів малої, середньої і високої інтенсивності, а також мати міждержавний, локальний і регіональний характер. Рівнем і найбільш гострою формою військового зіткнення є світова війна [36, с. 35]. Тобто, конфлікт, який масштабно поширюється, має всеохоплюючий руйнівний характер в усіх сферах життєдіяльності суспільства і визначається гострою формою військового протистояння є війною.

Конфлікт військовий (локальний) – військове зіткнення, яке не досягає за своїми масштабами розмірів війни. Він характеризується короткочасним збройним протиборством конфлікуючих держав (як правило, в рамках прикордонного конфлікту). Військовий локальний конфлікт може перерости у війну різної інтенсивності або тривалу неприязнь між державами без застосування збройної боротьби [36, с. 46]. Тому, важливим у міжнародній політиці держав є механізм миротворчої діяльності в ситуації у відносинах між країнами, оскільки соціальний світ постійно перебуває в загрозі нарощування

напруги, конфлікту і зміни його на сильну форму агресії – війну. Гармонізація, умиротворення, примирення є основними механізмами виправлення становища соціального світу з військової загрози до мирної обстановки.

А. Даниленко, досліджуючи концепт «замирених сфер» М. Ковалевського, з'ясувала, що соціальний устрій орієнтований на конфлікт чи гармонію, а держава є результатом розширення меж замиреної сфери. Замиреність сфер розглядається як фактор, що визначає прогрес розвитку людства, зростання примирення – як критерій прогресу, а головний соціальний закон – є закон зростання людської солідарності, відсутність елемента боротьби [48].

Але, занурюючись глибше в питання солідарності, Г. Зіммель зауважив, що чим тісніше стосунки, тим конфлікт є більш напруженим [66, с. 91–96]. Отже, чим більш спорідненими були стосунки між індивідами, суспільствами, країнами, тим важче відновити зіпсований мир, ворожнеча є сильнішою у цьому випадку. Ось чому часто конфлікти виникають між братніми народами, сусідніми державами зі схожою культурою.

Солідарність як соціальна цінність дає можливість консолідувати і гармонізувати відносини, але збільшує небезпеку, яка може виступити як ціннісна детермінанта виникнення і розвитку конфліктів в самій гострій формі [66]. «Замирення» можна розглядати як деформацію процесу миротворення, тому що основна проблема, яка породила конфлікт чи війну не вирішується, світ перетворюється на штучне узгодження заради налагодження спокійного життя в соціальному світі, а основні конфліктні проблеми стають латентними і переходять в «хронічну стадію».

Таким чином, проаналізувавши визначення, з'ясуємо характер конфлікту як певного стану соціального світу і форми протиборства, причиною якого є зіткнення інтересів або розбіжності сторін у геостратегічних поглядах при здійсненні політики однієї країни по відношенню до іншої або всередині однієї країни як внутрішній конфлікт. Конфлікт як форма протиборства негативно впливає на соціальний світ, але не переходить відразу в масштабне збройне зіткнення із застосуванням регулярних військ країни. Війна має

всеохоплюючий суспільний характер із активним прямим застосуванням збройних сил, армії країни, масової мобілізації, залученням зброї масового ураження або інших насильницьких методів, навіть локальна війна впливає на суспільство всієї країни, а не тільки території, на якій відбувалися військові дії. А конфлікт, навіть озброєний стосується тільки окремих територій країни. Більше того, під час війни уряд держави оголошує воєнний стан з усіма його наслідками для країни, це виключає фінансову допомогу і транші для розвитку з сусідніх держав, закриваються повітряні коридори для курсування цивільних літаків через цю країну, порушуються торговельні та культурні відносини, вводиться комендантська година і т.ін., але таке положення необхідно для надання безпеки мирному суспільству. У війні задіяні вагомні ресурси науково-технічної сфери для досягнення політичних і економічних цілей, а конфлікт знаходиться на менш професійному рівні підготовки суб'єктів.

Отже, конфлікт відрізняється від війни за масштабом, впливом на суспільство та методами боротьби, а саме – вибіркова агресія на окремі території, частини населення, частіше використовується нелетальна зброя, розмиті просторові і часові межі. До того ж, особливість будь-якої війни є руйнування політичної та економічної системи супротивника, знищення ворожої системи соціального світу з використанням військових засобів, а в конфлікті задіяна окрема сфера інтересів, яка передбачає досягнення бажаного і не має на меті розгром або поневолення «країни – жертви». Якщо агресія країн посилюється і руйнівні процеси охоплюють усе суспільство, то починається війна. У війні чітко визначена стратегія, в той час як конфлікт може перебувати в стихійному, самоорганізованому, нераціональному виді боротьби без стратегічної мети. Істотні характеристики конфлікту і війни мають схожість в хаотичному, дезорганізаційному, неузгодженому, дисгармонійному характері. Що стосується часових рамок – війна частіше має більш довготривалий перебіг, ніж конфлікт, хоча, буває довгостроковий конфлікт, коли спірного питання і загального інтересу сторони не мають, а конфлікт триває як збережена форма відносин при загубленому змісті [105, с. 645].

Результатом конфлікту може бути погіршення ситуації, при втраті міри, переходу якісної та кількісної сторін конфлікту у велику амплітуду руйнування і дезорганізації, змінюються властивості соціального світу, що призводить до війни, але якщо конфлікт вирішується це призводить до мирної угоди. Мирний конфлікт не передбачає розвитку подій агресивним шляхом і гарантує для обох сторін мирне врегулювання без задіяння зброї та інших методів збройної боротьби.

Якщо конфлікт завершується врегулюванням ситуації в мирну амплітуду відносин між конфліктуючими сторонами, то під «урегулюванням» в широкому сенсі розуміються будь-які дії, спрямовані на запобігання або припинення збройної боротьби і вирішення протиріч у мирний спосіб [14, с. 69]. Отже, відмінність між війною і конфліктом полягає також і в процесі урегулювання. Завершення конфлікту має шанси бути мирним для обох сторін до моменту ескалації агресії і протистояння. Війна триває до остаточного досягнення мети однією зі сторін і не може бути припинена на початковій стадії.

Урегулювання конфліктів, включає: аналіз можливостей обмеження відкритого конфлікту, припинення конфліктних дій, зниження рівня протистояння сторін, деескалацію напруженості, зниження рівня ворожості у відносинах, відмову кожного учасника від односторонніх дій і перехід до пошуку спільного вирішення проблеми [14, с. 79]. Нарешті, результатом успішного врегулювання конфлікту стає мир, коли сторони підтверджують непорушність світової системи без шкоди для позиції кожної з них [14, с. 83].

Отже, конфлікт проявляється як хронотоп та подія у соціальному світі, прояв основних протиріч миру та війни як вузол переплетення суб'єктних відносин, інституалізації ресурсів і розвитку миротворчої та воєнної діяльності. Кульмінацією конфліктної ситуації є війна, всеохоплююче озброєне протистояння сторін. Миротворення та узгодження є основними механізмами виправлення стану соціального світу із військової загрози до мирної обстановки. «Замирення» розглядаємо як деформацію процесу миротворення, основні

конфліктні проблеми стають латентними, а мир перетворюється на штучну злагоду заради відновлення спокійного життя в соціальному світі.

Таким чином, як всередині держави, у міждержавних відносинах так і в громадянському суспільстві в усіх його сферах (економічній: приватні підприємства, кооперативи, акціонерні співтовариства; соціальній: сім'я, громадські недержавні організації, політичні партії, органи самоуправління; духовній: церква, наукові, творчі спілки, ЗМІ; а також сфера бізнесу) виникають конфлікти, кризи, протиріччя, неузгодженні процеси, що негативно впливають на загальний стан соціального світу. Якщо конфлікт призводить до згоди, то вибудований мир із згоди призводить до війни, а керують цими процесами суспільні відносини і суспільство.

Оскільки соціальний світ у діалектичній єдності війни і миру відображає зміст організації та взаємодії сукупності елементів, компонентів або зв'язків між ними, які знаходяться у діалектиці організації та дезорганізації, миру та війни, у процесах управління та самоорганізації, то відповідно відбуваються трансформаційні процеси в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

«Новітній філософський словник» під редакцією О. Грицанова визначає поняття «трансформаційних процесів в суспільстві» як соціально-політологічне пакетне поняття, яке виражає перехід до якісно нового стану організації суспільства, що здійснюється як результат наростання питомої ваги нерівноважних і нелінійних взаємовідносин (І. Пригожин) зі своїм оточенням [103, с. 1051]. Отже, трансформаційні процеси виникають внаслідок радикальних структурних, а також суспільно-історичних змін в суспільстві. З точки зору синергетики такі процеси відбуваються на основі самоорганізаційних процесів у відкритій, складній, нерівноважній, нелінійній системі.

Так, в екологічній сфері в результаті досягнення миру після воєнних дій з приводу небезпечної екологічної ситуації в країні відбувається впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, перехід на сучасні технології переробки та утилізації відходів, реформування комплексу державних заходів для екологічної безпеки країни. В

економічній сфері відбувається переструктурування економіки відповідно до сучасних умов світового ринку. Здійснюється реформування економічних процесів виробництва, споживання та розподілу, зміна економічних орієнтацій згідно досягнутих цілей війни. Наприклад, уряд держави відмовляється від централізованої планової економіки та приймає ринковий тип економіки країни, а саме: відбувається захист та розвиток підприємств приватної власності, запроваджується широка програма приватизації, на внутрішньому ринку вводиться вільна цінова політика, завершується діяльність нерентабельних державних та приватних підприємств, розробляється нова система оподаткування та правових норм для виробництва та збуту товарів на ринкових засадах, тощо), а також здійснюється перехід на нові форми зовнішньоекономічної діяльності. Соціальна сфера у післявоєнному конфліктогенному соціальному просторі характеризується самоорганізаційними трансформаційними процесами в суспільстві, у випадку, якщо нова ідеологія країни не прийнята усіма членами суспільства. Відбувається поглиблення регіональних відмінностей населення країни, змінюються ідеологічні масові настрої. Тому в країні проводяться державницькі соціальні реформи задля переходу на новий рівень гідних умов життя людини, соціальних груп, спільнот, суспільних організацій, суспільства в цілому. У контексті цих реформ відбувається соціальна підтримка громадян, дотації від держави та приватних підприємств для соціально незахищених верств населення, здійснення діагностики суспільства для аналізу нового характеру самовизначення народу, гарантування прав і свобод кожному громадянину країни.

Реформи у політичній та державній системах відображають зміну правлячої верхівки, відмову від монополії однієї політичної партії задля руйнації бар'єрів для побудови демократичного громадянського суспільства, встановлення законності та правопорядку, досягнення свободи країни, внутрішньополітичної та зовнішньополітичної стабільності, розвиток державності. Воєнно-технічна сфера зосереджується на реформах в інформаційній, технічній та воєнній сферах країни, зміні пріоритетів воєнної

справи або впровадженні конверсії – радикального послаблення виробництва зброї для державних воєнних потреб, чи акумуляції державних коштів для виробництва зброї та фінансування боєздатної армії, впровадження новітніх технологій у розвиток воєнної справи, трансформації у державних комунікативних відносинах. І нарешті, відбувається зміна духовно-культурних орієнтирів, відродження нації, руйнування бар'єрів для розвитку суспільних відносин у мистецтві, – літературі, живописі, музиці, архітектурі, кіно, театрі і т.д., що призводить до консолідації держави і суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що стан розвитку соціального світу визначається через домінуючі процеси у сферах життєдіяльності суспільства (умиротворення, миротворення, війнотворення), а також відображується у розвитку соціальних інститутів, які є специфікою масштабування, об'єктивації суб'єктної діяльності. За відсутності злагодженої діяльності та дисфункції соціальних інститутів ситуація у соціальному світі змінюється, починає нарощуватись конфліктність у відносинах між державою і громадянським суспільством та посилюється боротьба між процесами управління та самоорганізації, виникає абсолютизація одного із процесів. Таким чином конфлікт переростає у відкриту війну. Суттєвим для розвитку соціального світу є протиріччя процесів управління та самоорганізації як основних драйверів його розвитку. Тобто від протиріччя управління та самоорганізації, які характеризуються конфліктною ситуацією в соціальному світі залежить стан соціальних інститутів і подальший якісний процес миру або війни. Суб'єкти управління та самоорганізації реагують на абсолютизацію одного із процесів, що призводить до якісних змін у способі організації системи, мир перетворюється на війну, і навпаки. А також, управління та самоорганізація наявні у різноманітних вимірах соціального світу і визначають їх якісні зміни.

Були досліджені особливості війни та конфлікту, а також узгодження та миру у післявоєнних і конфліктних ситуаціях в соціальному світі. При неузгодженості взаємозв'язку держави і громадянського суспільства

з'являються конфліктні ситуації в соціальному світі, які мають здатність розповсюджуватися на все суспільство і перетворюватися у війну.

3.2. Детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу України

Сучасний етап розвитку України можна охарактеризувати як перехідний, у якому перехід здійснюється від неорганізованого капіталізму до демократичного сталого розвитку суспільства, відбувається узгодження тенденцій формування глобального світу та фактичного набуття незалежності. Посилення цих тенденцій загострюється в умовах напруження міжнародних відносин, які перетворюються у воєнні дії. У цей час виникають порушення соціальної, політичної, економічної тощо систем, дестабілізуються процеси державного управління у взаємозв'язку із самоорганізацією громадянського суспільства, держава втрачає свій авторитет серед громадян. Локальні конфлікти переростають у всеохоплююче організоване протиборство в усіх сферах життєдіяльності суспільства країни та на міжнародному рівні. Тому актуальним є визначення детермінант оптимізації діалектичного взаємозв'язку миру та війни України як суб'єкта розвитку соціального світу у сучасних умовах.

У дослідженнях попередніх років стан українського суспільства визначався як «дрімота перед духовно-політичним пробудженням». Але сучасна ситуація демонструє нам, що держава слабка і залежна, нація дезорієнтована і деморалізована, демократія олігархічна і дефективна. У політичній ситуації нинішньої України тріадна взаємодія «громадянин/держава/суспільство» просто не спрацьовує, оскільки відсутні повноцінні елементи цієї взаємодії [67, с. 13]. Тобто головними елементами тріадної взаємодії є свобода кожного громадянина, демократія, єдність народу у національній ідеї, правова держава, дотримання законів і норм суспільного порядку, державна та суспільна відповідальність тощо. Акцентується увага, що відносини громадянського суспільства України і держави у вимірах управління та самоорганізації неефективні для розвитку суспільства і соціального світу. Через низку проблем минулих років, які мають

значний відголосок у сучасності, нація не здатна існувати згідно з демократичними канонами суспільного устрою і мирно організовувати життя як всередині держави, так і на рівні міжнародних відносин.

З історичної точки зору, ключовим на етапі становлення української держави було завдання розробки стратегії державного розвитку не лише як довгострокового, послідовного, конструктивного й раціонального плану дій, але, передусім, – як світоглядного, підкріпленого ідеологією, феномена. Лише за таких умов, на нашу думку, може бути забезпечено перетворення абстрактного у конкретне, ідеального у реальне. Розробка державної стратегії на світанку незалежності ускладнювалася впливом низки несприятливих, хоча й об'єктивних, факторів [172, с. 15]. Йдеться передусім про суспільні перетворення у 1980–1990 рр., які історично трансформували політичну систему України, започаткували становлення демократії та основи для правової держави. Якісних змін набули політичні, державні, економічні, культурні, тощо, інститути. Необхідним було вироблення національної ідеї українців паралельно із переходом на нову ринкову економіку, появою нових політичних лідерів та наявністю змін в усіх сферах суспільства. Таким чином, формувався новий спосіб життя, який був незвичним ані для народу, ані для владної верхівки, що спричинило розбіжності у поглядах громадянського суспільства та держави.

Розвиток українського суспільства на демократичних засадах ускладнювався пострадянським менталітетом. Адже, як зазначає А. Абдула, для пострадянського простору характерний процес формування псевдодемократичних інститутів, які, створюючи лише видимість демократії, свідомо підтримуються громадянами на тлі загального розчарування у демократичних ідеалах або їх неприйняття [3, с. 197].

О. Шевченко пов'язує проблему соціальної та політичної орієнтації українського суспільства із ціннісною кризою, яку ми спостерігаємо в пострадянських країнах (зокрема в Україні), і яка є проявом аналогічної кризи світового масштабу [174, с. 73].

Але не лише ціннісна, внутрішня державна і соціальна кризи заважали розвитку унітарності України і єдності суспільства, зовнішня політика не була збалансованою по відношенню до сусідніх держав, а Україна розглядалася світовою спільнотою як незріла країна із невизначеними державними і міжнародними пріоритетами.

В. Таран вважає, що не дивлячись на двадцятирічний період існування України як незалежної, суверенної країни, процес українського державотворення продовжує залишатися у стадії розвитку, відчуваючи на собі різноманітні фактори впливу. Одним із них можна вважати російський фактор, який за своєю роллю у соціально-політичному житті України посідає одне із провідних місць, постійно змушуючи державну владу вносити корективи у зміст внутрішньої і зовнішньої політики країни [144, с. 66].

Відомо, що існують дві концепції розвитку соціального світу країни: світ доріг та світ кордонів. Світ доріг представлений євроатлантичною цивілізацією (Євросоюз, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія), а також окремими яскравими аватарами – Японією, Південною Кореєю, Сінгапуром. Закритий світ кордонів представлений Росією, Китаєм, значною частиною ісламської спільноти, а також певними силами всередині США, Європи та інших країн [113]. Із часів Київської Русі Україна тяжіє до світу доріг як відкрита, здатна до розвитку держава. Боротьба всередині суспільства та із ворожими країнами відбувалась не за територію, а за духовну ідею визволення народу, за істину, в цій боротьбі домінуючими були геокультурні, гео економічні цінності. У той же час Російська імперія світу кордонів збагачувала себе жорсткими умовами ієрархічного існування суспільства, завоювання сусідніх земель та геополітичним форматом війни.

Свобода слова і думки в Україні є втіленням відкритості держави для суспільства, а також, для виявлення єдиної державної стратегії і спрямування дій у суспільно прийнятому напрямі, вітчизняне право відкриває перед громадянами такий канал прямої політичної участі, як референдуми [50, с. 84]. Але негативним моментом став нелегітимний референдум у Автономній Республіці

Крим та м. Севастополь 16 березня 2014 року, за результатами якого здійснено від'єднання частини України. Вслід за ним 11 травня 2014 року у Луганській та Донецькій областях відбулися незаконні референдуми про незалежний статус регіонів. Це поклало початок сучасним хаотичним антиукраїнським процесам в державі.

Зазначена відсутність єдності в суспільстві та негативна ситуація в соціальному світі минулих років і сучасності, незадоволення народу урядом і політичним світом в країні доводить, що політична еліта України показала свою незрілість і некомпетентність, а її конструктивність вичерпалася. Це стосується як владної коаліції, Президента України і його команди, так і опозиції [93, с. 60]. Тобто головною метою представників влади було не забезпечення населення необхідними благами, не досягнення невирішених стратегічно-важливих внутрішньополітичних та міжнародних питань, а здобуття власного збагачення.

Більшість населення була переконана, що 1) провідну роль у житті суспільства упродовж років незалежності відіграє мафія і злочинний світ (найбільшу підтримку теза отримала у 2000 р. – 43,1% респондентів, найменше у 2005 р. – 30,7%, а у 2012 р. – 38,6%); 2) політичні лідери нездатні ефективно керувати країною (у 1994 р. у цьому були переконані 24,7% респондентів, найменше поділяли таке твердження у 2005 р. – 18,0%, найбільше у 2012 р. – 49,1%) [50, с. 127]. Це дає право стверджувати, що довіра населення України до політичної влади і адміністративних органів була вкрай низькою, що і призвело до революційних настроїв громадян.

Іншою проблемою стала поява в Україні поняття імітативних виборів, як президентських, так і парламентських, які є типовою ознакою авторитарних режимів, що функціонують за ширмою декоративних демократій [92, с. 55].

Але при існуванні громадянського (цивільного) суспільства – сфери спілкування, взаємодії, спонтанної самоорганізації та самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, які захищені необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави і в яких переважають громадянські цінності, вплив на державу з боку народу

посилюється [46, с. 22]. Оскільки права і свободи громадянина України закріплені в основному законі держави – Конституції України, то слідування їй із залученням громадської самоорганізації є основою для еволюційного розвитку країни і суспільства. Тому активна участь громадянського суспільства в житті держави із дотриманням усіх норм і законів, а також громадські заходи щодо перетворення дійсного незадовільного політичного режиму в країні є найбільш важливими у мирному розвитку соціального світу. У суспільній свідомості усе частіше з'являється бажання змінити стан соціального світу в Україні за допомогою самоорганізаційних впливів, очистити політичну еліту шляхом всенародної люстрації та побудувати правову, демократичну державу зі злагоджено функціонуючими державними інститутами та організаціями громадянського суспільства.

Найефективнішим демократичним механізмом впливу громадянського суспільства на державну владу є механізм громадської думки. Громадська думка – це реальне соціальне явище, найбільш динамічний та варіабельний стан суспільної свідомості [91, с. 99]. Свобода громадської думки спрямована на вільну організацію масових акцій, публічного висловлювання думок, а також забезпечення самоорганізаційних об'єднань необхідною інформацією з боку держави, тобто вільний доступ до інформаційної бази держави.

Наявність в Україні таких тенденцій як існування опозиції, прецедент «Майдану», Помаранчевої революції, Революції гідності, які довели можливість активності мас та їх здатність до соціальних протестів, призвела до того, що в Україні, на відміну від Росії, сформувався «гібридний режим», який ще не зовсім осмислений сучасною політологією, та якому американські політологи С. Левицький та Л. Вей дали назву «конкурентний авторитаризм» [176, с. 52]. Мається на увазі конкуренція громадянського суспільства із державною владою, що призводить до ідеологічного розколу країни та війнотворчих процесів у соціальному світі. За такої конкуренції є загроза анархічних настроїв народних мас, тому взаємодія держави і громадянського суспільства, управління та самоорганізації має бути гармонізована.

За даними моніторингового дослідження 2005 р., понад 20% респондентів, тобто п'ята частина дорослого населення країни, брали участь в тій чи іншій формі в подіях на Майдані [120, с. 5]. Ці революційні настрої суспільства у державі згодом переросли з конфлікту, без вирішення нагальних потреб розвитку суспільства, у сучасну зовнішню агресію та громадянську війну.

Соціологічні моніторингові опитування, проведені з 1994 по 2004 рр., та висновки багатьох дослідників підтверджують суттєве наростання протестного потенціалу суспільства, який складався з багатьох факторів економічного, соціального та політичного невдоволення населення існуючим станом речей у країні [120, с. 6]. Отже, експертні соціологічні дослідження доводять, що протестні наміри, енергія обурення у народу накопичувалася роками. Стимулюючими механізмами було обурення від імітаційних президентських виборів, недієздатного уряду, який не забезпечував необхідних умов для існування правової держави. А головними гаслами тих подій на майдані були досягнення свободи, демократії, і забезпечення прав людини.

Опитування у 2004 році показали таку картину: 74% населення вимагають рівності усіх громадян перед законом, 46,9% – захищеності від зловживань влади, 27% – свободи слова, поглядів і переконань, 26,3% – можливості контролю з боку громадян за рішеннями влади, чим визнається відсутність у суспільстві умов для його солідаризації [50, с. 115]. Об'єднанні суб'єкти соціального світу України спільними ідеями та проблемами, почали виробляти механізм вирішення цих питань, і ним стали революційні дії та впровадження у життя намірів суспільства. Миротворення у діях населення проявлялося як багатотисячні мітинги на головній площі країни – Майдані Незалежності.

Таким чином, помаранчева революція позиціонується в сучасній історії як продовження визвольного руху від комуністичного правління (революція 1989–1991 рр.), тобто як антикомуністична революція. Вона остаточно затвердила формування нового способу організації суспільного життя, заснованого на демократії, праві та свободі. А також, заохочувала вплив та участь громадянського суспільства проти абсолютизації державного управління,

авторитаризму олігархічної влади, здійснила зміну пріоритетів як політичних, так і соціальних, підштовхнула усе суспільство до об'єднання та вироблення національної ідеї. Та головне – вектор уваги в геополітичному плані став орієнтованим на європейський розвиток.

Більшість учасників революції (70,4%) вважають, що революція поклала початок народженню політичної нації в Україні (серед тих, хто не брав участі в подіях, таких 28,1%), 37,3% активістів згодні з думкою, що сама революція була наслідком пробудження національної свідомості (проти 13,9% серед неучасників), Україну як свою Батьківщину сприймають 94,9% учасників і 89,5% пасивних громадян, які не брали участь у цих подіях [145, с. 68]. Отже, на думку респондентів, революційні події 2004 року зробили великий внесок у формування свідомості незалежної нації, пробудження її від псевдodemократичного режиму та самоідентифікації українців.

В той же час, помаранчеву революцію деякі вчені розуміють як недореволюцію. Швидше, помаранчева революція є мирним, цілеспрямованим організованим, коригуючим політичним бунтом, який певним чином «підчистив», уточнив і стимулював попередньо поставлені перед Україною завдання [145, с. 60]. Аналіз післяреволюційного стану країни показав, що більшість соціально-політичних вимог не були здійсненні і відбулася зміна однієї політичної еліти на іншу.

Утім, на початку 2004 р. в країні спостерігалось суттєве піднесення рівня життя і соціального самопочуття більшості населення. Події помаранчевої революції переломили адміністративний сценарій президентських виборів в Україні наприкінці 2004 р. У 2005 р. вперше було зафіксовано значне підвищення рівня демократизації масової свідомості за цілою низкою показників, і передусім у політичній і морально-психологічній сферах: рівень довіри Президенту становив 49,2%, до Верховної Ради – 28,5%, до уряду – 36,6%, підвищення соціального оптимізму – очікувань і впевненості в тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься – 21,1% [125, с.462–501]. Ці показники були найвищими за всі роки незалежності України. Проте революційні очікування, надії й ілюзії не

витримали постреволуційних реалій, які призвели до відновлення застійних тенденцій і зворотних настроїв в українському суспільстві. Уже влітку 2008 р. соціологічні центри країни почали фіксувати погіршення оцінок громадянами соціально-економічної ситуації у країні. За даними фірми «Юкрейніан соціолоджі сервіс», з серпня до жовтня 2008 р. частка негативних оцінок щодо соціально-економічної ситуації зросла з 58% до 74%. За цей самий період частка незадоволених своїм життям збільшилася з 41% до 53%. Наприкінці 2008 р. понад 80% опитаних вважали, що в Україні склалася політично напружена, кризова, критична ситуація [131, с. 285–286; 124, с. 307].

Європейські цінності, які вибудовувалися майданом не були втілені в життя, а також, більшість запланованих реформ та змін, які навіть, були протилежного вектору та пропонувалися державною владою, не стали досягнуті. Тобто, відбувалася повна неузгодженість народних бажань із державними.

Так, розчинилися, не знайшовши інтересу більшості суспільства, ініціативи про проведення референдумів, щодо НАТО (2006 р.), щодо НАТО та Єдиного економічного простору (2009 р.), щодо вступу до Митного Союзу (2013 р.), які були практично мовчазно проігноровані владою, свідомою того, що згадані ініціативи, як показували соціологічні обстеження, не мали достатньої підтримки більшості населення [50, с. 84].

Поштовхом до наступного протесту громадськості стали конституційні реформи, які закріпили безпрецедентну для України форму президентського правління та створили базу для подальшої монополізації влади [176, с. 54]. Політичний режим перетворювався в авторитарний, здійснювалося активне маніпулювання громадською думкою шляхом контролю ЗМІ та фальсифікаціями даних експертних досліджень. Державне управління стало домінувати над самоорганізацією громадянського суспільства. Така ситуація змінювала не лише свідомість українців, а й сусідніх країн.

Прикладом безладу в державній владі, масової фальсифікації даних та використання адмінресурсів є численні порушення на парламентських виборах – 2012 року на користь представників правлячої партії, безпосереднє втручання в

роботу виборчих комісій за допомогою «Беркуту» або кримінальних угруповань [176, с. 55]. Такий вплив державної влади став породжувати непатріотичність та антиукраїнські наміри значної частини політичних партій та самоорганізаційних об'єднань України.

Парламентські вибори 2014 року забезпечили створення коаліції із конституційною більшістю. Але влада не провела конструктивних демократичних реформ у судочинстві та у боротьбі із корупцією на вищих ешелонах влади. Таким чином, суттєвого покращення політичної ситуації в країні не відбулося, народна довіра до влади також не зросла.

Згідно Моніторингу соціальних змін 2015 року по відношенню людей до влади, зазначимо, що у 2012 р. більш як половині опитаних (53%) було важко визначити свою прихильність до запропонованих політико-ідеологічних течій. Проте через два роки «неідентифікованих» респондентів стало менше (49%). У 2015 р. таких опитаних стало ще менше (39%). Це означає, що в умовах надзвичайних подій 2013–2015 рр., пов'язаних з військовою АТО проти сепаратистів на сході країни, політико-ідеологічна ідентичність соціуму набуває більш виразної концентрації [152, с. 75]. Тому, ідентифікація громадян до тієї чи іншої політико-ідеологічної течії прямо пропорційна до ситуації, що складається в Україні.

Так звана «п'ята колона» українського політикуму здійснювала підривну діяльність всередині країни, граючи на стереотипах радянсько-комуністичної свідомості і так званого «інтернаціоналізму», за яким ховається великодержавний російський шовінізм. Більше того, ця «п'ята колона» давала надію зовнішнім силам на внутрішню підтримку частини населення в разі вторгнення в Україну [93, с. 62]. Тобто гасла неіснуючого пригноблення російської мови та запровадження її як другої державної, пропаганда «слов'янського братерства», заперечення вступу України в НАТО та ЄС – призвели до війнотворчих процесів та стали виробляти суб'єктів війни в суспільстві задля захисту своєї державності та відстоювання інтересів України.

Упродовж останніх років суттєво знизилася міра амбівалентності цих уподобань – співіснування у масовій свідомості кількісно відмінної, але значної одночасної підтримки взаємовиключних «східного» та «західного» напрямів зовнішньополітичної інтеграції України. Переважання підтримки приєднання України до союзу Росії й Білорусі змінилося переважанням підтримки вступу України до Європейського Союзу [152, с. 53].

Ознакою українського політичного життя було вибіркове правосуддя (справи Ю. Тимошенко, Ю. Луценка та інших), а також розповсюджувались поліцейські репресії. Найбільш виразно така форма політичної поведінки влади проявилася по відношенню до учасників протестних акцій під назвою «Євромайдани», які розпочалися наприкінці листопада 2013 р. [50, с. 39].

Паралельно із зазначеними репресіями значно знизився рейтинг свободи слова України. Якщо у 2009 р. країна займала 89 місце, у 2010 р. – 131-е, у 2011 р. – 116-е, у 2013 р. – 126-е. [50, с. 37]. Тобто публічна критика політиків, чиновників і перших осіб держави не схвалювалася правоохоронними органами, а будь-які спроби активно висловити свою думку придушувалися адміністративно та фізично.

Інший показник – це «рівень страху народу». На початку 2014 р. наклалися дві знакові події – постмайданний вплив та шок від агресії Росії. Тому для порівняння збурення у громадській думці вибрані два роки: а) 2013 р. – пора заглиблення у авторитаризм та підготовку задачі України під протекторат Росії та б) 2014 р. – рік, як зазначено, подвійного шоку – впливу [152, с. 216]. Таким чином, збурення в динаміці страху народу відбувалось поступово із погіршенням рівня життя, рівня довіри до влади і рівня впливу російської агресії на свідомість українців.

Небажання влади своєчасно піти на компроміс з «євромайданівською» опозицією призвело до переходу протистояння у стан фізичного насильства із застосуванням силовими структурами вогнепальної зброї, що у підсумку збільшило кількість постраждалих з обох боків до понад 1000 чоловік, у т.ч. більше 100 загиблих, поклало край можливостям досягнення компромісу і в

решті решт призвело до зміни політичної влади у країні [50, с. 60]. Ці події завжди пам'ятатимуть в усьому світі та в українському суспільстві як спробу абсолютизації державного впливу на суспільство, яка отримала у відповідь активний народний спротив проти авторитарної влади.

У 2015 р., як і в 2014 р., найбільші частки респондентів сприймали масові протести у 2013–2014 рр. як «народне повстання проти влади» [152, с. 221]. Є сенс вважати, що протестні настрої охоплювали усі регіони країни, це було явище одного цілого, що відбувається й до сьогодні.

Скориставшись відсутністю реформ в Україні керівництво Російської федерації з ініціативи В. В. Путіна посилили інформаційну війну і використовували спецназ для анексії Криму. Тим самим були порушені міжнародні закони про гарантії цілісності території та суверенітету України. Згідно Будапештському меморандуму (5 грудня 1994 року) Росія, Великобританія, США гарантували територіальну цілісність і суверенітет України, як держави, що відмовилася від ядерної зброї.

На український проєвропейський вибір і Революцію гідності на Майдані (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) прозвучала агресивна відповідь «русского міра» – анексія Криму (березень 2014 р.), окупація частини східної України і створення місцевих квазідержавних «народних республік» (квітень 2014 р.) [143, с. 71]. Отже, країна стала внутрішньо розбалансована і слабка, що дало змогу руйнувати її ззовні, відбулося порушення державних границь унітарної країни зі сходу на південь, здійснено захоплення півострову Крим Росією.

Зазначимо, що життєзабезпечення Автономної Республіки Крим до захоплення Росією проводилося ресурсами України: електропостачання, водозабезпечення, постачання продуктів харчування, транспортні послуги. Російська Федерація єдиним виходом для вирішення цих проблем знайшла створення Новоросії, тобто захоплення агресором нових територій України (початковим етапом створення Новоросії стала окупація частини території Луганської та Донецької областей).

Тож, паралельно почалась громадянська війна між прибічниками та супротивниками подій, населення мобілізувалось в самоорганізаційні обороні загони, а також, у національні військові об'єднання задля протистояння зовнішньому загарбнику.

Оскільки деякі науковці досліджують Україну як регіональну цивілізацію («Внутрішня Русь», «Малоросія») від «великої» російської, або пострадянської, то, розглядаючи майбутнє України як регіональної цивілізації, ми не повинні ігнорувати російський фактор ані в плані збереження українського суверенітету, ані в плані економічної, воєнної та інших сторін національної безпеки [94, с. 298]. Природним для Росії є зміцнювати свій геополітичний державний потенціал шляхом підпорядкування сусідніх країн, серед яких є Україна.

При цьому не варто помилятися, що орієнтація на нейтралітет зупинить економічну, політичну, інформаційну та інші види агресії Росії. Росія ніколи не дотримувалася договорів про «вічний мир», «про нейтралітет» і т.д. [94, с. 309]. Тобто, сучасні події підтверджують, що агресію Росії неможливо подолати нейтральним відношенням суспільства і держави до цієї проблеми.

І до того ж, на жаль, диктатури прекрасно підготовлені до застосування насильства. У них, як правило, набагато більше зброї, транспорту і військ [173, с. 13]. А ненасильницька боротьба набагато складніше і різноманітніше, ніж насильство. І народ, і громадські інституції використовують психологічну, соціальну, економічну і політичну зброю: протести, страйки, бойкоти, відмову від співробітництва, вираження невдоволення і народне самоврядування [173, с. 34]. Отже, позиціонуючи Росію як державу із диктаторським правлінням, а українське керівництво як прихильників ненасильницьких дій, необхідно змінити методи боротьби на більш рішучі, адже мирні заходи у гібридній війні вже не ефективні.

Зараз відбувається війна на Сході України, яка може призвести до зіткнення цивілізацій та розділення світу на західний та східний, а точніше демаркувати цю границю ще виразніше за допомогою прибічників України та

Росії. Ця війна носить фундаментальні, трагічні глобальні наслідки та детермінується як гібридна із застосуванням економічних, військових, інформаційних, тощо, протиборств.

Абсолютизація східних регіонів породила демаркацію частини незалежної країни та створення так званих «ДНР» та «ЛНР», в яких скупчилися «народні ополченці», українські та російські терористичні угруповання, представники російських спецназівців, «казаків» та бойовиків із Північного Кавказу. Наявність регулярних військ російської армії являє собою псевдомиротворчу діяльність російського уряду щодо України, в якій поєднуються поставки так званої «гуманітарної допомоги», та постачання зброї і військово-технічного оснащення протиборчій стороні на території України.

«Гібридна» війна Росії проти України об'єднала і тим самим посилила в собі серію міжнаціональних, міждержавних і міжконфесійних конфліктів. Були грубо порушені межі української держави, єдність української політичної нації, конфесійна самобутність [143, с. 72].

Дослідники, політологи та дипломати намагаються віднайти головну мету Росії у цій війні. Припускають, що стратегічна мета Росії полягає зовсім не у приєднанні частини української території – великій чи маленькій, а у встановленні на українській території довгострокового керованого хаосу [113]. Таким чином, керований хаос дає можливість використовувати природні та матеріальні ресурси країни без будь-якої відповідальності та контролю, маніпулювати Європою через нестабільну і слабку Україну, а головне – не допустити такого розвитку демократизації та свободи громадянського суспільства в Росії.

Для утримання влади в Російській федерації посилюється тиск на засоби масової інформації, обмеженням свободи громадян, порушення їх конституційних прав і посилення силових органів. При президентові В. В. Путіні створюються війська національної гвардії, що знаходяться в його особистому підпорядкуванні. У той же час, Європейські країни і США фактично гарантують

збереження санкцій проти Росії до відновлення територій України, включно з Кримом.

Регіональні проблеми України перетворюються у традиційну війну із застосуванням засобів збройного насильства задля досягнення політичних цілей Росії. Природою даного воєнного конфлікту є взаємна образа держав один на одного. Із боку Росії – невизнання самостійності української державності, економіки, політичної компетентності. Із боку України – мовне питання усередині суспільства, потерпання від Росії. Але обидві країни пов'язані міжнародними економічними, політичними, стратегічними геополітичними відносинами. Звідси, такі відносини між сусідніми державами створили не конкуренцію, а суперництво, яке ще більше роздмухує внутрішні протиріччя країн. В той же час, відмінність між Україною та Росією полягає у ступені свободи суспільства. В Україні вільне суспільство породжує конфлікти та вирішує їх без деструктивної агресії. Що стосується Росії – ця країна тяжіє до авторитарного стилю управління, для якого суттєвими є жорсткий внутрішній порядок, сувора дисципліна. Таке суспільне життя не здатне вирішити проблемні питання всередині системи й агресія виливається ззовні, навіть, на сусідні держави.

Війна відбувається на двох фронтах. По-перше, фронт «Україна та «сепаратисти», тобто українські громадяни, які настроєні агресивно до нинішньої влади та усього українського та бажають від'єднатися від держави – таке протиборство можна описати як громадянську війну. Інший фронт – «Україна та Росія», геополітична війна двох незалежних країн, всередині України – це відносини українців та іредентистів, тих, хто хоче приєднатися до Росії.

Ці воєнні фронти детермінуються і через різні рівні. Геополітична війна, «війна Ареса», тобто Марса, згідно із класифікацією С. Переслегіна, ведеться за приватизацію простору, ресурси та територію. А геоекономічна війна, «війна Афіни», ведеться за приватизацію часу, контроль над потоками та системою норм та правил [113]. Таким чином, на геополітичному рівні знаходяться війни

між «патріотами», «сепаратистами» та «іредентистами», між Україною та Росією. До геоекономічного рівня відносимо протиборство на Майдані за національну ідею, проти посткомуністичного устрою, бюрократизації влади, корупції тощо. Якщо Росія у своїй державній політиці звертає увагу більше на геополітичні цілі, Україна у цей час веде війну на більш високому рівні – геоекономічному, ведучи боротьбу за свою незалежність.

Оскільки у сучасному глобалізованому світі виникла небезпека тероризму, застосування зброї масового ураження, руйнівні процеси набувають глобальний характер. Ці обставини, що стали прикметною рисою сучасного світу, пояснюються динамічністю змін геополітичної обстановки, дисбалансом військової потужності держав, стрімким розвитком засобів збройної боротьби і способів ведення бойових дій і появою на цій основі нових концепцій війни [156, с. 9]. Сучасна війна на Сході України становить глобальну загрозу для розвитку європейських держав. Тобто, на зміну масштабним війнам цивілізацій пришли локальні озброєні сутички, детерміновані культурними і воєнними протиріччями сусідніх держав.

Політичні діячі різних країн, культур та народів світу, намагаються зобразити війну як продовження політики уряду, ототожнюють цю форму соціального світу із конфліктами, зіткненнями, боротьбою. Але таким чином, вони інституалізують війну, при цьому вона «політизується», перестає бути кримінальною діяльністю, масштабним продовженням побутового вбивства [13]. Таким чином, уряд знімає із себе відповідальність за свої дії та змальовує процеси миру та війни як неконтрольовані політикою та державою.

Але у світі сформувалися стійкі поняття: *peacekeeping and peacebuilding*, які перекладаються відповідно – підтримання миру та будівництва миру [192]. Ці процеси уособлюють головну роль взаємозв'язку держави із громадянським суспільством як «будівельників» соціального світу та основними акторами у протилежних процесах миру та війни. Наприклад, учасники шведського дослідницького проекту SIPRI аналізують осередки конфліктів у світі, їх ресурси; тенденції розвитку конфліктної ситуації, її причини, динаміку та

наслідки; збирають вичерпну інформацію про міжнародні багатосторонні миротворчі операції із підтримання та будування миру. Ще однією із міжнародних організацій, із якою необхідно Україні плідно співпрацювати для вироблення культури миру та отримувати необхідну інформацію для попередження конфліктних ситуацій заздалегідь – є PRIO. Це є міжнародний науково-дослідницький інститут, чия основна мета полягає в тому, щоб провести дослідження щодо умов мирних відносин між державами, групами і людьми. Інститут є незалежною, міжнародною та міждисциплінарною організацією і досліджує питання миру і конфлікту [190].

Сутністю воєнних конфліктів є насильство. Досить часто народ країни, яка потерпає від агресії іншої країни, піддається озброєній силі, дух народу зламується й частина спільноти приймає недержавні, антинаціональні ідеї країни-загарбника. Солідарність і патріотизм перестають бути домінантними у країні, повага до Батьківщини знижується. Така ситуація яскраво демонструється ставленням деяких прошарків населення півострова Крим та Східних областей, які відобразили маніпулювання російських ЗМІ на свідомість людей. Проведення незаконного референдуму в Криму стало аргументом для Росії щодо розколу цілісності України.

Тому ґрунтовна політика патріотичного виховання в Україні у наш час розглядається як міра діалектичного взаємозв'язку миру та війни. При цьому процеси управління та самоорганізації є стимулюючими для реакції суспільства, яка викликає відповідні дії і призводить до миру або війни. Сьогодні самоорганізація громадянського суспільства вимагає єдності з державним управлінням. У Запорізькій області це стимулювало розробку програми патріотичного виховання молоді, проведення науково-практичних конференцій як суб'єктивізації акторів патріотичного виховання. Головною темою обговорення у взаємодії громадянського суспільства та регіональних органів державної влади є вироблення стратегічних завдань, окреслення кола основних проблем теоретичних досліджень механізмів патріотичного виховання, гармонізації загального, особливого та конкретного у ньому.

Патріотизм визначено як «системоутворююче поняття національної свідомості і самосвідомості народу, яка відображається у любові до України, надії та вірі у краще майбутнє суспільства, знанні історії та надбань народу, гордості та відданості своєї Батьківщині, служіння Вітчизні заради України» [77, с. 291]. Разом із цим, патріотизм є вищим проявом ідейності та політичної свідомості в країні.

Як вже зазначалось раніше, сучасні процеси глобалізації та регіоналізації надають соціальному світу специфічні особливості та проблеми. У питанні патріотизму солідаризуємось із Т. Ніколаєвою, що «в умовах глобалізації почуття патріотизму залишається сильним, але пов'язаним із етнічним, регіональним і культурним фаворитизмом, але не з державним. У цих умовах для пробудження етнічного, релігійного, цивілізаційного патріотизму необхідна корекція державної національної політики і відповіді на нові виклики глобалізації» [99, с. 308].

Цілісність суспільства та державотворення як механізми зцілення соціального світу потребують визначення міри розвитку патріотизму, відмежування його від крайніх спотворених форм. По-перше, критерієм розвитку патріотичного виховання є ускладнення, вдосконалення форм виховної роботи, інноваційної діяльності у вихованні громадян, дієздатних особистостей, розвиток людино-центризму, гармонізація відносин людина-суспільство, громадянин-суспільство. По-друге, якісно нової міри життя у визначені стратегії життя особистості з домінацією розвитку своєї країни. Це перехід від системи самоорганізації, пов'язаний із фрагментарною діяльністю ентузіастів, до цілісної діяльності масштабних суб'єктів патріотичної діяльності держави і громадянського суспільства. По-третє, що тісно пов'язано з попередніми критеріями, це покращення життя як основний критерій патріотичної діяльності державних інституцій і громадянського суспільства, який проявляється у підвищенні рівня сталого людського розвитку, зростанні міри життя громадян України.

Об'єднуючись та впливаючи на місцеві органи управління, люди намагаються коригувати в двосторонньому порядку запити населення та держави, регулювати їх взаємодію та розвиток із врахуванням потреб усіх секторів суспільства.

У сучасній ситуації, гібридній війні із Росією, обидві країни переживають кризи в усіх сферах суспільства, наприклад, економічне напруження, яке впливає на усі економічні процеси і міжнародні економічні відносини. Але Росія зробила фатальну помилку, оголосивши Україні торговельну війну. Імперіалістична держава сама вдарила по своїй «п'ятій колонії» в Україні і різко підштовхнула євроінтеграційні настрої в нашій країні. Теперішня влада в Україні зрозуміла, що жодні коопераційні угоди з Росією не мають майбутнього [92, с. 297]. Поряд зі значними людськими і ресурсними втратами Росія та Україна повинні переорієнтуватися у торговельному питанні, шукати нові ринки збуту та нових торговельних партнерів. Стосовно Росії, зараз країна формує «залізну завісу» для власних громадян. Починається агонія у розвитку космічної галузі через розрив відносин з Україною. А також, потерпають такі сфери, як: авіамоторобудування, створення ракетної техніки, радіотехнічних засобів для управління стратегічними збройними силами.

Паралельно Україна змінює стандарти та погляди у бік Європи, а проросійські наміри стають «немодними», самосвідомість української нації змінюється у проєвропейському векторі. Але для України стає неможливою євроінтеграція, так як повільно проводяться економічні і політичні реформи. До того ж РФ розпалює військові осередки на території України, що ускладнює і питання про вступ України до НАТО.

О. Шевченко, досліджуючи стратегії формування національної ідентичності на пострадянському просторі, чітко зазначив відмінність націєтворення у Росії та європейських державах, зокрема, Україні. «Етнічність» в останніх виступає парадоксальною ознакою не «консервативної революції», а навпаки – спробою модернізації та «європеїзації» [175, с. 330]. Тобто, наша

країна більш адаптована до європейських цінностей, що проявляється у відсутності «культурного расизму», позитивному ставленні до мігрантів тощо.

Щодо євроінтеграції України, в Європі нас приваблюють більш реальні речі, ніж порожні ідеологеми. Це – новітні технології, ринок, наука, освіта, охорона здоров'я, рівень життя і т.д. Але щоб жити як у ЄС, треба і працювати як у ЄС [92, с. 296]. Тобто необхідне перетворення в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зміни на усіх ланках державного управління та громадянського суспільства, нові критерії розвитку соціальних інститутів та адміністративних організацій в країні заради досягнення європейського рівня життя, а саме – вироблення нового стилю мислення та світогляду, який створив би європейські цінності життя.

Підписана угода про Асоціацію з Європейським союзом 27 червня 2014 року остаточно визначила європейський вектор українського суспільства та розвитку держави. Але на шляху до європейських стандартів і норм життя, необхідно усунути та вирішити стратегічні питання в країні і виробити детермінанти оптимізації основних процесів в країні (мир, війна, управління, самоорганізація), які за гармонізації допомагають розвитку соціального світу, а за абсолютизації одного із процесів – призводять до руйнування системи. Серйозним кроком для співробітництва України з ЄС стало історичне голосування більшості членів Європейського парламенту за безвізовий режим для українських громадян (6 квітня 2017 року). Україна здобула безвізовий режим, який створює нові умови для соціально-культурної, туристичної, комерційної, наукової взаємодії України та ЄС, водночас з'являються нові ризики збільшенні міграції працездатних українців за кордон.

Аналіз минулих подій та сучасної геоекономічної і геополітичної ситуації в Україні, а також зазначені приклади антивоєнної та миротворчої діяльності суб'єктів соціального світу, дають підстави визначити основні детермінанти оптимізації взаємозв'язку протилежних процесів миру та війни, які визначенні у причинно-наслідковому зв'язку станів та способів організації соціального світу.

По-перше, суттєвим фактором розвитку українського суспільства та соціального світу є протиріччя цілісності розвитку українського суспільства у відносинах «регіони – держава» у процесі діяльності суб'єктів соціального світу. Тобто абсолютизація державної унітарності пов'язана із абсолютизацією деяких регіонів, що і визначає деформацію цілісності та відображує суперечливість в устрої соціального світу країни. Таке протиріччя призвело до громадянської війни та відособлення певної частини країни – Східного регіону, у зв'язку з особливим менталітетом, світоглядом, який відрізняється від інших областей.

По-друге, важливою детермінантою є рівень розвитку держави та громадянського суспільства, їх взаємодії та гармонійної співпраці. Посилення громадянського суспільства в Україні визначило процеси миротворення та миротворчої діяльності. Мережеві структури волонтерської діяльності виступають як механізм компенсації державної недієздатності, як альтернативна допомога співвітчизникам на фронті, знедоленим родинам-переселенцям зі східних областей та малозабезпеченим верствам населення у мирній частині країни.

По-третє, осмислення спрямованості суспільства і геоекономічних та геополітичних інтересів уряду – їх невизначеність, а також, внутрішня слабкість держави обумовлюють механізми смуги – «свій – чужий», мобілізації – «солідарність – протистояння» зі сусідніми країнами, що визначає воєнотворчі процеси на державному та міжнародному рівнях.

По-четверте, діяльність міжнародних організацій та інституцій в улагодження конфлікту, мобілізація миротворчих міждержавних взаємовідносин, гармонізація спільних зусиль в антивоєнній та миротворчій діяльності

По-п'яте, у формуванні суб'єктів миру в інституті освіти та сім'ї, а також, суб'єктів розвитку соціального світу України, що є основою для нової стратегії гібридно-мережевого миру під впливом аналогічних видів війни, – тобто, відновлення миру необхідно проводити гібридним та мережевим способом на усіх рівнях безпеки країни. Україна була суб'єктом миру, а не війни. Через

абсолютизацію миру, ми були не готові ані до внутрішніх, ані до зовнішніх небезпек та не здатні до ефективного протистояння. Звідси, для гармонійного розвитку соціального світу України, необхідна діалектика миру та війни. Структури миру в Україні (Державна служба України з надзвичайних ситуацій, МВС України, армія, воєнно-миротворчий інститут, воєнна доктрина України, Міністерство закордонних справ України) долали конфліктні ситуації лише дипломатичними засобами, домінувала стратегія ненасильницьких дій. Це зображує метафізичність дій та нерозвиненість, недієздатність цих структур. Відновлення миру необхідно проводити гібридним та мережевим способом на усіх рівнях безпеки країни.

По-шосте, як детермінанту оптимізації слід відзначити створення «фабрик думки», спрямованих на миротворення та підтримку миру, обмін досвідом між державами та громадськими і громадянськими інституціями.

О. Краснокутський, досліджуючи основи оптимізації розвитку ідеології державного будівництва в Україні, з'ясував, що українська національна ідея, в цілому виглядає як форма відображення соціальної реальності, а результатом розуміння у соціально-науковій думці головного об'єкта знання є соціальний розвиток. Це, по суті, є не тільки предметом або формою знання та компонентом суспільної свідомості, а й своєрідним «мостом» переходу від думки до дії, від свідомості до діяльності [70, с. 273]. Тобто, створення та розвиток фабрик думки є прямим механізмом застосування вироблених ідей миру на практиці суб'єктів соціального світу.

Огляд окреслених історичних моментів розвитку державності та унітарності країни відображує зміни та перетворення усіх сфер життєдіяльності суспільства, які також є особливими детермінантами оптимізації. Так, в політичній сфері детермінанти оптимізації закладені у міжнародній та внутрішній політиці, у взаємозв'язку громадянського суспільства та держави, у формуванні та роботі суб'єктів політичної діяльності, у статиці та динаміці політичних інститутів.

Об'єктивують діяльність держави та суспільства їх інститути, які визначають основні напрямки стратегії та першочергові заходи для усунення виникаючих проблем та підтримки мирної обстановки. Саме завдяки інституту державності влада отримує найвищий сенс і призначення, а також стає безпечнішою і приборкується (соціалізується). Йдеться про надання ідеального змісту владному ресурсу – його одухотворення, що відбувається внаслідок підпорядкування цього ресурсу «загальному благу», інституційним уособленням якого і може вважатися держава [67, с. 7].

Отже, держава та суспільство регулюють громадські самоорганізаційні процеси, тобто у взаємозв'язку державного управління та громадянського суспільства з'являються детермінанти оптимізації існування двох протилежних структур у соціальному світі.

В економічній сфері – узгодження взаємодії продуктивних сил та виробничих відносин; соціально-технічний устрій сучасного українського суспільства; відносини приватної та державної власності; особливість шостого когнітивно-інформаційного устрою визначають мейнстрім війни та миру сучасного світу. Основні економічні процеси – виробництво, розподіл, обмін та споживання – не здатні сприяти конструктивному розвитку економіки. На українському ринку домінують іноземні товари, виробництво вітчизняних товарів у багатьох галузях не задовольняє споживача і виникає економічна залежність держави від зовнішнього постачання товарів та послуг. Дисбаланс існує і в споживанні товарів і послуг різних верств населення: бідні представники суспільства не можуть забезпечити себе необхідним, в той час як у заможних виникає культ розкоші, тобто споглядаємо виснаження та неправильний розподіл доходів держави. Необхідна диференціація доходів населення.

За даними моніторингового дослідження страхи економічного характеру дуже турбують людей: у 2013 р. 80% бояться зростання цін; 78% – безробіття; 75% – невиплат зарплат, пенсій, інших соціальних виплат [151, с. 344]. Так, у 2014 р. 60% опитаного населення України відзначили погіршення матеріальних умов життя за останні 12 місяців [152, с. 160]. Серед громадян України є і така

картина: учасники Революції гідності більшою мірою, ніж неучасники, задоволені власним життям – у 2015 р. серед них 41,9% цілком або скоріше задоволені своїм життям, тоді як серед неучасників таких 31,1%. Крім цього, учасники є більш задоволеними своєю роботою (34,6% на відміну від 26,7% неучасників) [152, с. 230]. Тобто, активне населення України відчуває власну відповідальність за економічну ситуацію, що складається в державі згідно подій, які координуються волею народу.

Також однією із проблем є перенесення сфер централізації державного капіталу у великі міста, через що маленькі селища потерпають від дефіциту фінансування. За останні роки скоротилося наповнення бюджету для місцевого самоврядування та зосередження влади в центральних організаціях, уникаючи при цьому делегування повноважень у місцеві самоврядні установи. Україна залежна держава від зовнішніх поставок енергоресурсів. Необхідно виробити власні енергозберігаючі технології; робити акцент на сильних сторонах виробництва країни, наприклад, крупна промисловість; збалансувати експорт та імпорт.

У соціальній сфері – процеси, які відбуваються в соціальній структурі суспільства, впливають на обмін та розподіл благ, через це змінюється соціальне самопочуття та настрої суспільства. Серед численних суспільних явищ у нашій країні дедалі помітнішою стає громадянська депривація [151, с. 77]. Т. Гарр, розкриває поняття «відносної депривації» як сприйняття індивідами розбіжності між ціннісними експектаціями і ціннісними можливостями [40, с. 15]. Тобто, незадоволення від свого життя мають більшість громадян середнього та нижчого класу нашої держави. Їхні бажання та життєві плани мають розбіжності із реальним станом речей. Саме ці представники є активними суб'єктами війни та миру, їх обурення від несправедливого стану соціального світу виливається у конфліктну ситуацію і масові самоорганізаційні заходи для відстоювання власної позиції та досягнення своєї мети – жити краще та мати необхідне. Наступними порівняно масовими почуттями виявилися почуття тривоги – 33,1%,

розгубленості – 23,5%, страху – 21,4%, оптимізму – 19,2% тощо [151, с. 88]. Отже, рівень соціальної напруженості вкрай високий.

Основною проблемою в сучасному українському суспільстві є відсутність соціальних ліфтів та «сімейність» у просуванні по службі та при отриманні роботи в державних та приватних організаціях. Але щоб подолати деформацію та оптимізувати кадрову політику, необхідно виробити селекцію соціальних суб'єктів не за матеріальним положенням, а за інтелектуальними здібностями. Інакше соціально незахищені верстви населення будуть потерпати від бідності та відсутності будь-яких сподівань на краще, а заможні продовжуватимуть накопичувати багатство і керувати матеріальними та соціальними перетвореннями в суспільстві.

Олігархічний устрій суспільства в Україні зобов'язаний своїм існуванням по-перше українській політичній еліті. На думку В. Глазунова за короткий час, в перебігу декількох виборчих термінів, відбулося переродження політичної еліти: по суті вона являє собою не зібрання представників професійних еліт і еліт різних соціальних груп, а зібранням представників інтересів бізнес-структур, які пов'язані з ними різними формальними ролями і зв'язками [43, с. 126]. Світоустрій, таким чином, характеризується втратою міри соціальної справедливості. З'являється нерівномірність у матеріальній забезпеченості – надмірна розкіш межує із граничною бідністю, збільшується чисельність соціальних утриманців та соціально-паразитуючих суб'єктів. Така диференціація соціальних умов призводить до громадянської війни. Від людини перестають залежати соціальні ліфти, власний матеріальний прогрес, війна відкриває нові бази і молоде населення починає переходити в нові сфери діяльності для покращення життя.

В екологічній сфері – під час незадовільної ситуації в соціальному світі, суспільство та держава не звертають необхідної уваги на екологічний стан країни. Усі продуктивні сили зосереджені на виробленні важливих в даний момент речей, а не на застосуванні сучасних дорогих очисних установок та забезпеченні нормального екологічного стану.

У духовно-культурній сфері – також необхідні зміни для оптимізації культурного життя в країні. Культура як найбільш глибокий рівень людського буття містить у собі такі елементи структури: сім'я, релігія, моральні цінності та установки, етнічна свідомість, громадянськість та певні історичні традиції [180, с. 95]. Тобто культура впливає на усі сфери життєдіяльності суспільства та є визначальною детермінантою життя людей. Якщо суспільство зосереджується на власній національній культурі, поглиблює повагу до народності та державної історії – це змінює та покращує свідомість всього соціуму та посилює самоідентифікацію нації. Ось чому, під час міжнародних конфліктів та війн, держава забороняє прояви культури ворожої країни (транслявання фільмів, ЗМІ, тощо), щоб попередити інтеграцію думок та свідомості іншої сторони протиборства.

До культурної сфери слід віднести і мовне питання, яке також дестабілізує соціальний світ України та диференціює частини суспільства, які розмовляють на різних мовах – українській або російській, і на цій підставі стимулюють соціальний конфлікт. В. Жадько вказує, що мова «упредметнює» (своїми засобами) відносини між людьми, творячи їх як суб'єктів культури. Але це в кінцевому рахунку. Первинне ж значення мови – групова і колективна ідентифікація людей. Вкрай важливо, щоб наші законодавці працювали на колективну ідентифікацію українського народу, а не постійно створювали ситуацію розколу суспільства непередуманими рішеннями у сфері мовної політики держави [55, с. 175].

Так, найбільш серйозний зсув стався щодо суспільно-політичної самоідентифікації – значущість позиції «громадяни України» зросла в півтора рази – з 35,9% у 2013 р. до 52,3% у 2015 р. Водночас відійшла на другий план така підстава для солідаризації, як схожий достаток: сплеск патріотизму помітно зменшив (вважаємо, тимчасово) значущість соціально-дохідного розшарування українського суспільства [152, с. 190].

У сучасній війні України та Росії культурна та національна ідентифікація створюється за допомогою «механізму смуту» через вплив на думку

громадськості шляхом різноманітних ЗМІ. Рівень довіри до медіа суттєво відрізняється в регіонах, за словами Н. Костенко: від 27% осіб, які не довіряють ЗМІ на Заході, до майже 70% – на Сході [126]. Таким чином, ЗМІ формують тяжкий моральний та психологічний стан людей, рівень страху, стурбованості за майбутнє та тривожності стрімко зростають. У медіа відбувається зомбування народу на «свій – чужий», «хороший – поганий». Позитивні значення застосовують відносно Збройних сил України, держави, активістів, волонтерів, добровольців та негативну характеристику відносно Росії під час військового конфлікту, проявляють вороже відношення українців до росіян взагалі, та до нелегітимно створених «ДНР» та «ЛНР».

До духовно-культурної сфери відносимо і освіту, адже інститут освіти виховує суб'єктів миру та війни і детермінує майбутні погляди громадян, щодо соціального світу. Указом Президента України схвалено «Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [123, с. 23].

У воєнно-технічній сфері – з 2012 р. почало проявлятися домінування настроїв недовіри над довірою до армії. І в 2013 р. показник довіри до армії стрімко впав: частка населення, яке не довіряє армії, на 20% перевищує частку тих, хто армії довіряє [151, с. 342]. На такий хід подій вплинуло ставлення попереднього уряду до воєнно-технічної сфери країни: незадовільне фінансування, відсутність уваги до модернізації воєнно-промислового комплексу і зниження поваги до професії військового. Звідси, серед найбільш поширених страхів 10% громадян зазначають, що люди наразі найбільше бояться «нападу зовнішнього ворога на Україну», а 49% населення стурбовані зростанням злочинності [151, с. 44]. Тобто, суспільство вже на початку 2012 року відчувало таку загрозу – напад зовнішнього ворога, та не сподівалося на гідний захист країни армією, адже немає необхідних ресурсів – ані фізичних, ані матеріальних, ані технічних. Паралельно із негативним відношенням до державної армії, посилилася відраза суспільства до НАТО. Так у 2013 р. негативно до вступу України до НАТО ставляться 55% громадян [151, с. 345]. Тим не менш, учасники акцій протесту загалом більш позитивно ставляться до

ідеї вступу України до Європейського Союзу (ЄС) та НАТО і більш негативно до ідеї приєднання України до союзу Росії та Білорусі, ніж учасники [152, с. 233].

Під час воєнних дій почали створюватись альтернативні допоміжні військові загони, такі як «Національна гвардія», «Азов», тощо, на самоорганізаційних засадах. Разом із цим, з'явилося бажання і на зовнішню підтримку у протидії Росії.

Росія сподівалася на поліпшення відносин з США і ЄС після президентських виборів 2016 року. Однак, політичний стан реальних відносин між країнами ЄС і США змушують нове керівництво Америки на чолі з президентом Д. Трампом посилювати збройні сили США і участь США в міжнародній боротьбі з тероризмом з різким зростанням військового бюджету США.

Також зростає напруга в світі через переселенців, біженців, виникає опір і боротьба країн за зони впливу в світі (контроль над Сирією, Іраком, Іраном та ін.країн). У кожній європейській державі виникає рух за обмеження прийому іммігрантів. Майбутні вибори 2017 року у Франції та Німеччині пройдуть під прапором зменшення прийому іммігрантів і політики відкритих дверей.

Справді, останні роки в Україні та у світі, починаючи з кінця 2013-го і по сьогодні, можна назвати найважчими та найтурбулентнішими в новітній історії.

При з'ясуванні вищенаведених детермінант оптимізації взаємозв'язку миру та війни, будується баланс між державою і громадянським суспільством. В Україні реалізується етатистська модель державності, коли на перше місце виходять не природні права і свободи, а соціальні права громадян, коли держава забезпечує прийнятний мінімум умов для життя, гідного людини [46, с. 6]. Тобто, дієздатність держави визначається злагодженим функціонуванням державних інститутів, зваженим державним управлінням та демократичним впливом на суспільство разом із дотриманням конституційних прав, норм і суспільного порядку. Громадянське суспільство – це суспільство зрілих громадян із високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної

культури, яке спільно із державою утворює розвинені правові відносини [46, с. 20].

Л. Кривега та І. Мухін проаналізували мотиви формування громадянського суспільства, які є реакцією на ситуацію відчуження людини від свого оточення, що складається за умов домінування ринкових відносин, на формальну раціоналізацію, яка властива процесам бюрократизованого державотворення, на персоніфікацію суспільних відносин та деперсоніфікацію людей, на ірраціональність соціального досвіду. Вчені з'ясували, що необхідно постійно підтримувати певний баланс між державою та громадянським суспільством, розв'язувати діалектичні протиріччя між згаданими складовими соціуму, які забезпечують при цьому інтегративну цілісність індивіда [71, с. 70]. Отже, держава і громадянське суспільство є протилежностями, але існують та взаємодіють вони заради суспільного блага. Об'єднуються люди на основі деякого питання, проблеми, конфлікту. Вільне вираження своїх думок та висловлювання бажань на реальних (мітинги, страйки, тощо) чи віртуальних (обговорення проблеми в соціальних мережах, створення груп та спільних тем) зібраннях є одним із показників здорового громадянського суспільства та відсутності пригнічення народу з боку держави.

Виникають соціальні рухи – породження і водночас одна з форм існування громадянського суспільства, його самоорганізації, яка має на меті політичні, гуманістичні, екологічні та інші цілі. На відміну від вертикально структурованих з жорстокою партійною дисципліною політичних партій соціальні рухи є мережевими горизонтальними утвореннями з одним або кількома «ядрами»-організаціями [151, с. 59]. Тобто, громадянське суспільство створює альтернативні угруповання для вирішення нагальних проблем в суспільстві. Часом, держава і громадянське суспільство відстоюють різні точки зору, через що стають конфліктуючими і протиборчими сторонами.

Отже, можна стверджувати, що громадянське суспільство в Україні ще не в реальності, а в теорії, у свідомості, заповненій уявленням про те, що громадянське суспільство – це засіб і сфера постійної боротьби з

владою [151, с. 70]. Але необхідним є розвиток не протиборства держави і громадянського суспільства, а вироблення громадянськості. А це значить зрощування такої нації, яка б мала спільну ідею, свідому солідарність, внутрішню стабільність, організованість, громадську активність, які врівноважують відповідальність з боку держави і суспільства за розв'язання проблем їх спільної життєдіяльності, перспективного розвитку та історичної долі [151, с. 72].

Таким чином, у ході дослідження були виявленні основні особливості розвитку соціального світу України у історичному контексті, що надало змогу визначити основні проблемні питання в державі та детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни у розвитку соціального світу України. Так, суттєвим фактором розвитку українського суспільства та соціального світу є протиріччя цілісності розвитку українського суспільства у відносинах «регіони – держава» у процесі діяльності суб'єктів соціального світу. Іншою важливою детермінантою є рівень розвитку держави та громадянського суспільства, їх взаємодії та гармонійної співпраці. Наступною рисою є осмислення спрямованості суспільства і геоекономічних та геополітичних інтересів уряду – їх невизначеність, а також, внутрішня слабкість держави обумовлюють механізми смуги «свій – чужий», мобілізації «солідарність – протистояння» зі сусідніми країнами, що визначає воєнотворчі процеси на державному та міжнародному рівнях, а також внесок міжнародних організацій та інституцій в улагодження конфлікту, мобілізація миротворчих міждержавних взаємовідносин, гармонізація спільних зусиль в антивоєнній та миротворчій діяльності. Зазначимо, що у творенні суб'єктів розвитку соціального світу України відбувається формування нової стратегії гібридно-мережевого миру через існування аналогічних видів війни. Тобто, відновлення миру необхідно проводити гібридним та мережевим способом на усіх рівнях безпеки країни. Як детермінанту оптимізації зазначаємо ще і створення «фабрик думки», спрямованих на миротворення та підтримку миру, обмін досвідом між державами та громадськими і громадянськими інституціями, а також,

формування суб'єктів миру в інституті освіти та сім'ї. В цілому, детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни визначаються через зміну та перетворення усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Отже, детермінанти оптимізації взаємозв'язку миру та війни визначені у протиріччях «глобальне – локальне», «центральне – регіональне», «держава – громадянське суспільство», а також у стратегіях гібридно-мережевого миру і війни, механізмів компенсації слабкості держави інститутами громадянського суспільства, поєднання інститутів науки та мережі «фабрик думки» як когнітивно-інноваційних інститутів суспільства.

При з'ясуванні вищенаведених детермінант оптимізації взаємозв'язку миру та війни вибудовується баланс між державою і громадянським суспільством. Перспектива розвитку України пов'язана із формуванням суб'єктів миротворення та воєнної діяльності, діалектики миру та війни, а також, посиленням інститутів цілісності – взаємозв'язку держави із громадянським суспільством.

ВИСНОВКИ

Генезис соціально-філософського осмислення розвитку соціального світу розкрито через зміну етапів: перший етап характеризувався вивченням світу як явища космічного – у натурфілософській, міфологічній та космогонічній традиціях – та соціального – у соціально-органістичній, полісній, патерналістсько-підданській традиціях (філософи Давньої Індії, Лао-Цзи, Конфуцій, Платон, Аристотель). Другий етап – домінації теоцентричної позиції – характеризувався розрізненням світу на небесний і земний у філософії Августина Блаженного, Фоми Аквінського. Тут отримала розвиток теологічна традиція. Третій – етап модерну – відзначався домінацією об'єктивованого світу у зв'язку з винаходом друкарства, розвитком інституту освіти, інституалізацією науки і був пов'язаний із прогресивною традицією, яку представляли Н. Макіавеллі, Т. Мор, Т. Кампанела, Р. Декарт, Ф. Бекон та ін. Четвертий – етап промислово-індустріальної інституалізації та світових інституцій (ООН, ЮНЕСКО та ін.), який характеризувався розглядом миру та війни як світового явища, позначений ідеологічною, ідеалістичною, матеріалістичною, управлінською, психологічною та миротворчою традиціями (К. Маркс, Ф. Енгельс, Ф. Ніцше, А. Бергсон, Ф. Тейлор, З. Фрейд, Н. Вінер, П. Херсі, Дж. Барні та ін.). На п'ятому – етапі формування інформаційного та віртуального світів, яке відбувалося у цілісності відношень «соціум – техніка», виділяємо системно-холістичну традицію. Її представляють І. Блауберг, В. Садовський, Е. Юдін та ін. Шостий – сучасний, етап синергетичного світу, визначений феноменами гібридної та мережевої війни і миру та пов'язаний із гібридною, мережевою та синергетичною традиціями. Її представляють І. Валлерстайн, Г. Хакен, І. Пригожин, О. Князева, С. Капіца, В. Бех, В. Андрущенко, В. Воронкова та ін. Тут актуалізована проблема світу як цілісності у динамічній невизначеності та технологічного аспекту діяльності суб'єктів.

Розв'язання вказаної вище проблеми, в першу чергу, було пов'язане з вивченням предметного поля дослідження, відображеного в етимології та у

розвитку поняття «соціальний світ», а також теоретичній концептуалізації війни, миру, світу, діалектиці експліцитного та імпліцитного. У результаті було сформульовано інтегративне визначення «соціального світу» як соціально-філософського поняття, яке відображає зміст цілісності соціальних відносин суб'єктів і соціальної реальності у взаємозв'язку соціальних організмів та середовища, що є значимими в процесі діяльності соціальних суб'єктів. Визначення містить онтологічний (відображення цілісності соціальних відносин суб'єктів і соціальної реальності), гносеологічний (пізнання в єдності суб'єктного і об'єктного, взаємодії соціальних організмів та середовища), аксіологічний (цінність цілісності соціальних відносин у взаємозв'язку людини та суспільства), праксеологічний (відображення процесу діяльності суб'єктів зміни соціального буття на краще) соціально-філософські аспекти.

Після з'ясування предметного поля дослідження було обґрунтовано комплекс методологічних підходів щодо вивчення об'єкту та предмету монографічного дослідження, основні з яких – історико-генетичний, герменевтичний, системно-холістичний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний.

Дослідження теоретично-методологічних засад спрямоване на вивчення феномена соціального світу у взаємодії протилежних процесів хаосу та порядку, миру та війни, управління та самоорганізації. Ці протилежні процеси є основою для розвитку соціального світу, який має такі атрибутивні характеристики: цілеспрямованість, появу нової якості, незворотність, закономірність. Феномен має такі ознаки, як емерджентність, цілісність системи, організованість. Феномен соціального світу відображає наявність внутрішніх, глибинних, стійких зв'язків між його суб'єктами, а також, устрій життя людей як статичної характеристики змісту соціального світу у мирному або воєнному станах; відображається у способі організації зв'язків і відносин між людьми, що визначає динамічну характеристику соціального світу у зміні процесів «хаос – порядок», «мир – війна», «управління – самоорганізація».

Закономірний характер розвитку соціального світу визначений як такий специфічний тип зв'язку у єдності війни та миру, що є суттєвим, оскільки визначає розвиток соціальних відносин суб'єктів соціального світу і соціальної реальності та характеризується життєвим устроєм людей; стійким, через устрій життя людей як статичної характеристики змісту соціального світу у мирному або воєнному станах; повторюваним, проявляється у способі організації відносин між людьми, які можуть бути у формі миру або війни; внутрішнім, тому що єдність порядку і хаосу, війни та миру, організації та самоорганізації проявляється на усіх рівнях матерії та зрізах світу, що призводить до якісних перетворень, які визначають форми соціального світу: мир або війну; об'єктивним, оскільки зміни станів соціального світу як цілісності виникають незалежно від свідомості людей, а раціональні дії соціальних суб'єктів згодом призводять до радикальних змін у взаємозв'язку соціальних організмів та середовища; та необхідним, тому що у процесі діяльності соціальних суб'єктів в умовах миру або війни виникає акумулювання їх ідентифікації, як белуфілів, белуфобів, пацефілів, пацефобів.

Ця закономірність визначає стани режиму організації системи соціального світу із домінацією процесів умиротворення, миротворення чи війнотворення. Умиротворення – характеризує примирення агресора, а не виправлення ключової проблеми соціального світу. Абсолютизація миротворення означає стагнацію соціального світу. Абсолютизація війнотворення призводить до руйнації соціального світу. Діалектична міра розвитку являє собою єдність процесів миротворення та війнотворення для гармонійного розвитку і формування соціального світу.

Запропонована класифікація соціального світу у таких вимірах: за своєю спрямованістю: внутрішній, суб'єктивний, зовнішній, об'єктивний, імпліцитний, експліцитний та неімпліцитний світи; за формами свідомості: у світі політики, права, моралі, етики, естетики, релігії, міфології, науки, філософії та в аспекті винаходження нового в бутті – світ ідей, речей, фантазії, містичний та ін. світи; за сферами культури: матеріальний або духовний світи; за сферами

життєдіяльності суспільства: соціальний, політичний, економічний, культурний, технічний, воєнний світи, Internet-світ.

Суб'єкти соціального світу ідентифікуються як белуфіли, світогляд яких спрямований на воєнні дії, виражають жагу до деструкції, руйнування соціального світу; белуфоби, світогляд яких формується страхом воєнних дій та агресивним ставленням до деструкції, руйнування соціального світу; пацефіли, що їх світогляд спрямований на мирні дії, та які сповідують гуманне ставлення до всього живого та людства у суспільній діяльності; пацефоби, світогляд яких формується страхом мирних дій у соціальному світі. У розвитку соціального світу відбуваються взаємний перехід ідентичностей, взаємоідентифікація. Ідентитетами є заперечення або ствердження суб'єктом процесів миру або війни.

Закономірний характер розвитку соціального світу проявляється і в рівнях взаємозв'язку миру та війни: рівню цілісності відповідають холістичні війна та мир із сучасним гібридно-мережєвим режимом; підсистемний рівень розшаровується за сферами життєдіяльності суспільства: екологічний, економічний, соціальний, політичний, духовно-культурний, воєнно-технічний мир/війна, – а також передбачає поєднання декількох сфер; інституціонально-організаційний; рівень суб'єктної діяльності.

Різноманітність проявів соціального світу характеризує інтеграцію діяльності соціальних суб'єктів, що проявляється у концепціях мироцентризму та війноцентризму. Мироцентризм у громадянському суспільстві виражає прагнення і дії суспільства щодо задоволення своїх потреб, досягнення гідного життя із акцентом на духовні та матеріальні цінності. Війноцентризм акцентує на ролі держави в соціальному світі, через що виникає небезпека тоталітарного чинника в суспільстві, зміні духовних і матеріальних цінностей на безпосередній розвиток військово-промислового комплексу і перетворення орієнтації устрою життя з гуманітарної на воєнну. Якщо відносини між громадянським суспільством і державою не гармонізовані, виникає боротьба між мироцентризмом і війноцентризмом, абсолютизується одна сторона стратегії

суспільства, внаслідок цього відбувається деструкція усіх елементів системи та системи соціального світу в цілому.

Суттєвим для розвитку соціального світу є протиріччя процесів управління та самоорганізації як основних драйверів його розвитку. Суб'єкти управління та самоорганізації реагують на абсолютизацію одного із процесів, що призводить до якісних змін у способі організації системи, мир перетворюється на війну, і навпаки. Специфікою масштабування, об'єктивації суб'єктної діяльності є соціальні інститути, миротворчі або воєнні дії. Тому деформація суспільства у тій чи іншій сфері визначає втрату міри функціонування певних соціальних інститутів. Якщо в соціальному світі домінують війнотворчі процеси, діяльність суб'єктів спрямована на розвиток війни, то інститути функціонують в режимі війни, і навпаки.

Конфлікт проявляється як хронотоп та подія у соціальному світі, прояв основних протиріч миру та війни як вузол переплетення суб'єктних відносин, інституалізації ресурсів і розвитку миротворчої та воєнної діяльності.

З'ясовано детермінанти оптимізації взаємозв'язку протилежних процесів миру та війни, які визначенні у причинно-наслідковому зв'язку станів та способів організації соціального світу: по-перше, протиріччя цілісності розвитку українського суспільства у відносинах «регіони – держава» у процесі діяльності суб'єктів соціального світу; по-друге, розвиток держави та громадянського суспільства, їх взаємодія та гармонійна співпраця; по-третє, осмислення спрямованості суспільства і геоекономічних та геополітичних інтересів уряду – їх невизначеність, а також, внутрішня слабкість держави обумовлюють механізми смуту – «свій – чужий», мобілізації – «солідарність – протистояння» зі сусідніми країнами, що визначає воєннотворчі процеси на державному та міжнародному рівнях; по-четверте, діяльність міжнародних організацій та інституцій в улагодженні конфлікту, мобілізація миротворчих міждержавних взаємовідносин, гармонізація спільних зусиль в антивоєнній та миротворчій діяльності; по-п'яте, формування суб'єктів миру в інституті освіти та сім'ї, а також, суб'єктів розвитку соціального світу України, що є основою для нової

стратегії гібридно-мережевого миру під впливом аналогічних видів війни, – тобто, відновлення миру необхідно проводити гібридним та мережевим способом на усіх рівнях безпеки країни; по-шосте, створення «фабрик думки», спрямованих на миротворення та підтримку миру, обмін досвідом між державами та громадськими і громадянськими інституціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаев Н. В. Чань-буддизм и культура психической деятельности в средневековом Китае / Н. В. Абаев ; отв. ред. Л. П. Делюсин. — Новосибирск : Наука, 1983. — 114 с.
2. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации : Диалектика прогрессив. линии развития как гуманная общечеловеч. философия для XXI в. / Р. Ф. Абдеев. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1994. — 334, [1] с.
3. Абдула А. И. Демократия и легитимность / А. И. Абдула // Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць. — Кривий Ріг : ЦЕНТР-ПРЕСС, 2012. — Вип. 13. — С. 193–201.
4. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. — М. : Мысль, 1991. — 299 с.
5. Абульханова-Славская К. А. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна : к 100 летию со дня рождения / К. А. Абульханова-Славская, А. В. Брушлинский. — М. : Наука, 1989. — 248 с.
6. Августин Блаженный. Творения : в 4 т. / Августин Блаженный ; сост. С. И. Еремеева. — Изд. 2-е. — СПб. : Алетейя ; К. : УЦИММ Пресс, 2000—2011. — Т. 1 : Об истинной религии. — 2000. — 742 с.
7. Антология мировой философии : в 4 т. Т. 1, ч. 1 : Философия древности и средневековья / [ред. кол.: В. В. Соколов (ред.-сост. первого тома и авт. вступ. ст.) и др.] ; Академия наук СССР, Институт философии. — М. : Мысль, 1969. — 575, [1] с. — (Философское наследие).
8. Антология мировой философии : в 4 т. Т. 3 : Буржуазная философия конца XIX в. / [ред. кол.: Н. С. Нарский (ред.-сост. третьего тома и авт. вступит. статьи) и др.] ; Академия наук СССР, Институт философии. — М. : Мысль, 1971. — 760 с. — (Философское наследие).
9. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; [ред.: А. И. Доватур, Ф. Х. Кессиди ; пер. Н. В. Брагинской, М. Л. Гаспарова, С. А. Желебова, Т. А. Миллер]. — М. : Мысль, 1978—1983. — Т. 4. — 1983. — 830 с. — (Философское наследие. Т. 90).
10. Арместо Ф. Цивилизации / Филипе Фернандес-Арместо ; [пер. с англ. Д. Арсеньева, О. Колесникова]. — М. : АСТ ; АСТ МОСКВА, 2009. — 764 с.
11. Артухов В. В. Общая теория систем: Самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы / В. В. Артухов. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 224 с.
12. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. — 2-е изд., доп. — М. : Омега-Л, 2004. — 573, [6] с.
13. Ашкерев А. Осетинский злом : Грузинский гамбит [Электронный ресурс] / Андрей Ашкерев // Русский журнал. — Режим доступа: <http://www.russ.ru/pole/Osetinskij-izlom>.

14. Барановский Е. Г. Методы анализа международных конфликтов / Е. Г. Барановский, Н. Н. Владиславлева. — М. : Научная книга, 2002. — 240 с.
15. Бейтсон Г. Экология разума : избранные статьи по антропологии, психиатрии, эпистемологии / Грегори Бейтсон ; [пер. с англ. Д. Я. Федетова, М. П. Папуша ; вступ. статья А. М. Эткинда]. — М. : Смысл, 2000. — 476 с.
16. Белокобыльский А. В. «Эмпирический априоризм» как методология дискурса о модерне [Электронный ресурс] / А. В. Белокобыльский // Интеллект. Особистість. Цивілізація : тем. зб. наук. пр. із соціально-філософських проблем / МОН України, ДонНУЕТ ім. М. Тугана-Барановського. — Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. — Вип. 5. — С. 155-162. — Режим доступу:
<http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/jspui/handle/123456789/2338?mode=full>.
17. Бергер П. Социальное конструирование реальности : Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; [пер. Е. Руткевич]. — М. : Моск. филос. фонд и др., 1995. — 323 с.
18. Бергсон А. Два источника морали и религии / Анри Бергсон ; [пер. с фр., примеч. А. Б. Гофмана]. — М. : Канон, 1994. — 384 с. — (История философии в памятниках).
19. Бердяев Н. А. Духи русской революции [Электронный ресурс] / Н. А. Бердяев // Электронная библиотека Грамотей. — Режим доступа:
<http://www.gramotey.com/books/371140173942.htm>.
20. Бех В. П. Социальный организм : философско-методологический анализ / Владимир Павлович Бех. — Запорожье : Тандем, 1998. — 188 с.
21. Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : [монографія] / Юлія Володимирівна Бех. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. — 248 с.
22. Бинсвангер Л. Бытие в мире : введение в экзистенциальную психиатрию / Людвиг Бинсвангер ; [науч. ред. С. П. Кукиков ; пер. с англ. Е. Сурпиной]. — М. : КСП+ ; СПб. : Ювента, 1999. — 300 с. — (Теории личности).
23. Бичко А. К. Історія філософії : підруч. / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. — К : Либідь, 2001. — 408 с.
24. Богданов А. А. Тектология: всеобщая организационная наука : [в 2 кн.]. Кн. 1 / А. А. Богданов ; [ред. кол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др.]. — Изд. 3-е, перераб. и доп. — М. : Экономика, 1989. — 304 с. — (Экон. наследие).
25. Бурганова Л. А. Теория управления : учеб. пособие / Л. А. Бурганова. — М. : Инфра-М, 2009. — 153 с.
26. Бутченко Т. І. Зняття суб'єкт-об'єктної опозиції як фактор соціально-політичного проектування / Т. І. Бутченко // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя, 2009. — Вип. 23. — С. 118–124.
27. Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. / Фрэнсис Бэкон ; [сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Л. Субботина ; пер.]. — М. : Мысль, 1971—1972. — Т. 1. — 1971. — 590 с. — (Философское наследие).

28. Валлерстайн И. Конец знакомого мира : Социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. — М. : Логос, 2004. — 355 с.
29. Васильев Г. Н. Самоорганизация целостности: психо- и социогенез / Г. Н. Васильев, В. Н. Келасьев ; С.-Петербург. гос. ун-т. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2003. — 204 с.
30. Васильев Л. С. История Востока : в 2 т. / Л. С. Васильев. — М. : Высш. школа, 1998. — Т. 1. — 324 с.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
32. Вернадский В. И. Начало и вечность жизни : [сборник] / В. И. Вернадский ; [сост., вступ. ст. и коммент. М. С. Бастраковой и др.]. — М. : Сов. Россия, 1989. — 702, [1] с. — (Публицистика классиков отечественной науки).
33. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере / В. И. Вернадский // Начало и вечность жизни. — М., 1989. — С. 166–188.
34. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Норберт Винер ; [под ред. и с предисл. Г. Н. Поварова ; пер. с англ.]. — 2-е изд. — М. : Наука, 1983. — 343 с.
35. Война и мир в ранней истории человечества : сочинения : в 2 т. / [авт.: А. И. Першиц, Ю. И. Семенов, В. А. Шнирельман]. — М. : Ин-т этнологии и антропологии Российской Академии Наук, 1994. — Т. 1. — 176 с.
36. Война и мир в терминах и определениях : словарь-справочник / под общ. ред. Д. Рогозина. — М. : ПоРог, 2004. — 624 с.
37. Воронкова В. Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2014. — Вип. 58. — С. 13–24.
38. Воронкова В. Г. Філософія розвитку сучасного суспільства: теоретико-методологічний контекст : [монографія] / В. Г. Воронкова. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — 262 с.
39. Гадамер Х. Г. Истина и метод : Основы философской герменевтики / Ханс-Георг Гадамер ; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова ; пер. с нем. — М. : Прогресс, 1988. — 699, [1] с.
40. Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. — СПб. : Питер, 2005. — 461 с. — (Мастера социологии).
41. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. / Георг Вильгельм Фридрих Гегель ; [отв. ред. М. М. Розенталь]. — М. : Мысль, 1970—1972. — Т. 1. — 1970. — 501 с. — (Философское наследие).
42. Гидденс Э. Современная теоретическая социология : реф. сб. / Энтони Гидденс ; [ред.-сост. Н. Л. Полякова]. — М. : ИНИОН, 1995. — 155 с. — (Социология. Рос. АН, ИНИОН).
43. Глазунов В. В. Олигархизация политической системы современной Украины / В. В. Глазунов // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя, 2009. — Вип. 23. — С. 124–131.

44. Глазунов В. В. Средний класс и олигархия: проблемы взаимоотношений / В. В. Глазунов // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя : Просвіта, 2007. — Вип. 19. — С. 108–115.
45. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. / Томас Гоббс ; [сост. В. В. Соколов, пер. с лат. и англ. Н. Федорова, А. Гутермана]. — М. : Мысль, 1989—1991. — Т. 2 : Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. — 1991. — 623 с.
46. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. — К. : Парламентське видавництво, 2006. — 412 с.
47. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии : Кн. 1 : Общее введение в чистую феноменологию / Эдмунд Гуссерль ; [пер. с нем. А. В. Михайлова ; вступ. ст. В. А. Куренного]. — М. : Академический Проект, 2009. — 489 с. — (Философские технологии).
48. Даниленко О. А. Идея “замиренных сфер” М. М. Ковалевского и аналитика конфликта [Электронный ресурс] / О. А. Даниленко. — Режим доступа: <http://uchebilka.ru/pravo/40802/index.html>.
49. Декарт Р. Сочинения : в 2 т. / Рене Декарт ; [сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова ; пер. с лат. и фр.]. — М. : Мысль, 1989—1994. — Т. 1. — 1989. — 654, [2] с. — (Философское наследие).
50. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність [Електронний ресурс] : монографія / за ред. О. М. Майбороди. — К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. — 184 с. — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/state%20and%20society_site_178.pdf.
51. Дерлугьян Г. Как устроен этот мир : наброски на макросоциологические темы / Георгий Дерлугьян. — М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. — 284 с.
52. Древнекитайская философия : собрание текстов : в 2 т. / [сост. Ян Хин Шуна ; ред. кол.: В. Г. Буров, Р. В. Вяткин, М. Л. Титаренко]. — М. : Мысль, 1972—1973. — Т. 1. — 1972. — 363 с. — (Философское наследие).
53. Дюркгейм Э. Метод социологии 1895. Работы разных лет 1887—1911 / Дюркгейм Эмиль // Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Дюркгейм Эмиль ; [пер. с фр., сост., послесл. и примеч. А. Б. Гофмана]. — М. : Канон, 1995. — 352 с.
54. Жадько В. А. Глобальні проблеми сучасності як об'єкт філософської рефлексії / В. А. Жадько // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2010. — Вип. 43. — С. 187–195.
55. Жадько В. А. Сугестивна концепція формування свідомості / В. А. Жадько [Електронний ресурс] // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2012. — Вип. 51. — С. 165–176. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpgvzdia_2012_51_19.pdf.
56. Зиммель Г. Избранные работы / Георг Зиммель. — К. : Ника-Центр, 2006. — 440 с. — (Сдвиг парадигмы ; Вып. 4).

57. Ильин И. Предпосылки творческой демократии / Иван Ильин // О грядущей России : Избранные статьи / Иван Ильин ; под ред. Н. П. Полторацкого. — М. : Воениздат, 1993. — 368 с.
58. Истомин Е. П. Теория организации: системный подход : учебник для студ. высш. учеб. заведений / Е. П. Истомин, А. Г. Соколов. — 2-е изд., с изм. и доп. — СПб. : Андреевский изд. дом, 2011. — 418, [2] с. — (Организационные системы ; т. 1).
59. Истомин Е. П. Управленческие решения : учебник для студ. высш. учеб. заведений / Е. П. Истомин, А. Г. Соколов. — [2-е изд., с изм. и доп.]. — СПб. : Андреевский изд. дом, 2011. — 312, [2] с. — (Организационные системы ; т. 2).
60. Кампанелла Т. Город Солнца / Томазо Кампанелла ; пер. с лат. и коммент. Ф. А. Петровского ; вступ. ст. В. П. Волгина. — М. ; Ленинград : Изд-во Академии наук СССР, 1978. — 173 с. — (Предшественники научного социализма).
61. Кант И. Собрание сочинений : в 8 т. / Иммануил Кант ; под общ. ред. А. В. Гулыги. — М. : ЧОРО, 1994. — Т. 3 : Критика чистого разума. — 741 с. — (Мировая философская мысль).
62. Кант И. Собрание сочинений : в 8 т. / Иммануил Кант ; под общ. ред. А. В. Гулыги. — М. : ЧОРО, 1994. — Т. 7 : К вечному миру. Спор факультетов. Антропология. Успехи метафизики. — 494 с. — (Мировая философская мысль).
63. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. — Изд. 3-е. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 288 с. — (Синергетика: от прошлого к будущему).
64. Кастельс М. Информационная эпоха : Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М. : Гос. ун-т Высш. шк. экономики, 2000. — 606, [1] с.
65. Князева Е. Н. Основания синергетики: режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — СПб. : Алетейа, 2002. — 414 с.
66. Козер Л. Функции социального конфликта / Льюис Козер ; пер. с англ. О. Назаровой ; под общ. ред. Л. Г. Ионина. — М. : Идея-Пресс : Дом интеллектуал. кн., 2000. — 205 с.
67. Кононенко С. Держава і суспільство громадян [Електронний ресурс] / Сергій Кононенко // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 5–13. — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
68. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки / Копнин Павел Васильевич ; АН СССР, Ин-т философии. — М. : Мысль, 1974. — 568 с.
69. Костомаров М. І. Закон Божий : (Книга буття українського народу) / Микола Іванович Костомаров ; [ред. В. Ф. Краснодемський]. — К. : Либідь, 1991. — 40 с.

70. Краснокутский А. В. Fundamentals of optimization of development of the ideology of state-building in Ukraine = Основы оптимизации развития идеологии государственного строительства в Украине / А. В. Краснокутский // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2014. — № 58. — С. 269–277.
71. Кривега Л. Д. Громадянське суспільство в Україні як цілісно-інтегративний стан соціальної свободи / Л. Д. Кривега, І. М. Мухін // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 2004. — Вип. 12. — С. 69–74.
72. Кримський С. Феномен мудрості у творчості Григорія Сковороди : до 280-річчя від дня народження українського мислителя / С. Кримський // Вісник Національної академії наук України. — 2002. — № 12. — С. 42–46.
73. Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. — Изд. 5-е. — М. : Политиздат, 1960—1970. — Т. 37 : Июль 1918—март 1919. — 1969. — 747 с.
74. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. / А. Н. Леонтьев ; [под ред. В. В. Давыдов, В. П. Зинченко]. — М. : Педагогика, 1983. — Т. 1 : Труды действительных членов и членов-корреспондентов Академии психологических наук СССР. — 1983. — 392 с.
75. Лепский М. А. «Четвертый мир» как усложнение проблемы миграции [Электронный ресурс] / М. А. Лепский. — Режим доступа: <http://www.cis-center.com/index.php/24-27-/70-24-27-/1048-1-r>.
76. Лепський М. Методологічні виклики визначення поняття «соціальний розвиток» / М. Лепський // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. — 2013. — Вип. 31. — С. 73–79.
77. Лепський М. А. Методологічні аспекти патріотичного виховання / М. А. Лепський // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді : міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 груд. 2010 р. : статті — Запоріжжя, 2010. — С. 291–294.
78. Локк Дж. Собрание сочинений : в 3 т. / Джон Локк ; [ред.: И. С. Нарский, А. Л. Субботин ; пер. с англ. и лат.: Ю. М. Давидсона, Е. С. Лагутина, Ю. В. Семёнова и др.]. — М. : Мысль, 1985—1988. — Т. 3. — 1988. — 651, [2] с. — (Философское наследие).
79. Лотман Ю. М. История и типология русской культуры / Ю. М. Лотман. — СПб. : Искусство-СПБ, 2002. — 765 с.
80. Луман Н. Дифференциация / Никлас Луман ; [пер. с нем Б. Скуратова]. — М. : Логос, 2006. — 203 с. — (Общество общества. IV).
81. Лутай В. С. Сучасні філософські засади реформування української системи «освіта – наука – виробництво» / В. С. Лутай // Філософія освіти : наук. часопис. — 2008. — № 1-2. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. — С. 22–34.
82. Люткене Г. В. Современные концепции войны: философско-политологический анализ : автореф. дис. на соискание учен. степени канд.

- полит. наук : спец. 23.00.01 «Теория и философия политики, история и методология политической науки» / Г. В. Люткене. — М., 2011. — 20, [1] с.
83. Майнцер К. Сложность бросает нам вызов в XXI веке : Динамика и самоорганизация в век глобализации [Электронный ресурс] / Клаус Майнцер. — Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/forecasting/slozhnost-brosael-nam-vyzov-v-xxi-veke-klaus-majncer>.
84. Макиавелли Н. Государь : Трактаты / Николло Макиавелли. — М. : АСТ ; Харьков : Фолио, 2003. — 221, [2], с. — (Классическая и современная проза).
85. Мандрагеля В. А. Розвиток загальних поглядів на війну (збройний конфлікт) західними теоретиками у другій половині ХХ ст. [Електронний ресурс] / В. А. Мандрагеля // Культура народів Причорномор'я. — 2002. — № 36. — С. 239-242. — Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/75839/63-Mandragelya.pdf?sequence=1>.
86. Марков Ю. Самоуправление — важнейший фактор в науке и обществе / Ю. Марков // Наука в Сибири. — 2013. — № 32-33. — С. 43–57.
87. Маркс К. Изменения и дополнения во втором издании брошюры И. Моста «Капитал и труд» (1875) / К. Маркс // Вопросы истории КПСС. — 1968. — № 2. — С. 67–80.
88. Маркс К. Собрания сочинений : в 39 т. / К. Маркс и Ф. Энгельс ; [ред. Я. Б. Турчинс]. — М. : Институт Маркса — Энгельса — Ленина — Сталина при ЦК КПСС ; Госполитиздат, 1955—1966. — Изд. 2-е. — Т. 4 : Манифест Коммунистической партии. — 1959. — 454 с.
89. Матурана У. Древо познания : биологические корни человеческого понимания / Умберто Х. Матурана, Франсиско Р. Варела ; [пер. с англ. Ю. А. Данилова]. — М. : Прогресс-традиция, 2001. — 223 с.
90. Мескон М. Основы менеджмента / Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури ; пер. с англ. ; общ. ред., вступ. ст. Л. И. Евенко. — М. : Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации : Дело, 1997. — 701 с.
91. Митко А. Новітні форми налагодження діалогу між державою та громадянами [Електронний ресурс] / Антоніна Митко // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 98–106. — Режим доступа: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
92. Михальченко М. Україна зробила перший крок, що далі? [Електронний ресурс] / Микола Михальченко // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 294–302. — Режим доступа: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
93. Михальченко Н. Украина разделенная в себе: от Леонидии к Виктории. Т. 2 [Электронный ресурс] / Н. И. Михальченко, В. П. Андрущенко. — К. : ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2012. — 556 с. — Режим доступа: http://ipiend.gov.ua/?mid=11&action=monograph_detail&monograph_id=162&language=ua.

94. Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее [Электронный ресурс] : монографія / Николай Михальченко — К. : ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2013. — 340 с. — Режим доступа: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/ukraine_regional_civilization_158.pdf.
95. Мор Т. Утопия / Томас Мор ; пер. с лат. Ю. М. Каган ; коммент. Ю. М. Каган, И. Н. Осинковского ; вступ. ст. И. Н. Осинковского. — М. : Наука, 1978. — 414 с. — (Предшественники научного социализма).
96. Назаретян А. П. Антропология насилия и культура самоорганизации : очерки по эволюционно-исторической психологии / А. П. Назаретян. — Изд. 3-е, стер. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. — 256 с. — (Синергетика в гуманитарных науках).
97. Налимов В. В. В поисках иных смыслов / В. В. Налимов. — М. : Прогресс, 1993. — 280 с. — (Библиотека журнала «Путь»).
98. Неру Дж. Открытие Индии : в 2 кн. Кн. 1 / Джавахарлал Неру ; [пер. с англ.: В. В. Исакович, И. С. Кливанская, Д. Э. Кунина, В. Н. Павлов]. — Изд. 2-е. — М. : Политиздат, 1989. — 460 с.
99. Николаева Т. Е. Патриотизм в эпоху глобализации / Т. Е. Николаева // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді, 02-03 грудня 2010 р. — Запоріжжя, 2010. — С. 306–308.
100. Николис Г. Самоорганизация в неравновесных системах : От диссипатив. структур к упорядоченности через флуктуации / Грегуар Николис, Илья Пригожин ; пер. с англ. В. Ф. Пастушенко ; под ред. Ю. А. Чизмадзева. — М. : Мир, 1979. — 512 с.
101. Ницше Ф. Воля к власти : опыт переоценки всех ценностей / Фридрих Вильгельм Ницше ; [пер. с нем. Е. Герцык и др.]. — М. : Культурная Революция, 2005. — 880 с.
102. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [науч.-ред. совет В. С. Стёпин (пред.) и др.]. — М. : Мысль, 2010. — Т. 2 : Е-М. — 635 с.
103. Новейший философский словарь / [сост. и глав. науч. ред. А. А. Грицанов]. — 3-е изд., испр. — Мн. : Книжный Дом, 2003. — 1280 с. — (Мир энциклопедий).
104. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 72500 слов и 7500 фразеол. выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Рос. АН, Ин-т рус. яз., Рос. фонд культуры. — М. : Азъ, 1992. — 955 с.
105. Павленко И. А. Конфликт в динамике противоречия мира и войны / И. А. Павленко // Молодой ученый : науч. журнал. — Казань, 2015. — № 2, ч. 6. — С. 642–647.
106. Павленко І. О. Виміри світу у протиріччі миру та війни / І. О. Павленко // Гілея : наук. вісник : зб. наук. пр. — К. : Гілея, 2014. — Вип. 84(5). — С. 257–261.

107. Павленко І. О. Діалектика порядку та хаосу в розвитку соціального світу / І. О. Павленко // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя : Просвіта, 2014. – Вип. 32. – С. 200 – 205.
108. Павленко І. О. Світоглядні характеристики суб'єктів миру та війни / І. О. Павленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2015. — Вип. 60. — С. 114–126.
109. Павленко І. О. Сутність «соціального світу» і зміст поняття, що його позначають / І. О. Павленко // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – Вип. 29. – С. 206–211.
110. Павленко І. О. Традиції управління та самоорганізації у філософському осмисленні в Стародавньому світі / І. О. Павленко // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя : Просвіта, 2014. – Вип. 30. – С. 206–210.
111. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика / И. Н. Панарин. — М. : Поколение, 2006. — 560 с. — (Великий путь).
112. Патернализм [Электронный ресурс] // Новая философская энциклопедия. — Режим доступа : <http://iph.ras.ru/elib/2279.html>.
113. Пекар В. Семь уровней войны: стратегическая рамка для Украины [Электронный ресурс] / Валерий Пекар ; Центр стратегий ГОШ, для «Хвилі». — Режим доступа: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/sem-urovney-voynyi-strategicheskaya-ramka-dlya-ukrainyi.html>.
114. Платон. Пир // Сочинения : в 4 т. / Платон ; [под общ. ред.: А. Ф. Лосев, В. Ф. Асмус ; пер. с древнегреч.]. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та ; Изд-во Олега Абышко, 2006—2007. — Т. 2. — 2007. — С. 97–160.
115. Платон. Сочинения : в 4 т. / Платон ; [под общ. ред.: А. Ф. Лосев, В. Ф. Асмус ; пер. с древнегреч.]. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та ; Изд-во Олега Абышко, 2006—2007. — Т. 1 : Менон. — 2006. — 631 с.
116. Платон. Теэтет // Сочинения : в 4 т. / Платон ; [под общ. ред.: А. Ф. Лосев, В. Ф. Асмус ; пер. с древнегреч.]. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та ; Изд-во Олега Абышко, 2006—2007. — Т. 2. — 2007. — С. 299–412.
117. Платон. Федон / Платон // Сочинения : в 4 т. / Платон ; [под общ. ред.: А. Ф. Лосев, В. Ф. Асмус ; пер. с древнегреч.]. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та ; Изд-во Олега Абышко, 2006—2007. — Т. 2. — 2007. — С. 11–96.
118. Плотинский Ю. М. Модели социальных процессов : учеб. пособие для высш. учеб. завед. / Ю. М. Плотинский. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : Логос 2001. — 296 с.
119. Подмазін С. І. Особистість: свідомість та підсвідоме / С. І. Подмазін // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя : Просвіта, 2008. — Вип. 20. — С. 69–74.
120. Помаранчева революція: наукова проблема, настрої та поведінка людей [Електронний ресурс] // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін / НАН України, Ін-т соціології ; [за ред. В. Ворони,

- М. Шульги]. — К. : [б.в.], 2005. — С. 4–200. — Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/institute/annotation2005.pdf>.
121. Попович М. В. Философские вопросы семантики / М. В. Попович. — К. : Наук. думка, 1975. — 301 с.
 122. Поппер К. Р. Эпистемология без субъекта знания / К. Р. Поппер // Объективное знание : эволюционный подход / К. Р. Поппер ; пер. с англ. Д. Г. Лахути ; отв. ред. В. Н. Садовский. — М. : Эдиториал УРСС, 2002. — С. 108–123.
 123. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>.
 124. Редькіна Г. Вплив внутрішньосистемних перетворень в Україні на процес євроінтеграції в умовах державної незалежності [Електронний ресурс] / Ганна Редькіна // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 303–311. — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
 125. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2006 років // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг. — К., 2006. — С. 419–569.
 126. Рівень довіри до ЗМІ – рекордно низький за останні 20 років : моніторинг АУП [Електронний ресурс] / Служба інформації НСЖУ, четвер 16 жовтня 2014 // Національна спілка журналістів України. — Режим доступу : <http://nsju.org/index.php/article/4334>.
 127. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн ; отв. ред. Е. В. Шорохова. — М. : Педагогика, 1973. — 422 с.
 128. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. — СПб. [и др.] : Питер, 2012. — 224 с. — (Мастера психологии).
 129. Румянцева З. П. Общее управление организацией : теория и практика : учебник / З. П. Румянцева. — М. : Инфра-М, 2007. — 303 с. — (Высшее образование).
 130. Руссо Ж. Ж. Об Общественном договоре, или Принципы политического Права / Жан Жак Руссо ; [пер. с фр. А. Д. Хаютина, В. С. Алексеева-Попова]. — М. : КАНОН-пресс ; Кучково поле. — 1998. — 416 с.
 131. Ручка А. Ціннісна ментальність українського соціуму в першій декаді нового століття / А. Ручка // Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін. — К., 2009. — С. 285–292.
 132. Сагатовский Н. В. Вселенная философа / Н. В. Сагатовский. — 2-е изд., испр. и доп. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. — 219 с.
 133. Самчук З. Ф. Ідея гуманізму: проблема світоглядно–критеріальної парадигмальності / З. Ф. Самчук // Гілея : наук. вісник : зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 22. — С. 302–313.
 134. Семенов Ю. И. Философия истории : Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней / Ю. И. Семенов. — М. :

- Соврем. тетр., 2003. — 775 с. — (Научная библиотека «Современных тетрадей». Философия).
135. Скворець В. О. Життеустрій українського народу: від радянської до пострадянської епохи / В. О. Скворець // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2010. — Вип. 40. — С. 133–145.
 136. Скворець В. О. Життеустрій народу як соціальний феномен : монографія / В. О. Скворець ; МОНМС України, ДВНЗ «Запоріз. нац. ун-т». — Запоріжжя : КСК-Альянс, 2012. — 376 с.
 137. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Григорій Сковорода ; упоряд., вступ. ст. і прим. І. В. Іваня. — К. : Наук. думка, 1973. — 541 с.
 138. Сковорода Г. Сочинения : в 2 т. Т. 1 / Григорій Сковорода ; [ред. кол.: В. И. Шинкарук (пред.) ; сост., пер. И. В. Иваньо, М. В. Кушибы]. — М. : Мысль, 1973. — 509 с. — (Философское наследие).
 139. Слипченко В. Война будущего (прогностический анализ) : монография / В. Слипченко. — М. : Объединенное гуманитарное изд-во, 2005. — 144 с.
 140. Снежко В. П. Наше прошлое и наше настоящее: борьба интенций / В. П. Снежко // Культурологічний вісник : наук.-теор. щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя, 2009. — Вип. 23. — С. 131–136.
 141. Соціальна філософія : монографія / В. І. Воловик, М. А. Лепський, Т. І. Бутченко, О. В. Краснокутський. — Запоріжжя : Просвіта, 2011. — 375 с.
 142. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2 т. / Бенедикт Спиноза ; [ред. Ф. Стронгина ; пер. с лат. М. Лопаткина]. — М. : Госполитиздат, 1957. — Т. 2 : Богословско-политический трактат. — 1957. — 718 с.
 143. Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій : зб. наук. пр. / Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації ; Український культурологічний центр. — Донецьк, 2015. — 364 с.
 144. Таран В. О. Перспективи української державності в контексті україно-російських відносин / В. О. Таран // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2012. — № 51. — С. 65–73.
 145. Тарасенко В. Недореволюція [Електронний ресурс] / В.Тарасенко // Українське суспільство 1994-2005. Динаміка соціальних змін / НАН України, Ін-т соціології ; [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. — К. : [б.в.], 2005. — С. 49–61. — Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/smonit_2005.php.
 146. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента / Фредерик Уинслоу Тейлор ; пер. с англ. А. И. Зак. — М. : Журн. "Контроллинг" : Изд-во стандартов, 1991. — 104 с. — (Библиотека журнала "Контроллинг") (Классики менеджмента ; Вып. 1).
 147. Тойнби А. Дж. Исследование истории : Цивилизации во времени и в пространстве / Арнольд Джозеф Тойнби ; пер. с англ. К. Я. Кожурина. — М. : АСТ ; АСТ МОСКВА 2009. — 863, [1] с.

148. Тоффлер Э. Война и антивоина: что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. — М. : АСТ ; Транзиткнига, 2005. — 412, [4] с. — (Philosophy)
149. Тригуб І. І. Становлення соціології освіти як галузі наукового знання / І. І. Тригуб // Педагогічний процес: теорія і практика. — 2013. — Вип. 2. — С. 166–174.
150. Уемов А. И. Аналогия в практике научного исследования : из истории физико-математических наук / А. И. Уемов ; [отв. ред. Л. С. Полак]. — М. : Наука, 1970. — 267 с.
151. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін : соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. — 566 с.
152. Українське суспільство : моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2015. — Вип. 2 (16). — 780 с.
153. Устав Организации Объединенных Наций. Гл. VII : Действия в отношении угрозы миру, нарушений мира и актов агрессии. Ст. 51 [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. — Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/charter/chapter7.shtml>.
154. Файоль А. Общее и промышленное управление [Электронный ресурс] / Анри Файоль ; пер. Б. В. Бабина-Кореня. — М., 1923. — 63 с. — Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5783>.
155. Федотов А. П. Каноны современного мира / А. П. Федотов // Вестник Московского университета. Серия 7: Философия. — 1997. — № 4. — С. 105–114.
156. Фет А. И. Капитализм и социализм [Электронный ресурс] / А. И. Фет // Современные проблемы: библиотека. — Режим доступа: <http://modernproblems.org.ru/capital/92-capital.html#content>].
157. Философия войны : [сборник / сост., авт. предисл. и прил. И. В. Домнин] ; под общ. ред. А. Б. Григорьева. — М. : Анкил-Воин, 1995. — 238 с. — (Библиотека российского офицера).
158. Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. — К. : Вікар, 1999. — 624 с.
159. Фома Аквинский. О сущем и сущности [Электронный ресурс] / Фома Аквинский // Электронная библиотека RoyalLib.Com. — Режим доступа: http://royallib.com/book/akvinskiy_foma/o_sushchem_i_sushchnosti.html.
160. Фома Аквинский. Сумма теологии : [в 7 т.] / Фома Аквинский ; [пер. С. И. Еремеева, А. А. Юдина]. — К. : Эльга ; Ника Центр ; М. : Элькор МК, 2002—2011. — [Т. 1], ч. 1 : Вопросы 1-43. — 2002. — 558 с.
161. Франк С. Непостижимое : онтологическое введение в философию религии / Семен Франк. — М. : АСТ ; ХРАНИТЕЛЬ, 2007. — 510 с. — (Философия. Психология : ПФ).

162. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия / Зигмунт Фрейд. — Харьков : Фолио ; М. : АСТ, 2001. — 615, [1] с. — (Вершины человеческой мысли).
163. Фуко М. Археология знания / Мишель Фуко ; [пер. с фр. М. Б. Раковой, А. Ю. Серебрянниковой ; вступ. ст. А. С. Колесникова]. — СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия» ; Университетская книга, 2004. — 416 с. — (Ars Pura. Французская коллекция).
164. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер ; [пер. В. В. Бибихина]. — М. : Ad Marginem, 1999. — 451 с.
165. Хайек Ф. Судьбы либерализма в XX веке / Фридрих фон Хайек ; пер. с англ. [Б. Пинскер]. — М. : ИРИСЭН : Мысль, 2009. — 335, [1] с.
166. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен ; [пер. с англ.]. — М. : Мир, 1980. — 388 с.
167. Хакен Г. Тайны природы : Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хакен ; пер. с нем. А. Р. Логунова. — М. ; Ижевск : Ин-т компьютер. исслед., 2003. — 319 с.
168. Хорни К. Невротическая личность нашего времени : Самоанализ / Карен Хорни ; пер. с англ. В. В. Старовойтова ; общ. ред. Г. В. Бурменской. — М. : Прогресс. Универс, 1993. — 478, [2] с.
169. Чайка І. Ю. Феномен інформаційної єдності: соціально-філософський аналіз : [монографія] / І. Ю. Чайка. — Запоріжжя : КСК-Альянс, 2013. — 330 с.
170. Чернов И. А. Философия экономики: проблемы и подходы к осмыслению / И. А. Чернов // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2007. — Вип. 29. — С. 113–118.
171. Шавкун І. Г. Менеджмент XXI століття: колізія між глобалізацією і регіоналізацією / І. Г. Шавкун // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2008. — Вип. 35. — С. 92–100.
172. Шайгородський Ю. Стратегія суспільного розвитку: світоглядні та інституційні чинники формування [Електронний ресурс] / Юрій Шайгородський // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 13–27. — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
173. Шарп Д. От диктатуры к демократии : Стратегия и тактика освобождения / Джим Шарп. — 2-е изд., испр. — М. : Новое изд-во, 2012. — 84 с.
174. Шевченко О. Симулятивні ціннісні утворення в пострадянських державах як показник глобальної ціннісної кризи / Олексій Шевченко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2010. — № 5 (49). — С. 73–82.
175. Шевченко О. Стратегії формування національної ідентичності на пострадянському просторі [Електронний ресурс] / О. Шевченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2009. — Вип. 18. — С. 320–331. — Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/31665/30-Shevchenko.pdf?sequence=3>.

176. Шевченко О. Основні сценарії взаємин між державою та суспільством у сучасній Україні [Електронний ресурс] / Олексій Шевченко // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 48–60. — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
177. Шопенгауэр А. Собрание сочинений : в 6 т. / Артур Шопенгауэр ; [под общ. ред. А. А. Чанышева ; пер. с нем.]. — М. : ТЕРРА–Книжный клуб ; Республика, 1999—2001.— Т. 1 : Мир как воля и представление. — 1999. — 496 с.
178. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / А. Шюц ; [пер. с нем. и англ.: В. Г. Николаев и др. ; сост. Н. М. Смирнова ; общ. и науч. ред., послесл. Н. М. Смирновой]. — М. : РОССПЭН, 2004. — 1056 с. — (Книга света).
179. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс ; [вступ. ст. П. П. Гайденоко ; пер. с нем.]. — М. : Политиздат, 1991. — 527 с. — (Мыслители XX века).
180. Яцура К. Державотворчі процеси в пострадянській Україні у контексті пріоритетів відкритого суспільства [Електронний ресурс] / Катерина Яцура // Наукові записки Ін-ту політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — 2013. — № 6. — С. 90–98. — Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_68_site_72.pdf.
181. Bloechl T. D. Mission Complete?: Tactical Intelligence during the Transition from War to Peace / Timothy D. Bloechl. — Fort Leavenworth, Kan. : School of Advanced Military Studies, U.S. Army Command and General Staff College, [1992]. — 66 p.
182. Club of Rome = Римський клуб [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.clubofrome.org>.
183. Geopolitical Conflict / Joshua L. Wallace, Richard G. Hartley, Gary Bowman, Andrew Coburn [etc.]. — Cambridge : University of Cambridge Judge Business School – Centre for Risk Studies, 2013. — 50 p.
184. Greg G. Hybrid Wars [Electronic resource] / G. Greg // Government Executive. — 2008. — May 1. — Mode of access: <http://www.govexec.com/magazine/features/2008/05/hybrid-wars/26799/>.
185. International symposium from partial insecurity to global security proceedings : UNESCO Headquarters, 12-14 June 1996. — [Paris] : [UNESCO], [1997]. — 208 p.
186. Langenscheidt Grosswoerterbuch Deutsch als Fremdsprache = Толковый словарь немецкого языка / Herausgeber: Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann. — GmbH : Langenscheidt, 2010. — 1213 s.
187. Longman dictionary of contemporary English. — Third Edition. — Essex : Longman, 1997. — 1668 p.
188. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Yoneji Masuda. — 2nd print. — Washington : World Future Society, 1983. — 419 p.

189. Pavlenko I. The measure of war and peace / Iva Pavlenko // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky : Journal. – Kosice, Slovakia : UK TU Kosice, Slovakia, 2014. – Vol. 2, № 1. – P. 99-102.
190. PRIO Annual Peace Address [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.prio.org/Peace-Address>.
191. Steenkamp C. Violent Societies : Networks of Violence in Civil War and Peace / Christina Steenkamp. — New York : Palgrave Macmillan, 2014. — 179 p. — (Rethinking political violence.).
192. Stockholm International Peace Research Institute [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.sipri.org>.
193. The Oxford Dictionary and Thesaurus / edited by Sara Tulloch. — New York : Oxford University Press, 1996. — 1892 p.
194. The rise of a global middle class : Global societal trends to 2030 : Thematic report 6 / Samuel Drabble, Nora Ratzmann, Stijn Hoorens, Dmitry Khodyakov [etc.]. — Santa Monica, Calif. ; Cambridge, UK : RAND Corporation, 2015. — 63 p.
195. UNESCO and a Culture of Peace : Promoting a Global Movement / edited by David Adams. — Paris : The Programme, 1995. — 206 p.
196. United Nations System, Chief Executives Board for Coordination [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.unsceb.org/directory>.

Наукове видання
(українською мовою)

ПАВЛЕНКО І.О.

**ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО
СВІТУ У ВИМІРІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
МИРУ ТА ВІЙНИ:**

монографія

Науковий редактор Лепький М.А.,
Технічний редактор Кудінов І.О.
Дизайн обкладинки Кудінов І.О.

Підписано до друку 25.04.2017. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 10,9. Обл.-вид. арк. 11,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 25/04-2.
Віддруковано з оригіналів.

ТОВ «КСК-Альянс»

Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

skype Gmail

KSK.ALLIANCE

КСК
альянс